

Czoło.

w Warszawie u Michała Grela.

ATLAS
DZIECINNY

CZYLI

NOWY SPOSOB

DO NAUCZENIA DZIECI GEOGRAFII KROTKI, ŁATWY, Y NAYDOSKONALSZY

PRZEZ

PRZYŁĄCZONE NOWEY INWENCYI

XXIV. KART GEOGRAFICZNYCH

Z WYKŁADEM ONYCHŻE.

ZAWIERAIĄCY

DOKŁADNIEYSZE OPISANIE

POLSKI Y LITWY

TUDZIEŻ

NAUKĘ O SFERZE

w ktorey obroty Gwiazd y Planet, Systemata czyli rozporządzenie świata, używanie Globu, wymiar drog Geograficznych dawny y teraźnieyszy, są opisane.

Z FRANCUSKIEGO PRZEŁOZONY, POWIĘEKSZONY, Y POPRAWIONY

PRZEZ

X. DOMINIKA SZYBINSKIEGO

Scholarum Piarum.

W WARSZAWIE 1772.
Nakładem MICHAŁA GRELA, J. K. MCi Bibliopoli y Kommissarza Nadwornego.

Pławkowski

MŁODZI. WZRASTAIĄCEY.
NA. KTOREY. ZALEZY. PO
CIECHA. RODZICOW. POD
PORA. FAMILII. Y. NADZIE
IA. OYCZYZNY.

POSWIĘCA TO NADER POZYTE-
CZNE DZIEŁO, NALEZYTE WY-
RAZAIĄC WZGLĘDY Y POWINNY
RESPEKT

nayniższy sługa

MICHAŁ GRÖLL.

ATLAS
DZIECINNY

PRZEMOWA
DO
CZYTELNIKA.

Wielką winniśmy wdzięczność tym, ktorzy nowe w naukach czynią wynalazki, iako czyniącym istotną przysługę rozumowi ludzkiemu, y naszemu wiekowi przystępuiącemu co raz do większego światła: daleko większą winniśmy tym, ktorzy wynalezione nauki ku poiętności [zwłaszcza młodzi] ułatwiaią. Wiek albowiem życia ludzkiego słaby y krotki, nie iest proporcyonalny mnogości y rozmaitości pomnażaiących się sztuk; iako mdły żołądek obciążony wielością potraw, ani ie strawić, ani w dobrą krew obrocić potrafi: tak człowiek chcący naturalne rozumowi swemu sprawić ukontentowanie, gdy się do nabycia rozmaitych rzuci umieiętności, pierwey przy uczeniu się ich, siły starga y życie zakończy, niż upragnioney z rożnych wiadomości pociechy, albo iakiego pożytku dostąpi. Mogę więc mowić, iż czasow naszych więcey ułatwiaiące sposoby y krotsze wynalezione dostąpienia pomienionego celu drogi szacowane bydź powinny; niżeli nowe wznawiaiące się rozumowi zabawy, te bowiem ciężaru, y pracy przyczyniaią z zatamowaniem częstokroć drogi do wydoskonalenia się we wszystkim: tamte dodaią ulgi, łatwością wabią, y toruią gościeniec do dostąpienia zaszczytu w każdym Kunszcie.

Młode lata nayſpoſobnieyſze do wſzyſtkiego, przy ſwoiey częſtokroć porywczości, kręte do nabycia rożnych umieiętności przebywaią drogi; Kontentuiąc ſię iedynie prac ſwoich pożytkiem zapominaią mozołow, a częſtokroć przy zbywaiących łatwieyſzych ſpoſobach pozbywaią z pamięci niepotrzebne przyczynione trudności wraz z iſtotą nauki: ſłuſzna więc ochraniać ſiły ludzkiego dowcipu, oſzczędzać czas, zachowuiąc go z młodą poiętnością do pożytecznieyſzych y przyzwoitſzych życiu ludzkiemu zabaw.

Poprzedzaiące uwagi doſyć wielką zaletę tey Xiążecce ſprawićby powinny: ſpodziewam ſię iednak, że nierownie więkſzą ſprawi doświadczenie podanego w niey nauczenia ſię Geografii ſpoſobu.

Spoſob ten pokazywania dzieciom Geografii na Mapkach bez napiſow gdzie Kroleſtwa, Prowincye, miaſta, rzeki, gory, &c. ſamemi tylko znaczkami ponotowane ſą, nowy wcale, ale do ſpamiętania y nauczenia ſię w krotkim czaſie, bardzo ſkuteczny, Figurze pozycyi, y rozmaicie pokryślonym mieyſcom, przypatruiąc ſię Dziecię; wlepi w umyśle ſwoim obrazek Kroleſtwa, prowincyi, miaſta &c. tym ſpoſobem pamięć iego nie będzie ſię przywiązywała do napiſanych y zagęſzczonych tu y owdzie ſłow, ale do ſytuacyi mieyſc, gdzie ſłowa czyli imiona te, a nie inne, ſłużyć powinny: pamięć mowię młoda nie będzie ſię ſpuſzczała na byſtre oko wyczytuiące, coby napiſane było do razu przeczyta-

wſzy

wſzy powiedzieć ; ale gotowa będzie według wyrytey Kraiu ſytuacyi zgadnąć wſzyſtko, rozpiſać, y rozporządzić z pamięci gdzie ktore miaſta, zamki , porty , rzeki &c. wyryſowane bydź powinny. W takiey więc pamięci początki Geografii ulokowane , gruntownieyſze y trwalſze nierownie ſą, niżeli te, ktorych z ſzukania y wyczytania na Mappach nabywaią Dzieci.

W krociuteńkich pytaniach każdego Narodu y Państwa wyrażony ieſt charakter ; Rząd, Religia, podział Kraiu, miaſta znacznieyſze, Porty, Gory , Granice , rozległość &c. Właſnego zaś Kraiu ſtarałem ſię doſtatecznieyſze dać opiſanie, aby Dzieci z pierwiaſtek lat zaczęli poznawać ſwoię doſkonaley Oyczyznę, y nie były Cudzoziemcami y przychodniami w ſwoim właſnym Kraiu. Uyrzyſz więc tu Polſkę na trzy potężne podzieloną Prowincye: Każdą Prowincyą na Woiewodztwa y Ziemie, a każde Woiewodztwo y Ziemia, nayprzod ci wyſtawi Rzeki, 2 Miaſta Stołeczne : 3 Powiaty z Staroſtwami Grodowemi y niegrodowemi , Sądami Juryſdykcyami &c. 4 Mieyſca Seymikow, gdzie liczba Poſłow y Deputatow wyrażona zawiera ſię. 5. Na koniec wiadomość w ſzczegulności o każdym Woiewodztwie, gdzie namienia ſię początek y dawny rząd iego, Herb, liczba Senatorow większych y mnieyſzych: y Miaſteczka w każdym Woiewodztwie znacznieyſze, y inne tym podobne do wiadomości potrzebne uwagi. Wſzyſtko to ile ſzczupłość Mapki pozwoliła, referuie ſię do położonych znaczkow

kow liczbą albo literami wyrażaiących się na karcie Krolestwa Polskiego, y Krolestwa Pruskiego, gdzie wyraźniey Prusy Polskie są wytknięte.

Do tych czas w ięzyku naszym Polskim nie miały dzieci tey łatwości, aby razem z opisaniem Kraiow mieli iakieś wyobrażenie pozycyi ich: ta Książeczka będzie dla nich arcy wygodna, bo ią przy sobie maiąc, mogą się obeyść bez dużych Atlasow, ktore doskonalszemu niż dziecinnemu służą bardziey wiekowi: a na to miast, w tych przyłączonych maleńkich Mapkach, według opisanych znaczkow łatwo im będzie wszystko znaleść.

Przy końcu Informacya o Sferze y używaniu Globu także do poięcia dziecinnego iest akkomodowana, terminow w niey iednak Łacińskich lub Greckich w ustawicznym używaniu będących, y pospolicie wziętych, nie zdawało mi się odmieniać: aby młode rozumy według wykwintnego terminow braku informowane, słysząc ordynaryine w tey umieiętności wyrazy, nie zdumiewały się, iak na niewyrozumiałe Swingi pytania. Przyłączyłem atoli terminy toż samo wyrażaiące po Polsku, dla satysfakcyi tych, ktorzy Polskiego ięzyka obfitość w odmianie naywziętszych terminow radziby chcieli słyszeć.

Na ostatek wyczytawszy y sprobowawszy tego nauczania Geografii sposobu rozsądny nauczyciel, ieżeli nie z okrasy y kształtu rzeczy, to z skutku, to iest z obfitego dzieci profitu, pochwali Autora przedsięwzięcie: a moię w oyczystym ięzyku Narodowi przysługę.

AT-

ATLAS DZIECINNY

CZYLI

NOWY SPOSOB DO NAUCZENIA DZIECI GEOGRAFII KROTKI ŁATWY Y NAYDOSWIADCZENSZY.

ROZDZIAŁ I.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIĄ TERMINY GEOGRAFICZNE, Y CO ZNACZY PIERWSZA KARTA GEOGRAFICZNA.

Pytanie. I. C*O to ieſt Geografia?*

Odpowiedź. Jeſt opiſanie Matematyczne, Fizyczne, y Polityczne całey Ziemi.

Pyt: Co wyraża I. Karta?

Odpow: Wyraża okrąg Ziemi na dwie połowy rozcięty; a te połowy czyli części nazywaią ſię Hemiſpheria.

P

P. Takowe wyobrażenie Okrągu Ziemi czy ma iaki fundament?

O. Ma, bo ſię na początkach Matematyki y regułach Optyki funduie. Wyſtaw ſobie, naprzykład, kulę wydrążoną, albo banię ſzklaną, na ktoreyby Kroleſtwa, Prowincye, linie, y cyrkuły [iak zwyczaynie na Globach Ziemſkich Geograficznych widziemy] wyryſowane były. Daymy to iż na boku tey ſzklaney bani, na linii ktora ſię nazywa Æquatorem, ieſt dziureczka przy liczbie czyli gradusie 90. albo 270. patrz pilno przez tę dziurkę, a wprzod ſtronę bani od oka papierem okryi: zobaczyſz drugą ſtronę podobniuſięką, do iedney wyryſowaney połowy świata, to ieſt, do Hemiſpherium A. B.

P. Możnali z inney ſtrony te dwa Hemiſpheria okrąg Ziemi pokazuiące zryſować?

O. Można: to ieſt po ſrzodku tych okręgow wyſtawić Polos, w ten czas linie nazwane *Meridiani*, czyli Południowe będą proſtemi liniami; *Paralellæ* zaś, czyli rowno odległe ſtaną ſię cyrkułami, z iednego centrum na Polu zaſadzonego zryſowanemi. Æquator ſtanie ſię takowego okręgu Cyrcumferencyą. A wtedy chcąc w około obiechać y opiſać ziemię, trzeba ſię brać w proſt od iednego Polu iako od punktu pewnego, do drugiego; y ciągnąć wſkroś linią od tamtego do tego Polu.

P.

P. Co za mankament wynika z Matematycznego ryſunku Ziemi, tak pierwſzym iako y drugim wzwyż przerzeczonym ſpoſobem?

O. Oto ten że na Globie, czyli Kuli Ziemi, ſą cyrkuły prawdziwe: a zaś na ryſowaney na Karcie Kuli nie mogą bydź cyrkuły prawdziwe, ale linie nakrzywiane czyli iakieś części cyrkułu.

P. Wielorakie ſą Karty Geograficzne?

O. Czworakie: Powſzechne czyli ogolne, Generalne, ſzczegolne, y Partykularne.

P. Co to ieſt Karta Geograficzna Powſzechna czyli Ogolna?

O. Jeſt ta ktora całą Kulę Ziemi reprezentuie, iako to ieſt: ta Karta, ktorą teraz explikuiemy.

P, Co to ieſt Karta Generalna?

O. Jeſt ta, ktora iaką część Ziemi wyraża, iako to Karta II. XX. XXI. y XXII.

P. Co to ieſt Karta Szczegulna?

O. Jeſt ta ktora wyraża albo iakie Państwo, albo Kroleſtwo, albo Rzeczpoſpolitą, iako ſą wſzyſtkie inne w tey Kſiążce położone Karty rozmaitych Kraiow: nazywaią ſię inaczey Chorograficzne.

P.

P. Co to ieſt Karta Partykularna?

O. Jeſt ta ktora nam wyſtawia przed oczy iakie mieyſce partykularne, iako to Prowincyi, Powiatu, Ziemi &c. Takowe Karty nazywaią ſię inaczey Topograficzne.

P. Czyli ieſzcze iaki inny gatunek Kart znayduie ſię?

O. Znayduią ſię Karty Morſkie, y Hydrograficzne, ktore Morza, Ieziora, y bieg rozmaitych rzek wyrażaią.

P. Co uważać należy w podziele okręgu Ziemi według reguł Matematycznych uczynionym?

O. Uważać należy pewne punkta, od ktorych wychodzą cyrkuły, a te na krzyż przecinaią inne cyrkuły: iednakże po większey części, nie mogą ſię na Karcie inaczey wyryſować, tylko iakby proſte linie, iako na teyże Karcie miarkować możeſz.

P. Iak ſię nazywaią punkta o ktorych namieniłeś?

O. Poli albo Bieguny świata. Ponieważ imaginować ſobie potrzeba, że Kula Ziemi obraca ſię na oſi, ktorey dwa końce na tych biegunach dwoch, ſzybko chodzą z obudwoch ſtron na przeciwko ſiebie: tak właśnie, iak z ſprychy wychodzące oſi końce, na ktorey koło obraca ſię, pokazuią ſię.

P.

P. Wiele ieſt takich punktow czyli Biegunow?

O. Jeſt ich dwa, ktore ſą naznaczone literami *a. b.* Jch mieyſce w cyrcumferencyi dwoch Hemisferiow zawſze ieſt na przeciwko ſiebie po końcach diametru.

P. Co to ieſt Punkt a.?

O. Jeſt to Biegun Połnocny czyli *Polus Arcticus*, ktory na ſamę Połnoc leży, dla tego nazywa ſię *Arcticus*. Ponieważ pod Konſtellacyą nazwaną Arctos mieyſce mu Matematycy naznaczaią.

P. Co to ieſt Punkt b.?

O. Jeſt to Biegun świata Południowy, czyli *Polus Antarcticus*, ktory ku ſtronie Południowey leży: dla tego zaś nazywa ſię *Antarcticus*, iż na przeciwko Arctica mieyſce ma.

P. Iaki ieſt podział Cyrkułow na Kuli Ziemi zryſowanych?

O. Dwoiaki, ieden na Cyrkuły więkſze, a drugi mnieyſze, y ten ieſt naypoſpolitſzy podział.

P. Ktore ſą Cyrkuły więkſze, y iak ſię nazywaią?

O. Są te: Linia Rownonocna, czyli *Linea Æquinoctialis*. *Eccliptica*, czyli linia ta,

na

na ktorey zaćmienia przypadać zwykły, y linie południowe czyli *Meridiani.*

P. Ktore ſą Cyrkuły mnieyſze?

O. Są te: Linie rownoodległe czyli po łacinie *Paralellæ*. Odwrotne cyrkuły, czyli *Tropici*, y Biegunowe, czyli *Circuli Polares.*

P. Co to ieſt Linia Rownonocna czyli Æquator albo Circulus Æquinoctialis?

O. Jeſt to wielki Cyrkuł w około Kuli Ziemney iednakowo odległy od obydwoch Biegunow świata.

P. Jak ſię wyraża takowy Cyrkuł na mappie Kulę Ziemną na dwie części przeciętą reprezentuiący?

O. Wyraża ſię w linią proſtą, ktora tu pod znaczkami *c. d.* znayduie ſię. Zeglarze morſcy iednym słowem zowią ią linią. My zaś dla tego nazywamy ią Rownonocną, iż gdy do niey przyidzie słońce, tedy po całym świecie dzień ſtaie ſię rowny nocy: a to dwa razy na rok przypada w mieſiącu Marcu y Wrześniu.

P. Co za właſność pomienionego Cyrkułu Rownonocnego upatruieſz?

O. Upatruię tę, iż dzieli Kulę Ziemną na dwie rowne części Połnocną y Południową.

P. Na wiele cząſtek dzieli ſię Cyrkuł Rowno-

wno-

wnonocny to ieſt Æquator, iako też y inne Cyrkuły?

O. Dzieli ſię Æquator y inne Cyrkuły na 360. cząſtek, ktore ſię poſpolicie zowią gradusami.

P. Wiele wynoſi ieden Æquatora gradus?

O. Wynoſi 15. mil Niemieckich, a mila Niemiecka zabiera czaſu godzinę y 40. minut. Zaczym według Komputu mamy mil Niemieckich w około Ziemi 5400.

P. Co to ieſt Eklipiyka?

O. Jeſt to także ieden z większych Cyrkułow, leży na tey Karcie pod znaczkiem liter: *e. f. g. h.* mało co do Ziemiopiſtwa należy, ſzczegolnie tylko do zrozumienia odwrotnych Cyrkułow czyli Tropikow ſłuży. Jmię tego Cyrkułu wzięte ieſt od ſłowa *Ecclipſis* Zaćmienie; ponieważ na nim zaćmienia Słońca y Xiężyca przypadaią.

P. Ktore to ſą Meridiani, czyli Południowe linie na Kuli Ziemney zryſowane?

O. Są to także wielkie Cyrkuły przechodzące przez Polos, albo Bieguny świata z iedney y z drugiey ſtrony, przecinaią na krzyż Rownonocny Cyrkuł czyli Æquatora, y otaczaią Kulę Ziemną w około, patrz go na Karcie pod literami *a. b.*

P.

P. Dla czego nazywaią się Cyrkuły Południowe?

O. Dla tego, iż gdy Słońce przyidzie na ten Cyrkuł y ſtanie na linii Południowey, wſzyſcy wciąż ludzie od wierżchu aż do ſpodu Ziemi, na niey mieſzkaiący, maią Południe iedneyże godziny: a przeciwnym ſpoſobem z drugiey ſtrony pod połową tegoż ſamego Cyrkułu, czyli linii Połnocney poł obręczu zoſtaiący obywatele, maią połnoc.

P. Ktore to ſą Cyrkuły Rownoodległe, czyli Paralellæ, y dla czego tak ſię nazywaią?

O. Są to Cyrkuły mnieyſze, dla tego nazwane Paralellæ, iż od Æquatora czyli Rownonocney Linii w iednakowey wſzędzie od ſiebie odległości ſą na Globie zryſowane. Otaczaią iako obręcze całą Kulę Ziemi, ale ią przecinaią na dwie nierowne części, y co raz bardziey, czy to ku wierżchowi, czy ku ſpodowi idąc zmnieyſzaią ſię.

P. Ktore to Cyrkuły nazywaią ſię Tropici albo odwrotne?

O. Są to dwa Cyrkuły mnieyſze, iednakowo iak ieden tak y drugi odległe od Æquatora na 23. graduſow y 29. minut.

P. Zkąd to nazwiſko Tropici albo Odwrotne wzięte?

O.

O. Ztąd, iż gdy Słońce przyidzie do nich, iuż ani wyżey poſtąpić ani niżey ſpuścić ſię nie może, ale na odwrot cofnąwſzy ſię uſtawicznie między temi dwoma liniami, iakoby między granicami krąży, albo ſię ſpuſzczaiąc, albo ſię podnoſząc. Przeto w Kraiach między Tropikami położonych, dwa kroć na rok Słońce goruie.

P. Czym ſię rożnią między ſobą pomienione Tropici?

O. Tym, iż ieden ieſt ku Połnocy, zmierzaiący ku Biegunowi Połnocnemu, przeto nazywa ſię Połnocny, albo poſpoliciey *Tropicus Cancri i. k.* A drugi z drugiey ſtrony Æquatora Południowy zmierzaiący ku Biegunowi Południowemu, zowie ſię *Tropicus Capricorni*, znaczony literami: *l. m.* Te terminy *Cancri* Raka, *Capricorni* Koziorożca, wzięte ſą od Konſtellacyi Raka, Koziorożca; przez ktore te dwa odwrotne Cyrkuły przechodzą.

P, Iak daleko ieden Tropicus ieſt odległy od drugiego?

O. Wyżey powiedziałem iż tak ieden, iako y drugi odległy ieſt od Æquatora na 23 graduſow y coś ieſzcze a za tym ieden od drugiego leży na 47. graduſow.

P. Ktore to ſą Cyrkuły Biegunowe?

O.

O. Są to dwa z pomnieyſzych Cyrkułow znaczone literami : *n. o. p. q.* z ktorych ieden z wierżchu otacza część Połnocną Kuli Ziemney, a drugi ze ſpodu Południową.

P. Jak odległe ſą te Cyrkuły od ſwoich Biegunow ktore okrążaią?

O. Każdy z nich od ſwego Bieguna ktorego okrąża, odległy ieſt na 23. graduſy, y poł.

P. Na co ſię zdadzą Cyrkuły Biegunowe?

O. Na to, aby nam okryślały dwa mieyſca na okrągu Ziemi nayoſobliwſze: to ieſt te na ktorych przez poł roku dzień, a przez poł roku noc na przemiany bywa.

P. Co naybardziey uważać potrzeba w podziale Matematycznym Kuli Ziemney?

O. Uważać należy *ſzerokość y długość* tak ſamego Globu, iako rozmaitych na nim części y mieyſc wyrażonych. Y dla tego to umyślnie rożne Cyrkuły na Kuli Ziemney zryſowane ſą, abyśmy po nich mogli miarkować długość y ſzerokość mieyſc.

P. Ktore to ſą Cyrkuły umyślnie do tego ſłużące?

O. Są te: Linia Rownonocna albo Æquator; Rowno odległe linie, czyli *Paralellæ*, y Południowe czyli *Meridiani*,

P-

P. Iak ſię ma brać ſzerokość Kuli Ziemney?

O. Brać ſię powinna od iednego do drugiego Polu, czyli Bieguna świata; początek ſzerokości zaczynaiąc rachować od Æquatora z iedney y z drugiey ſtrony, to ieſt od Æquatora ku Połnocy, y znowu od Equatora ku Południowi.

P. Iak ſię ma brać ſzerokość iakiegokolwiek mieyſca?

O. Ma ſię brać tak, iaki ieſt przeciąg od Æquatora do tego mieyſca ktorego ſzukam, to ieſt ſzerokości początek bierze ſię od Æquatora, a ciągnie ſię aż do tego mieyſca, ktorego odległości ſzukam, a to tak z ſtrony Połnocney iako y Południowey.

P. Dwoiſta więc będzie ſzerokość?

O. Tak ieſt: Szerokość Połnocna, y ſzerokość Południowa. Połnocna ieſt, kiedy od Æquatora bierzemy początek, a ciągniemy ku Połnocy; a Południowa ieſt, gdy od tegoż Æquatora zmierzamy ku Południowi.

P. Wyłuſzcz proſzę łatwiey tęż ſamę trudność?

O. Widziſz, naprzykład, Paralellę, czyli Rownoodległą linią pod liczbą 30. nie ſpuſzczay ią z pamięci y oka; rachuy potym porządek liczby, począwſzy od Æquatora zmierzaiąc ku Poł-

nocy do przerzeczoney Paralelli y liczby; a ta ci pokaże ſzerokość mieyſca. Wyraźniey ieſzcze mowię: znayduiące ſię iakie mieyſce, naprzykład, miaſto, gora, iezioro, na tey Paralelli, ktora ciągnie ſię przez liczbę 30ſtą, ma ſzerokości Połnocney 30. graduſow. Toż ſamo rozumieć ſię y zachować powinno z drugiey ſtrony na przeciwko pod Æquatorem, idąc ku Południowi. Naprzykład: Prowincya, Kray, miaſteczko &c. leżąca pod linią Paralelą ktora w poprzek liczbę 30ſtą przecina, ma ſzerokości południowey graduſow 30.

P. Czemu ten wymiar ſzerokości nazywa ſię niekiedy Niebieſkim?

O. Ponieważ odległość mieyſc na Ziemi od Æquatora, komputuie ſię według wymiaru Matematycznego na Niebie, to ieſt według rożney Konſtellacyi y Planet w biegu korreſponduiących mieyſcom ziemſkim.

P. Co to ieſt Długość, y iak ſię brać powinna na Kuli Ziemney.

O. Jeſt to wymiar mieyſca na Æquatorze. Brać ſię zaś powinien wymiar długości od pierwſzey Południowey linii; ktora na Mappie znaczy ſię literami: *r. s. t. u.* wciąż idąc ku prawey ręce, to ieſt ku Wſchodowi, aż poki do teyże ſamey nie przyidzieſz linii z kądeś wyſzedł, to ieſt do pierwſzego Merydiana.

P.

P. Ktoryż ieſt pierwſzy Merydian na tey y na innych Mappach?

O. Jdzie to według upodobania Geografow. Tak Geografowie Francuſcy ſtoſuiąc ſię do woli Ludwika XIII. ſwego Krola, naznaczaią pierwſzą linią Południową przez Wyſep nazwany *Ter*, albo *Terro*, iednym z Wyſep Kanaryiſkich na zachod Europy leżących. Geografowie Holienderſcy, pierwſzą linią południową ciągną przez wyſep *Pic, de Tanariffe*: to ieſt dwoma graduſami od Francuſkiey odległą. Inni prowadzą przez Paryż, inſi przez Londyn. Poſpoliciey iednak przez wyſep pomieniony *Ter*.

P. Co to ieſt długość mieyſca iakiego?

O. Nic innego nie ieſt, tylko odległość naprzykład Kraiu, miaſta, rzeki, gory &c. od pierwſzey linii Południowey, czyli ku Wſchodowi, czyli ku Zachodowi.

P. Taką rzeczą, dwoiſta będzie Długość?

O. Nie, bo długość nie inaczey ſię rachuie, tylko począwſzy od pierwſzego Merydiana y pierwſzego iego graduſu, aż do trzechſetnego ſześćdzieſiątego, obracaiąc według porządku Kulę Ziemną.

P. Na co ſię ieſzcze zdadzą Cyrkuły w około Biegunow albo Polarne, y Tropici?

O. Na to, aby dzieląc Kulę Ziemną na pięć części, pokazywały nam w każdey części rozmaity gatunek powietrza, co się pospolicie u Geografow nazywa *Zona* albo *Clima*.

P. Powiedz nazwiska ich?
O. Jedna nazywa się *Gorąca*. Dwie nazywaią się *umiarkowane*. Dwie inne zowią się: *Zimne*, albo Lodowate.

P. Gdzie iest Zona Torrida, *czyli Gatunek powietrza gorący?*
O. Zona Torrida zamyka się między dwoma odwrotnemi Cyrkułami *Raka* y *Koziorozca*; wpośrzod tego placu ciągnie się linia Rownonocna czyli *Æquator*.

P. Gdzie są Gatunki powietrza Umiarkowane, albo Zonæ Temperatæ?
O. Są te mieysca, ktore z iedney strony zamykaią się Cyrkułem odwrotnym, czyli Tropikiem; a z drugiey Cyrkułem Biegunowym: a to tak, ku Połnocy idąc od Æquatora, iako ku Południowi od tegoż zniżaiąc się Æquatora.

P. Gdzie są Zimne powietrza Gatunki, czyli po łacinie Zonæ Frigidæ?
O. Na samę Połnoc, w stronie nazwaney *Polus Arcticus*, albo Biegun Połnocny: y z przeciwney strony nazwaney *Polus Antarcticus*.

al-

albo Biegun naprzeciwko pierwſzego. Mieyſca te niewypowiedzianie zimne, ſą okrążone Cyrkułami Biegunowemi *Polares* nazwanemi, z wierżchu y ze ſpodu Kuli Ziemney położone.

P. Takowy podział Kuli Ziemney na rożne Zony czyli Gatunki powietrza, ieſt-li w ſamey rzeczy taki, w niczym nieuſtępuiący?

O. Nie wſzędzie, ale w poſrzodku naybardziey każdey Zony, właſność powietrza taka, iakąśmy opiſali wydaie ſię. Naprzykład *w Gorącey*, nayprawdziwiey w poſrzodku, to ieſt, pod ſamym Æquatorem nieznośny panuie upał. *w Zimney*, niewypowiedziane zimno na ſamym wierżchu Kuli Ziemney, y ze ſpodu: *w Utemperowaney*, nayumiarkowańſze ieſt powietrze w ſzrednich Krainach, gdzie ani zbytecznego gorąca, ani zbytecznego nie znaią zimna.

P. Czemuż to tak?

O. Bo ſtykaiące ſię granice rozmaitych gatunkow powietrza, mało ſię co, albo nic od ſiebie nie rożnią.

P. Czyli te wſzyſtkie punkta, Cyrkuły linie &c. o ktorycheśmy dotąd mowili, y ktore na tey Mappie wyrażone, daią ſię widzieć, w ſamey rzeczy na Ziemi znayduią ſię?

O. Nie: ale w tey mierze imaginacyi naſzey pozwalaiąc, wyſtawiamy ie ſobie iakby były

ły na Ziemi, ryſuiemy ie na Mappie Kuli Ziemney: a to umyślnie dla łatwieyſzego y bardziey do reguł Matematycznych ſtoſuiącego ſię opiſania pozycyi mieyſc, Kraiow, miaſt &c.

P. Oprocz Matematycznego, czyli ieſt naturalny iaki całey Kuli Ziemney podział?

O. Jeſt, a ten właściwie nazywa ſię podziałem Ziemiopiſnym, czyli Geograficznym. Dzieli on całą Kulę Ziemi, na Ziemię y wody.

P. Iak ſię dzieli Ziemia generalnie?

O. Dzieli ſię na cztery pryncypalne części. Pierwſza nazywa ſię Europa, pod znaczkiem tym I. druga Aſia II. trzecia Afrika. III. Czwarta Ameryka IV.

P. Te części maiąli inne nazwiſka?

O. Maią, Pierwſze trzy ktore ſą wyrażone na iedney połowie okręgu czyli na Hemiſpherium A. nazywa ſię: Stary świat: czwarta zaś część, ktora całe drugie zabiera Hemiſpherium B. zowie ſię: nowy świat; ponieważ dopiero połtrzeciaſta lat będzie iako ią Europeyczykowie wynaleźli.

P. A czy ieſt więcey Kraiow na świecie, ktore w wyrażonych czterech częściach ziemi bynaymniey nie zamykaią ſię?

O.

O. Jeſt zapewne więcey, iako to: na Połnoc pod ſamym Biegunem nazwanym Arcticus: patrż: pod liczbą 5. tudzież na Południe z przeciwney ſtrony położone, pod ſamym Biegunem nazwanym Antarcticus, Kraie, iako y wyſpy na morzu Południowym tu y owdzie leżące, patrż pod liczbą 6. Nazywaią ſię takowe Kraie Niewiadome, generalnym terminem Kraie Połnocne, albo Ziemie Arktyczne: albo Kraie Południowe albo Ziemie Antarktyczne.

P. Iaki ieſt podział rozlanych po całey Ziemi wod?

O. Ten podział na rozmaitych nazwiſkach zaſadza ſię: iako to, pod znaczkiem

a. Nazywa ſię: Ocean Zachodni, albo Morze Atlantyckie, rozciąga ſię na zachod Europy y Afryki. pod znaczkiem.

b. Ocean Południowy, albo Morze Murzyńſkie przy brzegach Afryki idąc ku Południowi.

c. Znaczy morze Indyiſkie rozciągaiące ſię na wſchod Afryki, y na południe Azyi.

d. Morze Lodowate na ſamą Połnoc wylewaiące ſię.

e. Morze Niemieckie, ktore ſię także Połnocnym zowie.

f. Morze Wſrzodziemne.

g. Znaczy Ocean Połnocny.

h. Obſzerne Morze Południowe między Azią y Ameryką, inaczey nazwane Spokoyne.

ROZ-

ROZDZIAŁ II.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE DRUGA KARTA GEOGRAFICZNA.

P. *KTorą część świata wyraża ta druga Karta?*

O. Europę, naymnieyszą z pomiędzy czterech Części, ale nayludnieyszą y naymocnieyszą.

P. *Wiele iest kształtow rządzenia, według ktorych Państwa Europeyskie rządzą się?*

O. Jest ich pięć.

DESPOTYCZNY,
MONARCHICZNY,
ARYSTOKRATYCZNY,
DEMOKRATYCZNY,
Y SKŁADANY.

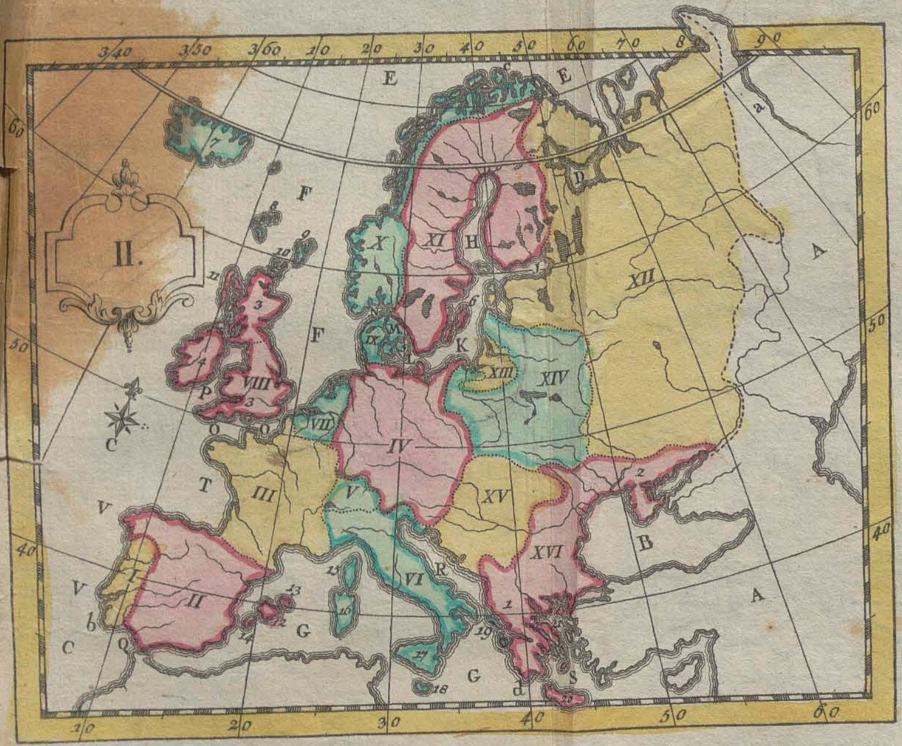
P. *Co to iest rząd Despotyczny?*

O. Jest ten, gdzie wola Monarchy iest prawem: Taki Rząd w Turczech, w Moskwie.

P. *Co to iest Monarchiczny?*

O. Jest ten gdzie Monarcha rządzi sam, ale według przepisu praw; iako to we Francyi, Hiszpanii &c.

P.

II.
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI

P. Co to ieſt Rząd Aryſtokratyczny?

O. Jeſt ten gdzie Zwierżchność y rządy ſą w ręku Szlachty; iako w Rzeczypoſpolitey Weneckiey.

P. Co to ieſt Rząd Demokratyczny?

O. Jeſt ten, gdy Poſpolſtwo powierza rządy wybranym z pomiędzy ſiebie mężom; iako to w Szwaycarach, gdzie, można mowić, iż poſpolſtwo rządzi przez wybrany Magiſtrat, ktoremu ſię poddaie.

P. Na oſtatek co rozumieſz przez Rząd ſkładany?

O. Rozumiem ten ktory ſię z rożnych pomienionych kſztałtow rządzenia ſkłada: iako to u nas w Polſzcze ſkłada ſię rząd z Monarchicznego y Aryſtokratycznego. W Anglii z Monarchicznego, Aryſtokratycznego, y Demokratycznego; toż ſamo w Szwecyi. W Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey, z Aryſtokratycznego y Demokrat:

P. Ktory ieſt kſztałt rządzenia naylepſzy?

O. To pytanie nie tak do Geografii, iako do Polityki należy, y ta kweſtya przytrudna ieſt do wyłuſzczenia. To tylko można mowić, że Rząd Deſpotyczny naygorſzy ieſt ze wſzyſtkich.

P.

P. Iak się dzieli Europa?

O. Dzieli się na szesnaście pryncypalnieyszych Kraiow, ktore na Mappie Kościelną liczbą są poznaczone, iako to:

I. Krolestwo PORTUGALSKIE.

II. Krolestwo HISZPANSKIE.

III. Krolestwo FRANCUSKIE.

IV. Cesarstwo czyli Państwo RRYMSKO-NIEMIECKIE.

V. Rzeczpospolita SZWAYCARSKA.

VI. WŁOCHY zamykaiące w sobie wiele Xięstw udzielnych.

VII. NIDERLAND dzielący się na Austryacki, y Rzeczpospolitę Hollenderską.

VIII. Krolestwo W.BRITANNII zawieraiące w sobie trzy inne Krolestwa.

IX. Krolestwo DUNSKIE.

X. NORWEGIA należy do Krola Duńskiego.

XI. Krolestwo SZWEDZKIE.

XII. Cesarstwo MOSKIEWSKIE, czyli Państwo ROSSYISKIE.

XIII. Krolestwo PRUSKIE.

XIV. Krolestwo POLSKIE.

XV. Krolestwo WĘGIERSKIE.

XVI. TURCYA EUROPEYSKA, to iest: część Państwa Tureckiego w Europie zamykaiąca w sobie

1. GRECYĄ y

2. TARTARYĄ EUROPEYSKĄ, nazwaną pospolicie Mnieyszą.

P. Co to iest Wyspa?
O. Jest Ziemia w około wodą oblana.

P. Co to iest Połwysep ?
O. Jest to kawał Ziemi prawie ze wszech stron oblany wodą, z iedney tylko strony stykaiący się z innym rozciągłym Kraiem.

P. Ktore są znacznieysze Wyspy w Europie ?
O. Są te znaczone liczbami:
3. Wielka Brytannia ktorey południowa część nazywa się Anglią, połnocna Szkocyą.
4. Irlandia albo Hibernia ma tytuł Krolestwa, należy do W. Brytannii.
5. Zelandia w Danii, blisko niey Fionia.
6. Wyspy Gotland nazwane, należące do Szwecyi.
7. Jslandya, należąca do Krola Duńskiego.
8. Wyspy de Fer, także Duńskie.
9. Szotland Szkockie.
10. Orkady także Szkockie.
11. Wyspy de l' Ouest czyli nazwane Zachodnie albo Hebrydy, albo Westerny, także do Szkocyi należą.
12. Majorka należy do Hiszpanii.

13.

13. Minorka, należy do Anglii.
14. Jwika należy do Hiszpanii.
15. Korsyka miała niegdyś tytuł Królestwa, należała do Rzeczypospolitey Genueńskiey, ale obywatele wyspu tego Malkontenci z rządow Genueńskich wszelkiemi siłami od niey oderwać się od kilkudziesiąt lat za powodem Paoli swego Generała usiłowali, aby się na wolną y udzielną Rzeczpospolitę wybić mogli, ale zaprzedani od tychże swoich niedawnemi czasy Pryncypałow Koronie Francuskiey, oprzeć się iey znacznemu woysku, ktore na podbicie tego wyspu wysłała, nie mogli, y tak w ręku Francuzow zostali.
16. Sardynia ma tytuł Krolestwa.
17. Krolestwo Sycyliyskie.
18 Malta należąca do Kawalerow Maltańskich.
19. Korfu należąca do Wenetow.
20. Kandya przed tym zwana Kretą, niegdyś udzielnym Krolestwem, a teraz należy do Turek.
21. Negrepont, iako y inne wyspy na arcypelagu należy także do Turek.

P. *Iakie są granice Europy?*
O. Europa ma na wschod:

A.

A. Azyą, od ktorey dwoma rzekami Oby y Wolgą rozgranicza się, ma morze czarne.
B. Na Zachod oblewa ią Morze Atlantyckie czyli Morze Zachodnie.
C. Na Połnoc ma Morze Lodowate.
D. Morze Białe.
E. Morze Połnocne
F. Na Południe Morze Wsrzodziemne G.

P. Iak iest długa y szeroka Europa?

O. Europy wzdłuż począwszy od rzeki Oby a. aż do Kapu S. Wincentego w Portugalii b. rachuie się mil Niemieckich sześćset. Wszerz począwszy od Kapu Nord, albo Połnocnego c. aż do Kapu Matapan w Grecyi d. rachuie się czterysta mil Niemieckich.

P. Co to są Morza Europeyskie y ktore są?

O. Morza Europeyskie nazywaią się te, ktore oblewaią Kraie Europy wokoło. Są zaś te: Naprzod obszerne Morza o ktorycheśmy zwyż mowili: potym pomnieysze morza, odnogi iego, y ciaśniny morskie, iako to:

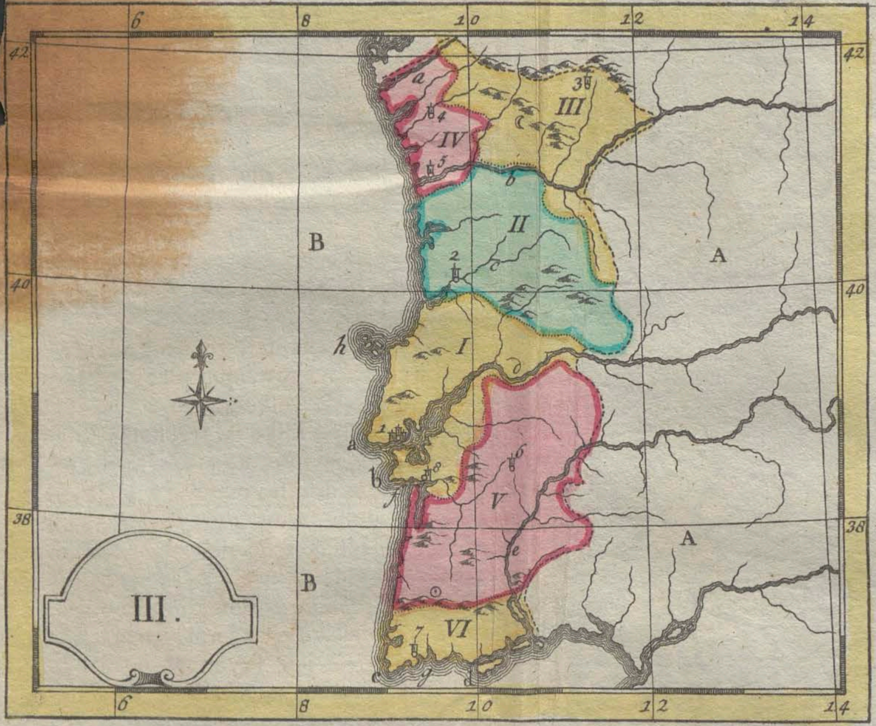
H. Odnoga Botnii.
I. Odnoga Finlandzka
K. Morze Baltyckie
L. Ciaśnina morska Sund.
M. Odnoga Kategat.

N. Morze Skagen albo Szagerrak.
O. Ciaſnina nazwana La Manche, albo Kanał Brytannii.
P. Morze Irlandzkie.
Q. Ciaſnina nazwana de Gibraltar.
R. Odnoga Wenecka albo Morze Adryatyckie.
S. Arcypelag, albo Morze Wſchodnie, albo Morze Greckie.
T. Morze małey Brytannii albo Akwilanſkie.
U. Morze Hiſzpańſkie.

P. Co to ieſt Odnoga, y co to ieſt Ciaſnina morſka, albo Przeſmyk, o ktorych dopiero namieniłeś?

O. Odnoga Morſka nazywa ſię tam, gdzie morze wchodzi iak korytem w Kray, ktory go ze wſzech ſtron otacza oprocz tey tylko ktorą weń wpływa, tak iak widziſz odnogę Wenecką, y inne. Ciaſnina albo Przeſmyk nazywa ſię to mieyſce, ktorędy iakoby ciaſnemi drzwiami Morze do morza przechodzi, tak naprzykład Gibraltar, Sund &c.

ROZ-

III.
A
A
B
B
I
II
III
IV
V
VI
6
8
10
12
14
42
40
38

ROZDZIAŁ III.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ TRZECIA KARTA GEOGRAFII.

P. CO za Kray Europeyſki ta trzecia Karta wyraża?

O. Kroleſtwo Portugalſkie.

P. Iakie powietrze czyli Klima tego Kroleſtwa, iaka natura ludzi, iaka Religia, y iaki w nim Rząd?

O. Portugalia ieſt to Kray ciepły, piękny, bogaty, urodzayny, obfituiący w to wſzyſtko, cokolwiek do roſkoſznego życia należy, lecz przez częſte, od kilku lat trzęſienia Ziemi nieco ſpuſtoſzałe: Znayduią ſię w nim kruſzce złote, ſrebrne, kamienie drogie, marmury białe, Jaſpiſy &c. Lud ieſt polerowny, przyiemny, oſzczędny, lubiący iednak wſpaniałość z okazałością. Są przy tym hardzi, mściwi, tetryczni, ſkryci. Religii ſą Katolickiey Rzymſkiey, Dyſſydentow żadnych to Kroleſtwo nie cierpi, maią u ſiebie na to Inkwizycyą, to ieſt Trybunał na utrzymanie Religii Katolickiey z rygorem y karą na tych wſzyſtkich ktorzyby przeciwko niey co czynili, mowili, albo piſali. Rząd tego Państ a ieſt Monarchiczny y Dziedziczny nawet ſynowie naturalni, gdyby Familia w potomkach prawego łoża uſta-

ustała, mogą Tron Portugalski dziedziczyć. To Krolestwo niegdyś było przez sześćdziesiąt lat przyłączone do Korony Hiszpańskiey, ale iuż od sta lat iak oderwało się y iest sobie udzielne.

P. Iak się dzieli Portugalia?

O. Dzieli się na 6. Prowincyi, z ktorych iedna ma tytuł Krolestwa, są zaś te:

I. ESTREMADURA.
II. BEIRA.
III. TRA-LOS-MONTES.
IV. ENTRE DURO & MINHO.
V. ALENTEIO.
VI. ALGARWIA Krolestwo.

P. Ktore są znacznieysze miasta w Portugalii?

O. Te są pod liczbą:

1. Lisbona Stołeczne Estremadury y całego Krolestwa miasto: pod liczbą
2. Koimbra Stołeczne w Beirze: pod liczbą
3. Braganca stołeczne w Tra-los-montes.
4. Braga, y
5. Porto pryncypalnieysze w Entre Minho & Duro.
6. Evora Stołeczne w Alentejo.
7. Lagos Stołeczne Krolestwa Algarwii.
8. Setubal miasto znaczne y bardzo handlowne w Estremadurze.

P.

P. Ktore ſą rzeki znacznieyſze w Portugalii?

O. Są te pięć:

a Minho.
b Duro.
c Mondego.
d Tago.
e Gwadiana.

P. Są iakie Gory w Portugalii?

O. Są pod znakiem. ⊙ *Sierra* czyli Gora *Kaldetraon*, dzieląca Prowincyą Alentejo od Kroleſtwa Algarwii. Pod znakiem.

☾ *Sierra Amarao* leżąca w Prowincyi Tralos-Montes.

P. Co to ieſt Kap, y wiele ich ieſt w Portugalii?

O. Kap znaczy Gorę albo Skałę wiſzącą nad Morzem, takich Kapow znacznieyſzych cztery rachuie ſię w Portugalii, to ieſt:

a Kap Roxent na połnoc rzeki Tagu wpadaiącego do morza.
b Kap Eſpichel na południe teyże rzeki leży.
c Kap S. Wincentego w Algarwii.
d. Kap S. Maryi także w Algarwii znayduie ſię.

P. Co to ieſt Bey y wiele ich ieſt w Portugalii?

O. Bey ieſt to mała odnoga morſka z tą rożnicą od odnogi wielkiey Morſkiey, iż Bey przy wniściu ſwoim ieſt wąższy, a daley wpływaiąc y rożlewaiąc ſię między brzegami Kraiu ieſt obſzernieyſzy, y do takich mieyſc naybeſpieczniey okręty zawiiaią. Są zaś te znakomitſze w Portugalii

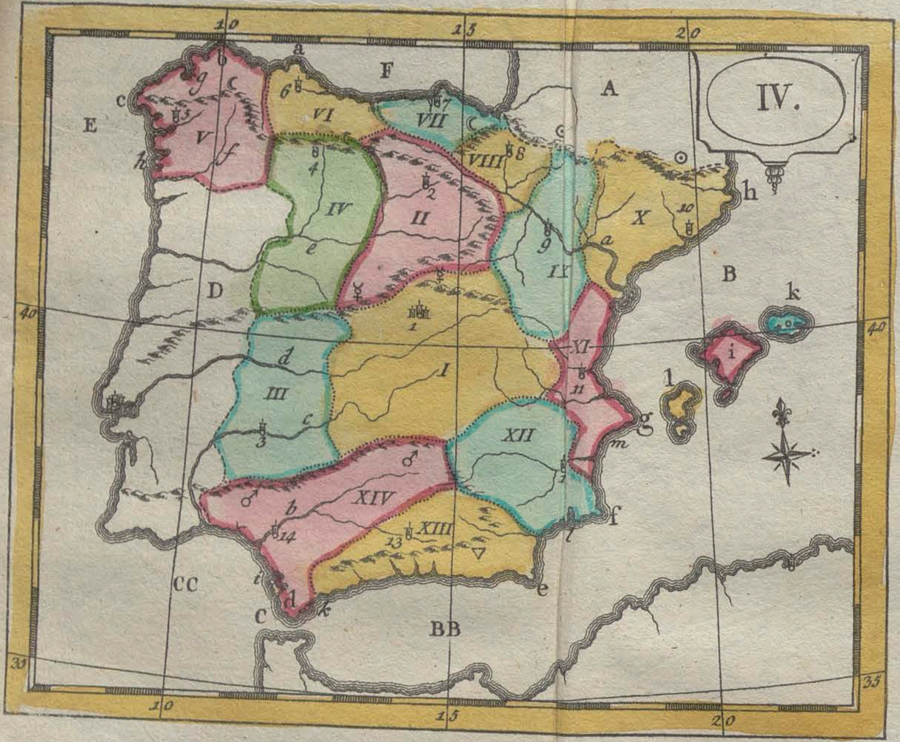
f. Bey de Setubal.
g. Bey de Lagos.

P. *Czy ſą iakie wyſpy w tym Kraiu?*
O. Są cztery nazwane Barlengues. h.

P. Ktore ſą Granice Portugalii?
O. Portugalia na Wſchod graniczy
A. z Hiſzpanią.
B. Na Zachod y Południe oblewa ią
B. Morze Hiſzpańſkie ktore ieſt cząſtką Oceanu Atlantyckiego.
Na Połnoc graniczy
C. z Gallicyą Prowincyą Hiſzpańſką.

P. Iak długa y ſzeroka ieſt Portugalia?
O. Biorąc od Wſchodu do Zachodu długa ieſt na 35 mil Niemieckich. Szeroka biorąc od Połnocy do Południa więcey iak na ośmdzieſiąt mil Niemieckich.

ROZ-

IV.
A
B
D
E
F
BB
CC
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
10
15
20
40
35

ROZDZIAŁ IV.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ CZWARTA MAPPA GEOGRAFICZNA.

P. *Iaką cząſtkę Europy ta Mappa IV. pokazuie.?*

O. Hiſzpanią.

P. *Co za natura Kraju Hiſzpańſkiego, iaki Rząd, Religia, y przymioty Obywatelow?*

O. Suchość gruntu przy upale ſłonecznym czyni ziemię nie bardzo żyzną, y ta ieſzcze dla nieludności, nie może bydź należycie uprawną: powietrze ciepłe, zdrowe, y czyſte panuie, przeto wſzyſtkie w nim owoce, zboża zwierzyna, bydło ſą wyśmienite. Rząd ieſt Monarchiczny y dziedziczny: ieśliby Familia panuiąca w Linii męſkiey uſtała, ſpada ſukceſſya na linię Białogłowſką. Krol Hiſzpańſki we wſzyſtkich czterech częściach świata ma ſobie podległe Kraie, przeto można mowić, że w Państwie iego nigdy ſłońce nie zachodzi. To Kroleſtwo ieſt Religii Katolickiey Rzymſkiey, żadnych odſzczepieńcow od Kościoła Katolickiego cierpieć nie może, ma u ſiebie S. Inkwizycyą na zniſzczenie herezyi y zgorſzenia. Hiſzpanow poſpolicie

maią za dumnych y pyſznych, przyznać im iednak potrzeba, że ſą trzyźwi, oſzczędni, przezorni, cierpliwi w nieſzczęściu. Powaga Hiſzpańſka w przyſłowie poſzła.

P. Iaki ieſt podział Hiſzpanii?

O. Podział Hiſzpani ieſt na czternaście Prowincyi, ktore prawie wſzyſtkie maią tytuł Kroleſtw, ſą zaś te pod Numerem.

I. NOWA KASTYLIA, ktora ieſt we ſrzodku prawie Hiſzpanii y ma tytuł Kroleſtwa.
II. STARA KASTYLIA Kroleſt:
III. ESTREMADURA.
IV. Kroleſtwo LEGIONU.
V. Kroleſtwo GALLICYI.
VI. ASTURYA.
VII. BISKAIA.
VIII. Kroleſtwo NAWARRY.
IX. Kroleſtwo ARAGONII.
X. Xięſtwo KATALONII.
XI. Kroleſtwo WALENCYI.
XII. Kroleſtwo MURCYI.
XIII. Kroleſt: GRENADY.
XIV. Kroleſtwo ANDALUZYI.

P. Ktore ſą miaſta znacznieyſze w Hiſzpanii?

O.

O. Są te: pod liczbą
1. Madryd Stołeczne Kaſtylii y całey Hiſzpanii.
2. Burgos Stoł: Starey Kaſtylii.
3. Meryda Stoł: Eſtremadury.
4. Legio Stołecz: Kroleſtwa tegoż imienia.
5. Kompoſtella albo S. Jago Stoł: Gallicyi.
6. Owiedo Stoł: Aſturyi.
7. Bilbao Stoł: Biſkaii.
8. Pampeluna Stoł: Nawarry.
9. Saragoſſa Stoł: Aragonii.
10. Barcellona Stoł: Katalonii.
11. Walencya Stoł: Kroleſtwa tegoż imienia.
12. Murcya Stoł: także ſwego.
13. Grenada w tąż.
14. Sewilla Stoł: Andaluzyi.

P. Ktore ſą znacznieyſze rzeki w Hiſzpanii?

O. Te ſą ſześć:

a. Jber ktory ſię poczyna na granicach Starey Kaſtylii, płynie przez Aragonią, Katalonią, y wpada w morze Srzodziemne.

b. Gwadalkwiwir wypada z gor, ktore ſą na południe Nowey Kaſtylii, dzieli Andaluzyą na dwie części prawie rowne, y wpada w Ocean Atlantycki.

c. Gwadiana zaczyna ſię w ieziorze tegoż imienia nie daleko Kalatrawy w Nowey Kaſtylii.

d. Tagus zaczyna ſię na gorach ktore dzielą Aragonią od Nowey Kaſtylii, znayduią ſię w piaſkach tey rzeki proſzki złote.

e. Duro, zaczyna ſię w ſtarey Kaſtylii, idzie przez Portugalią y wpada w Ocean.

f. Minho zaczyna ſię w Gallicyi zarywa Portugalii y także wpada w Ocean.

P. Ktore ſą gory znacznieyſze w Hiſzpanii?

O. Są te:

☉. Pireneyſkie ktore dzielą Hiſzpanią od Francyi.

☾. Santillany ktore wzdłuż na Połnoc w tym Kraiu rozciągaią ſię.

♂. Sierra czyli gora Morena na granicach Andaluzyi.

☿. Sierra czyli gora Urbion ktora prawie po ſrzodku ieſt Hiſzpanii.

△. Gora Nawada na pograniczu Grenady leżąca.

P. Ktore ſą Kapy y Beye znacznieyſze w Hiſzpanii?

O.

O. Są te:
a. Kap Pinas.
b. Kap Ortegal.
c. Kap Finiſterre.
d. Kap Trafalgar.
e. Kap Gates.
f. Kap Palos.
g. Kap Martin.
h. Kap Kreuſe.

Beye ſą te naywiękſze:

g. Bey Karoń.
h. Bey Wigos.
i. Bey Kadix.
k. Bey Gibraltar.
l. Bey Kartagena.
m. Bey Alikant.

P. Ktore ſą wyſpy na morzu Wſrzodziemnym należące do Hiſzpanii, albo ktore przed tym do niey należały?

O. Są te:
i. Majorka.
k. Minorka.
l. Ywika.

Majorka należy do Hiſzpanii, grunta iey bardzo żyzne ſą.

Minorka należała pierwey do Hiſzpanii. potym do Anglii, od ktorey Francuzi wydarli nie da-

dawnemi czaſy, ale znowu Anglikom doſtała ſię y dotąd w ich ręku zoſtaie.

Jwika należy do Hiſzpanii, to w niey ieſt oſobliwſza, że węzow ani żadnych iadowitych beſtyi niema: a przeciwnym ſpoſobem w Formenterze wyſpie na południe Jwiki przyległey, pełno ieſt iadowitego gadu dla czego ten wyſep żadnych nie ma mieſzkańcow.

P. Ktore ſą granice Hiſzpanii?

O. Te: Na Wſchod Hiſzpania ma

A. Francyą y

B. Morze Wſrzodziemne.

BB. Na Południe część Morza Wſrzodziemnego.

C. Nie daleko Ciaśniny morſkiey Gibraltar, iako y ſamę tęż Ciaśninę de Gibraltar. y

CC. Część Morza Hiſzpańſkiego.

D. Na Zachod Kroleſtwo Portugalſkie y

E. Morze Hiſzpańſkie czyli część Oceanu Atlantyckiego.

F. Na Połnoc Morze Biſkaii.

P. Jaka ieſt długość y ſzerokość Kroleſtwa Hiſzpańſkiego?

O.

O. Jego długość począwſzy od Kapu Kreuze *h.* aż do Kapu Finiſterre *c.* toieſt od Wſchodu do Zachodu wynoſi około ſto trzydzieści mil Niemieckich. Szerokość, to ieſt od Połnocy do Południa, począwſzy od Kapu Ortegal *b.* aż do Kapu Trafalgar *d.* wynoſi na ſto dwadzieścia mil Niemieckich.

ROZDZIAŁ V.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ PIĄTA MAPPA GEOGR:

P. Iaki Kray Europeyſki ta V. wyraża Mappa?

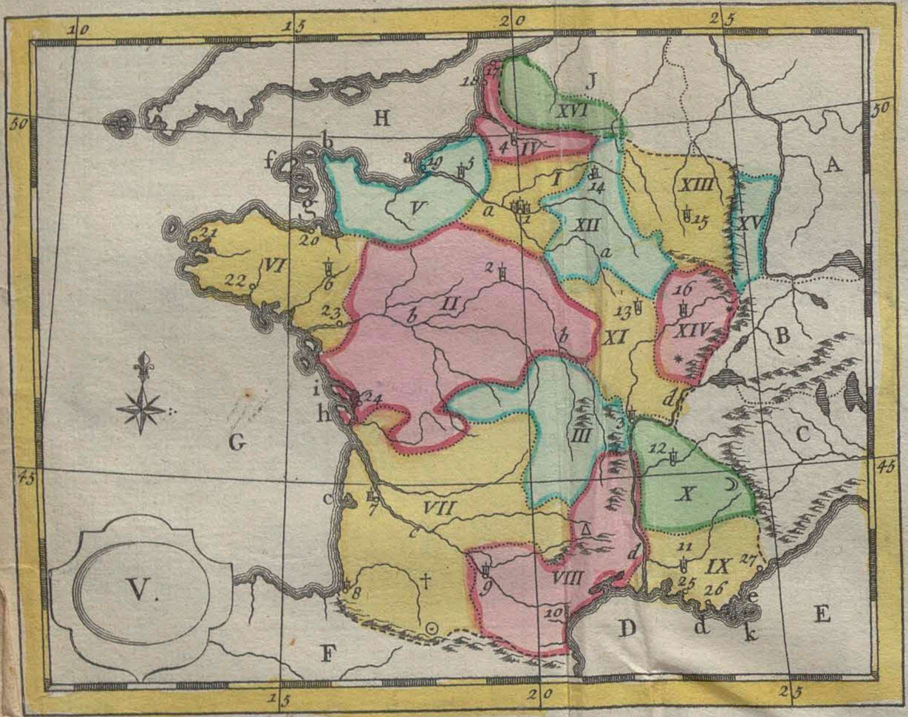
O. Kroleſtwo FRANCUSKIE iedno z nay-większych y naypięknieyſzych w tey części Swiata.

P. Iaki Rząd, natura Kraiu, Religia, y przymioty Obywatelow Francyi?

O. Rząd Monarchiczny y dziedziczny; Sukceſſya iednak po mieczu tylko idzie. Prawo nazwane *Lex Salica* nie pozwala Płci Białogłowſkiey rządow y panowania: przeto Korona Francuſka nigdy nie ſpada na kądziel.

Kray ten leży w powietrzu utemperowanym, czyſtym, y zdrowym, ieſt urodzayny y obfituiący w to wſzyſtko cokolwiek do życia ludzkiego ieſt potrzebnego: grunt ieſt rozmaity, pagorkami, rowninami, laſami y rzekami iakoby przeplatano okryty. Handel Francuzow rozciąga ſię prawie po całym świecie: Słowem mowiąc, we wſzyſtko bogata ieſt Francya, oprocz Kruſzcow y przednieyſzych Metallow.

V.
H
J
A
B
C
D
E
F
G
XVI
IV
I
V
VI
II
XII
XIII
XV
XIV
XI
III
X
VII
VIII
IX
50
45
10
15
20
25

Sama Religia Katolicka Rzymſka pod imieniem Kościoła Francuſkiego w tym Kroleſtwie teraz panuie: bo Sekta Kalwińſka przez ſkaſowanie Edyktu Nanteńſkiego dopiero za Ludwika XIV. z Kraiu wyrugowana ieſt, ktora była okazyą domowych długich y krwawych woien. Dla tego ſię zaś mowi Kościoł Francuſki, iż Duchowieńſtwo Francuſkie wiele ſobie ma nadanych oſobliwſzych od Stolice Rzymſkiey przywileiow, przy ktorych ſię ſtatecznie z wyznaniem y uſzanowaniem Naywyżſzey Głowy Kościoła Katolickiego Biſkupa Rzymſkiego, utrzymuie.

Obywatele tego Kraiu ſą weſeli, żartobliwi, w obcowaniu przyiemni, ludzcy: weſołość ſwoię nazywaią naturalną żywością rozumu, ale ich ſąſiedzi maią to za lekkomyślność. U nich nauki, rzemiosła, y ſztuki Rycerſkie kwitną, przeto nie zbywa u nich na ludziach uczonych, doſkonałych rzemieślnikach, dowcipnych wynalazcach, odważnych żołnierzach, mimo iednak tego wſzyſtkiego poſpolicie im przypiſuią lekkość y nieſtatek.

P. Iak ſię dzieli Francya?

O. Rożnie ſię dzieli; my iednak, naylepſzy iaki może bydź podział tu zachować zechcemy. Dzielemy ią nayprzod na dwanaście Prowincyi, ktore przedtym nazwane były Guberniami, do tych przyłączamy cztery nabyte

Pro-

Prowincie: przeto ogołem wſzyſtkich rachuie ſię ſzeſnaście:

I. WYSPA FRANCUSKA albo INSULA FRANCIÆ.
II. ORLEAN, AURELIANUM.
III. LION, LUGDUNUM.
IV. PIKARDIA.
V. NORMANDIA.
VI. MNIEYSZA BRYTANNIA.
VII. GWIENNA albo AKWITANIA w ktorey zamyka ſię GASCONIA pod znakiem †.
VIII. LANGUEDOCYA.
IX. PROWANCIA.
X. DELFINAT.
XI. BURGUNDIA.
XII. SZAMPANIA.
XIII, LOTARYNGIA.
XIV. FRANSZKONT niegdyś należał do Hiſzpanii.
XV. ALSACYA niegdyś należąca do Niemiec w ktorey STRASZBURG Stołeczne Miaſto.
XVI. BELGIUM FRANCUSKIE, czyli FLANDRYA FRANCUSKA, w ktorey Stołeczne miaſto ieſt Lil.

Wyraź znacznieyſze lub Stołeczne miaſta zwyż pomienionych Prowincyi?

O. Są te:

1. Paryż Stołeczne całego Krolestwa y Prowincyi nazwaney Insula Francuska.
2. Orlean , Stołecz: Aurelianu.
3. Lion albo Lugdunum Stołeczne Prowincyi tegoż imienia.
4. Amiens Stoł: Pikardyi.
5. Rouen albo Rotomag Stoł: Normandii.
6. Rennes albo Rhedones Stoł: Małey Brytannii.
7. Bardo albo Burdegala Stoł: Akwitanii.
8. Bayon Stoł: Gaskonii.
9. Tulosa Stoł: wyższey Languedocyi.
10 Narbona , Stoł: niższey Languedocyi.
11. Aix albo *Aquæ Sextiæ* Stołec: Prowancyi.
12. Grenobl, albo Grationopolis Stoł: Delfinatu.
13. Dizon , Stoł: Burgundii.
14. Reims Stoł: Szampanii.
15. Nansi , Stoł: Lotaryngii.
16. Bezanson Stoł: Franszkontu.
17. Kale, Miasto Portowe w Pikardyi.
18. Bulon, Miasto Portowe w Pikardyi.
19. Hauwr-de-gras Port w Normandyi.
20. Saint Malo, Port w Małey Brytanii.
21. Brest, Port w Brytan:
22. L'Orient Port: Brytan:
23. Nant, Port Brytan: także.

24. Roſzel czyli Rupella Port w Oniſium
Aunis.
25. Marſylia, Port w Prowancyi.
26. Tulon, Port także w Prowancyi.
27. Antibes, Port także w Prowancyi.

P. Ktore ſą rzeki znacznieyſze we Francyi?

O. Te ſą:
a. Sequana, la Seine.
b. Ligeris la Loire.
c. Garumna, la Garonne.
d. Rodan le Rhone.

P. Ktore ſą ſławnieyſze gory w Francyi?

O. Są te:
⊙. Gory Pireneńſkie ktore dzielą Francyą od Hiſzpanii.
☽. Alpes, ktore ſą miedzy Francyą y Włochami.
△ Sewenny, albo les Cevennes, w Languedocyi.
✳ Gora Jura dzieląca Franſzkont od Szwaycarow.

P. Wiele ſię znayduie Kapow znacznieyſzych w Francyi?

O. Pięć, ktore ſię temi znaczą literami:
a. Kap Antifer.

b. Kap la Hogue : obydwa te Kapy na połnoc Francyi znayduią się.
c. Kap Feret, na Zachod Francyi.
d. Kap Sicie, y
e. Kap Taillat na Południe Francyi znayduią się.

P. Ktore są znacznieysze wyspy w Francyi ?

O. Są te :
f. Garnesey y
g. Jersey : obydwie na morzu la Manche nazwanym, znayduią się, y należą do Anglii, bogate są y handlowne.
h. Oleron.
i. Re.
k. les Hieres, przy brzegach Prowancyi leżące należą do Francyi.

P. Iakie są Granice Francyi ?

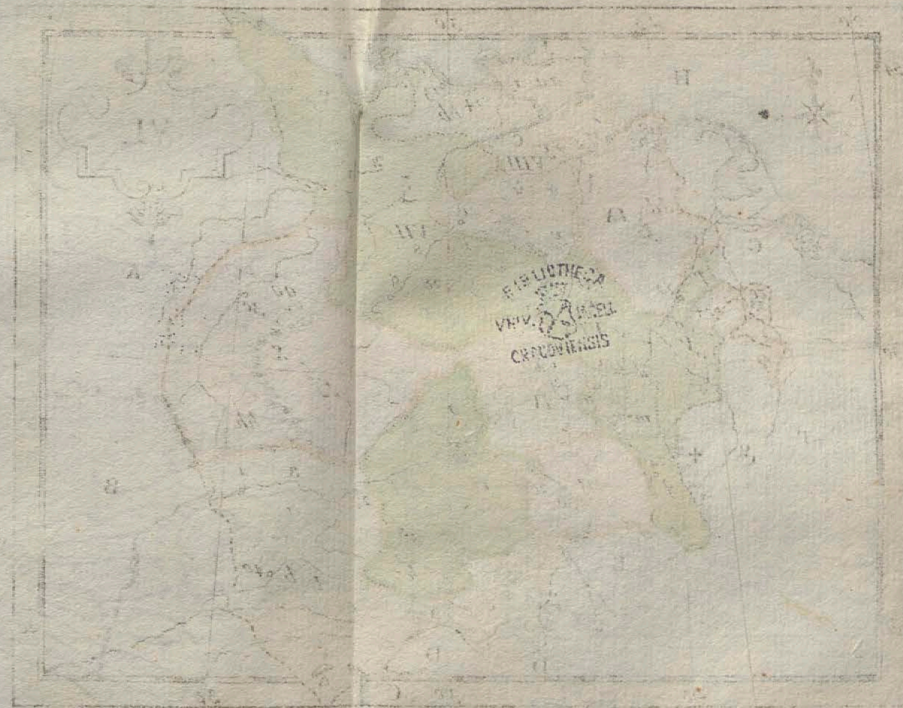
O. Są te: Francya na Wschod.
A. Graniczy z Niemcami, y Szwaycarami.
B. y na Wschod letni z Włochami.
C. Na Południe z Odnogą Morza Wszrodziemnego.
D. nazwaną Lugduńską, y
E. Morze Wszrodziemne : Na Zachod Letni graniczy z
F. Hiszpanią, z Odnogą Morza Akwitańskiego.

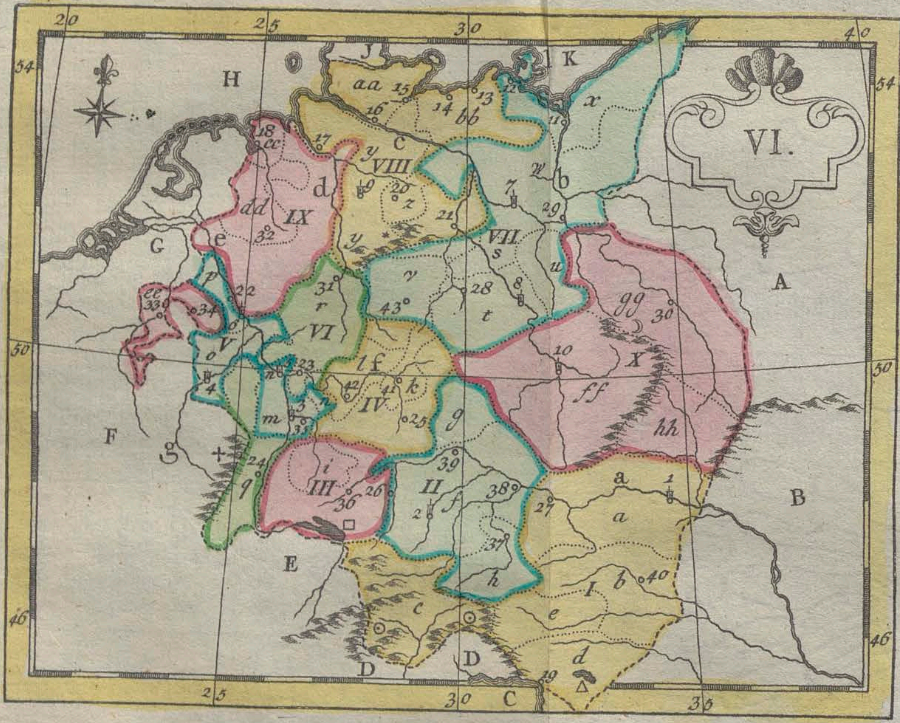
G. Ktore ieſt cząſtką Oceanu Atlantyckiego.
H. Na Połnoc ma morze la Manche.
I. y Hollendry.

P. Iaka ieſt długość y ſzerokość Francyi?

O. Rachuiąc od Wſchodu do zachodu. Francya ma ſtodwadzieścia mil Niemieckich. A od Południa do Połnocy, więcey iak ſto dwadzieścia mil: Przeto długość y ſzerokość iey prawie ſą iednakowe.

ROZ-

VI.
20
25
30
40
54
50
46
35
H
J
K
G
F
E
D
C
A
B
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
aa
bb
cc
dd
ee
ff
gg
hh

ROZDZIAŁ VI.

W KTORYM SZOSTA MAPPA GEOGRAFICZNA EXPLIKUIE SIĘ.

P. Ktorą część Europy ta Karta VI. pokazuie?

O. Pokazuie Rzymſko-Niemieckie Państwo.

P. Iaki w Niemczech Rząd, natura Kraiu, Religia, przymioty w ogolności Niemcow.

O. Rząd w Niemczech ieſt oſobliwſzy; widziemy tam nayprzod miaſta wolne, ktore są iakby tyląż udzielnemi Rzeczamipoſpolitemi: znayduie ſię tam wielu Panow tak Duchownych, iako y Swieckich, maiących ſwoie Państwa także udzielne y dziedziczne: Głowa całego Państwa Niemieckiego nazywa ſię Ceſarzem, lub Imperatorem, ktorego kilku udzielnych Panow Niemieckich obieraią, y przeto nazywaią ſię Elektorami. Ten Kray byłby naymocnieyſzy y nayſtraſznieyſzy ze wſzyſtkich innych w Europie, gdyby wielość udzielnych w nim Panow, ktorych intereſſa częſtokroć ſą przeciwne ſobie y do inſzych zmierzaiące końcow, niebyła na przeſzkodzie do złączenia wraz ſił ſwoich y do czynienia iednomyślnie.

Powietrze w tym Kraiu trochę ieſt zimnieyſze niż cieple yſze, zdrowe iednak y miłe: ziemia urodzayna, przeto obfituie w wino, w zboże, y rożne rodzaie owocow, znayduią ſię w nim kruſce ſrebrne, miedziane, żelazne, ołowiane, y inne minerały. Morze oblewaiące część tego kraiu, tudzież rzeki, ktore bardzo gęſto płyną, ſą bardzo rybne; Laſy, ktorych znaczna ieſt liczba w Niemczech, pełne ſą zwierza y ptaſtwa. Słowem mowiąc, Kray we wſzyſtko obfituiący cokolwiek do życia ludzkiego należy, gdyby chciał natym przeſtać, y prożno nie żądać tego, co ſię w cudzych y zamorſkich Kraiach rodzi.

Religia w Niemczech tak ieſt rożna, iak rożny ieſt u nich kſztałt rządzenia. Ceſarz ieſt Religii Katolickiey Rzymſkiey, y według praw fundamentalnych Rzeſzy Niemieckiey nie może bydź obrany Ceſarzem Niemieckim żaden z Xiążąt, ktoryby nie był Religii Katolickiey Rzymſkiey. Jeſt iednak wiele Cyrkułow y Xięſtw, gdzie Religia panuie Proteſtancka, iako to w Weſtfalii, w Frankonii, Szwabii, w wyżſzym Renie, w Saxonii Niżſzey y Wyżſzey, y w wielu miaſtach Imperyalnych. Landgrawiat Heſſyi cały prawie ieſt Kalwińſki, w ktorym oraz y innych Sekt, y rożnych co do Religii opinii ludzi, ieſt ſtek: Zydow tamże mnoſtwo znayduie ſię. Katolicka Religia w Czechach, w Bawaryi, Auſtryi, Morawie, w Niżſzym Renie po wię-

większey części, tudzież we wszystkich duchownych Xięstwach, w Niderlandzie Austryackim Elektorstwach, Biskupstwach (lubo z nich niektore y w Protestanckich położone są Cyrkułach) znacznie kwitnie.

Niemniey co do swoiey natury; są szczerzy, ludzcy, dobrzy żołnierze. Kochaią się w naukach, osobliwie w sciencyach, sztukach, inwencyach, manufakturach y mocno są pracowici; dowodem tego są ich rozmaite fabryki, y rękodzieła rożnego gatunku. Szlachta Niemiecka iest wiele o sobie rozumieiąca, będąc u siebie tego zdania, że nie ma godnieyszey y zacnieyszey szlachty w całey Europie zwłaszcza co do dawności, nad ich szlachtę.

P. Iaki iest podział Państwa Niemieckiego?

O. Podział Państwa Niemieckiego *nayprzod* iest na dziewięć Cyrkułow, a dziesiąte Krolestwo, ktore położone pod znakami liczby Kościelney tak wyliczam:

I. Cyrkuł AUSTRYI.
II. Cyrkuł BAWARYI.
III. SZWABII.
IV. FRANKONII.
V. NIZSZEGO RENU.
VI. WYZSZEGO RENU.
VII. WYZSZEY SAXONII.
VIII. NIZSZEY SAXONII.

IX. WESFALII.

X. Kroleſtwo CZESKIE.

Powtore Każdy Cyrkuł oſobliwſze iakie Xięſtwa pod rożnemi tytułami Duchownemi lub Swieckiemi zamyka w ſobie. Jako to *Cyrkuł AUSTRYI zamyka w ſobie.*

a. Arcy Xięſtwo Auſtryi.
b. Xięſtwo Styryi.
c. Xięſtwo Karyntyi.
d. Xięſtwo Karnioli y Hrabſtwo.
e. Tyrolu.

Cyrkuł BAWARYI zamyka w ſobie.

f. Xięſtwo y Elektorſtwo Bawarſkie.
g. Wyżſzy Palatynat, ktory ieſt częścią tegoż Jmienia Elektorſtwa.
h. Arcy-Biſkupſtwo Saltzburſkie.

Cyrkuł SZWABSKI zamyka w ſobie:

i. Xięſtwo Wirtemberſkie, na zachod ktorego, ieſt Xięſtwo Badeńſkie: pod liczbą 26. Biſkupſtwo Auſzpurſkie.

Cyrkuł FRANKONII zamyka w ſobie;

k. Biſkupſtwo Bamberſkie.
l. Biſkupſtwo Wirtzburſkie.

Cyrkuł NIZSZEGO RENU zamyka w ſobie.

m. Niżſzy Palatynat ktory oraz ieſt Elektorſtwem.

n.

n. Elektorstwo y Arcy-Biskupstwo Moguntskie.
o. Elektorstwo y Arcy-Biskup: Trewirskie.
p. Elektorstwo y Arcy-Biskupstwo Kolońskie.

Cyrkul WYZSZEGO RENU zamyka w sobie:
q. Landgrafstwo Alsacyi, ktore teraz należy do Krola Francuskiego.
r. Landgrafstwo Hesseńskie.

Cyrkul SAXONII WYZSZEY zamyka w sobie:
s. Elektorstwo Saskie.
t. Margrabstwo Misnii.
v. Langrafstwo Turyngii.
u. Margrabstwo Luzacyi.
w. Elektorstwo Brandeburskie.
x. y Pomeranią czyli Pomorskie Xięstwo.

Cyrkul NIZSZEY SAXONII zamyka w sobie:
y. Elektorstwo Hannowerskie.
z. Xięstwo Brunswickie.
aa. Xięstwo Holsztyńskie.
bb. Xięstwo Meklemburskie.

Cyrkul Westfalii zamyka w sobie Xięstwo.
cc. Ost Fryzii.
dd. Biskupstwo Munsterskie.
ee. Biskupstwo Leodyeńskie.

Kroleſtwo CZESKIE, (ktore z wolnego ſtało ſię dziedzicznym Domu Auſtryackiego) dzieli ſię na trzy wielkie części, to ieſt:

ff. Kroleſtwo ſamo Czeſkie.

gg. Sląſk ktory prawie cały doſtał ſię Krolowi Pruſkiemu, y

hh. Margrabſtwo Morawii.

P. Ktore ieſt Stołeczne miaſto Państwa Niemieckiego, a w ſzczegolności powiedz Stołeczne miaſta każdego Elektorſtwa?

O. 1. Wideń w Auſtryi ieſt nayznacznieyſze Państwa Niemieckiego miaſto w ktorym Ceſarz rezyduie.

2. Munich albo Monachium Rezydencya Elektora Bawarſkiego.

3. Manheim Rezydencya Elektora Palatyna Renu.

4. Trewir Stołeczne Arcy-Biſkupſtwa Elektorſtwa tegoż imienia.

5. Moguncya, Stoł: Arcy-Biſk: y Elekt: tegoż imienia.

6. Bonn gdzie Elektor Arcy-Biſk: Koloński rezyduie.

7. Berlin Stoł. y rezydencya Elektora Brandeburſkiego.

8. Drezno rezydencya Elektora Saſkiego.

9. Hannower rezydencya Elektora tegoż imienia. Elektorem Hannowerſkim

ieſt

icſt teraz Krol Angielſki rezyduiący w Londynie
10. Praga Stołeczne Kroleſtwa Czeſkiego y rezydencya niegdyś Krolow Czeſkich:

P. Ktore ſą handlowne y portowe miaſta w Niemczech ?
O. Są te:
11. Szczecin.
12. Stralsund: obydwa w Pomeranii.
13. Roſtok.
14. Wiſmar.
15. Lubek.
16. Hamburg.
17. Brem. w Niżſzey Saxonii.
18. Embden Stołeczne Weſtfalii.
19. Trieſt na ſkale przy odnodze Weneckiey, czyli Adryatyckim morzu w Iſtryi, Port nayſławnieyſzy należący do Domu Auſtryackiego. Inne miaſta handlowne y znaczne w tym Kraju ſą te:
20. Brunſwick.
21. Magdeburg, obydwa w Saxonii Niżſzey.
22. Kolonia nad Renem.
23. Frankfort nad Menem.
24. Strasburg Stołeczne Alſacyi nad Renem należy do Korony Francuſkiey

25.

25. Nuremberg albo Norymberg w Frankonii.
26. Auſzpurg w Szwabii.
27. Lintz w Auſtryi nad Dunaiem.
28. Lipſk w Saxonii.
29. Frankſort nad Odrą w Brandeburgii.
30. Wrocław Stoł: Sląſka.
31. Kaſſel Stoł: Heſſii.
32. Munſter Stoł: Biſkupſtwa tegoż imienia.
33. Liege albo Leodium, Stoł: Biſkupſt: tegoż imienia.
34. Aquiſgran: albo Aix-la-Chapelle, albo Aachen w Weſtfalii ſławne grobem Karola W.
35. Heydelberg Stoł: Elektorſtwa y Palatynatu Renu Niżſzego.
36. Ulma w Szwabii.
37. Saltzburg Stoł: Arcy-Biſkup: tegoż imienia.
38. Paſſau, Stołecz: Biſkup: tegoż imienia.
39. Ratysbona albo Regenspurg nad Dunaiem w Bawaryi ſławne Seymami Rzeſzy Niemieckiey.
40. Grätz w Styryi Stoł:
41. Bamberg.
42. Wirtzburg w Frankonii Stołeczne Biſkupſtw. tegoż imienia.
43. Erfort w Turyngii.

P.

P. Ktore ſą znacznieyſze w Niemczech rzeki?

O. Są te:

a. Dunay zaczyna ſię w Szwabii, idze przez Bawaryą Auſtryą, Węgry, Turcyą Europeyſką y wpada w morze Czarne.

b. Odra zaczyna ſię w Sląſku y idzie wzdłuż iego, płynie przez Brandeburgią, Pomeranią y wpływa do Morza Baltyckiego.

c. Elba zaczyna ſię w Gorach ktore dzielą Czechy od Sląſka nazwanych *Rees*, idzie przez Czechy, Saxonią wyżſzą, Saxonią Niżſzą y wpada pod Hamburgiem do Morza Niemieckiego H.

d. Weſer zaczyna ſię na granicach Heſſyi, płynie dzieląc Weſtfalią od Niżſzey Saxonii y w pada w tož ſamo morze.

e. Ren zaczyna ſię przy Szwaycarach w Kraju nazwanym Griſones, idzie przez iezioro Konſtanckie, dzieli Szwabią od Szwaycar y od Alſacyi, bieży przez Cyrkuł Niżſzego y Wyżſzego Renu, zarywa Weſtfalii, przechodzi przez Hollendry gdzie na rożne podzielony koryta maiące ſwoie oſobne nazwiſka wpada w morze Połnocne albo Niemieckie.

f. Men, zaczyna ſię przy Gorze Fiſztelberg na granicy Czeſkiey, idzie kręto przez Frankonią, zarywa Cyrkułu Wyżſzego Renu, y łączy ſię z Renem bliſko Moguncyi.

g. Moſella zaczyna ſię w Lotaryngii, idzie wzdłuż Elektorſtwa Trewirſkiego łączy ſię z Renem pod Koblentz.

P. Iakie ſą Gory znacznieyſze w Niemczech?

O. Są te:

⊙. Alpes ktore dzielą Kray Niemiecki od Włoſkiego.

☽. Rées, albo Rieſen-Geburg ktore ſą między Sląſkiem y Czechami.

* Gory Hartz leżące między Niżſzą y Wyżſzą Saxonią.

✝ Vauge, albo Vogelsberg, albo inaczey Voſagus Saltus, dzielą Alſacyą od Lotaryngii.

P. Są iakie Wyſpy w Niemczech?

O. Nayznacznieyſzy wyſep ieſt przy Pomeranii na Baltyckim morzu nazwany.

h. Rugen.

P. Są iakie ieziora znacznieyſze w Niemczech?

O. Są te:

□

□ Jezioro Konſtancyeńſkie albo Roden-See.

△ Czirnitz w Karnioli, w ktorym woda na wioſnę wyſycha, tak iż w lecie ſiano na nim pokoſiwſzy y zebrawſzy, orać y ięczmień ſiać można, ten gdy doścignie, prządaią iak nayprędzey, gdyż ku Jeſieni woda podchodzi y zalewa, w ktorey mnoſtwo ryb znayduie ſię, ta gdy raptem znowu na wioſnę wſiąka zoſtaią ſię na lądzie ryby.

P. Iakie ſą granice Niemiec?

O. Te ſą:

Na Wſchod ma

A. Polſkę.
B. Węgry.

Na Południe

C. Morze Adryatyckie.
D. Włochy y
E. Szwaycary.

Na Zachod

F. Francyą y
G. Hollendry

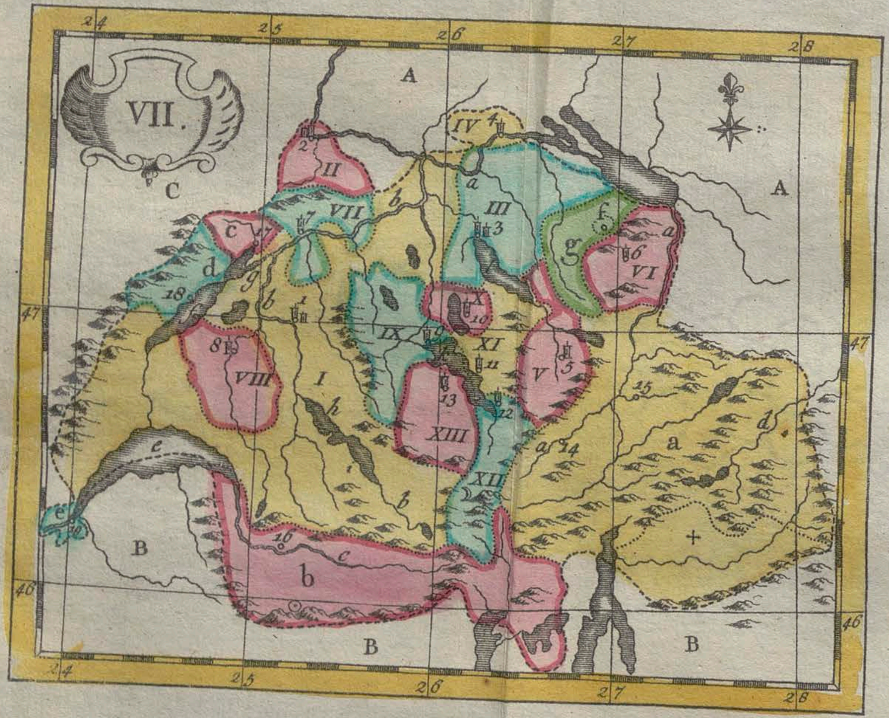
Na Połnoc

H. Morze Połnocne albo Niemieckie.
I. Danią y
K. Morze Baltyckie.

P.

P. Iaka ieſt Długość y Szerokość Kraju, Niemieckiego?

O. Długi ieſt, rachuiąc od Wſchodu do Zachodu, na mil ſto trzydzieści Niemieckich. Szeroki, rachuiąc od Południa do Połnocy, na mil ſto czterdzieści trzy.

VII.
A
A
B
B
B
C
24
25
26
27
28
47
46

ROZDZIAŁ VII.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE VII. KARTA GEOGRAFICZNA.

P. *JAką cząſtkę Europy wyraża ta Siodma Karta?*

O. Szwaycarſką Rzeczpoſpolitę.

P. *Opiſz naturę Kraiu, Rząd tey Rzeczypoſpolitey, Religią, y przymioty Obywatelow?*

O. Ogolnie mowiąc Kray ten, ieſt bardzo gorzyſty, nie ieſt wſzędzie urodzayny, ale mieyſcami, ſą bowiem śliczne doliny między gorami, rowniny ſą bardzo żyzne, gdzie zboża, y winnice doſyć ſię dobrze Szwaycarom udaią; przy tym ieziora y rzeki między temiż gorami prawie wſzędzie z wyżſzych mieyſc ſpadaią.

Szwaycarowie w ſwoim związku czynią Rzeczpoſpolitę potężną, rownaiącą ſię w ſiłach, innym w Europie znacznieyſzym Rzeczompoſpolitym, ta ſię zaś ſkłada z trzynaſtu Powiatow nazwanych Kantony, ktore prawie tyleż ſą Rzeczamipoſpolitemi udzielnemi, w rządach iedna od drugiey niedependuiącemi; ale gdzie zachodzi interes ściągaiący ſię do całości, obrony, y wolności wſzyſtkich; wtedy wſzyſcy wziąwſzy ſię za ręce, y podatkami, y żołnierzem, y prowiantami

tami ratuią swoię oyczyznę , y staią się w ten czas iednym y nierozdzielnym ciałem Rzeczypospolitey. Rząd w Kantonach biorąc w szczegulności, nie w każdym iest iednakowy : w niektorych Arystokratyczny, w niektorych Demokratyczny. Toż samo u nich dzieie się z Religią, ktora nie wszędzie iest iedna : Cztery Kantony są Dyssydentskie, dwa w ktorych połowa Dyssydentow, połowa Katolikow znayduie się , siedm innych Katolickich , ktore niżey iakie są , wyrażaią się.

Szwaycarowie co do obyczaiow są szczerzy, lubo nie ze wszystkim manierni, wolności swoiey, aby w niwczym nienaruszona zostawała, skrupulatnie przestrzegaiący , słowni, zacięci w swoich zdaniach, w woysku karność z punktualnością zachowuiący : w czym się pokazuią ich przymioty bardzo zdatne do formowania dobrych Generałow, y dobrych żołnierzy.

P. Iak się dzielą Szwaycarowie ?

O. Dzielą się na trzynaście Kantonow , y niektore poblizsze Krainy z niemi sprzymierzone: co wszystko wyliczam z przyłączonemi tu znakami :

I. Kanton BERNENSKI.
II. BAZYLIENSKI.
III. ZURYCH.
IV. SZAFHUS , wszystkie te cztery są Religii Protestanckiey.

V.

V. GLARIS.
VI. APPENZEL ſą po połowie Katolicy, po połowie Proteſtanci.
VII. SOLOTURN.
VIII. FRYBURG.
IX. LUCERNE.
X. ZUG.
XI. SZWITZ.
XII. URY.
XIII. UNDERWALD te ſiedm oſtatnie Kantony ſą Katolickie.

a. Kray Gryzones nazwany ſprzymierzony Szwaycarom według ſwoich praw, przywileiow, y wolności rządzący ſię, ma ſobie przyległą Prowincyą nazwaną.
† Watelinę.
b. Walezią.
c. Biennę.
d. Hrabſtwo Neüschatel należące teraz do Krola Pruſkiego.
e. Miaſto y Rzeczpoſpolitę Geneweńſką.
f. Miaſto S. Galla.
g. Opactwo S. Galla, ktore ieſt cząſtką Kantonu Appenzel.

P. Ktore ſą znacznieyſze miaſta w Szwaycarach?

O. Są te dziewiętnaście, z ktorych pierwſze iedynaście tak ſię, iako y Kantony nazy-

zywaią: ostatnie trzy maią swoie denominacye od Kraiow skonfederowanych z Szwaycarami, temi zaś są znaczone liczbami.

1. Bern.
2. Basilea.
3. Zurich.
4. Szafhur.
5, Glaris.
6. Appenzel.
7. Soloturn.
8. Friburg.
9. Lucern.
10. Zug.
11. Schwitz.
12. Altorf Stoł; Kantona Uri.
13. Stantz Stoł: Kant: Underwald.
14. Jlantz y
15. Coire albo Chur Stoł: Gryzonow.
16. Sion Stoł: Walezii.
17. Bien.
18. Neüfchatel.
19. Genewa.

P. Iakie są znacznieysze rzeki w Szwaycarach?

O. Są te:

a. Ren.
b. Aar.
c. Rodan.
d. Inn.

Te

Te ſą zaś większe ieziora:

e. Jezioro Genewenſkie.
f. Jezioro Neuſzatel, albo inaczey Jwerdun.
g. Jez: Bieńſkie.
h. Jez: Thoun.
i. Jezioro Brienz.
k. Jezioro czterech Kantonow.
l. Jezioro Zurych albo Tugurſkie.

P. Iak ſię nazywaią naywyżſze gory w Szwaycarach?

O. Alpes ktore nietylko otaczaią Szwaycary, ale y napełniaią: naywyżſze z nich ſą te:

☉ Wielki S. Bernard.
☽ Gora S. Gotarda.

P. Z kim graniczą Szwaycary?

O. Na Wſchod y na połnoc
A. z Niemcami.
Na Południe
B. z Włochami.
Na Zachod
C. z Francyą.

P. Iak Długa y Szeroka ieſt Rzeczpoſpolita Szwaycarſka?

O. Od Wſchodu do Zachodu ma na czterdzieści pięć mil długości: a od Południa do Połnocy na trzydzieści ſześć mil ſzerokości.

ROZDZIAŁ VIII.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE OSMA KARTA GEOGRAFICZNA.

P. *CO za część Europy pokazuie ta Karta VIII.?*

O. WŁOCHY.

P. *Iaka natura Kraju Włoskiego, iakie w nim Rządy, Religia, obyczaie Obywatelow?*

O. Nie byłoby roskosznieyszego Kraiu na Swiecie nad Kray Włoski, gdyby niepodlegał częstym trzęsieniom ziemi. Powietrze w nim zdrowe, lubo gorące, zwłaszcza w południowych stronach. Zboże, wino, oliwa, owoce rożnego rodzaiu, iedwabniki bardzo się w nim dobrze y w obfitości udaią.

Rząd we Włoszech rozmaity, według rożnych udzielnych Państw, Krolestw, Xięstw, y Rzeczypospolitych, ktore w sobie zawieraią.

Religia Rzymska Katolicka kwitnie wszędzie we Włoszech. Inkwizycye po wielu miastach Włoskich ustanowione maią pilne na to oko, aby ani Herezye wszczynały się, ani Dyssydencyi z wolnością sprawowania swoich obrządkow nie osiadali. Zydzi w Rzymie y w Wenecyi znayduią się.

Co

VIII.

Co do obyczaiow y natury Włochow, takie o nich pospolite iest zdanie: iż są dowcipni, skryci w swoich zamysłach, przebiegli w polityce. Kochaią się w naukach, sztukach, inwencyach, osobliwie w Architekturze y Malarstwie: Nadewszystko lubią Muzykę y widowiska, iakoto Komedye, Opery, gonitwy &c: To zaś w nich nagany godnego upatruią, iż są chciwi, wykrętarze, roszczący podeyrzania, napaśnicy formuiący niesłuszne pretensye.

P. Iaki iest podział generalny Włoch?

O. Podział generalny Włoch, iest na trzy wielkie części: to iest

I. na Część Połnocną,
II. Część Srzednią, y
III. Część Południową.

P. Iak się dzieli każda część w szczegolności?

O. Połnocna dzieli się na dziewięć Państw udzielnych, to iest:

a. Xięstwo SABAUDII.
b. PEDEMONTIUM.
c. MONFERRAT.
d. Xięstwo MEDIOLANSKIE.
e. MODENSKIE.
f. PARMY y PLACENCYI.
g. MANTUANSKIE.

h. Rzeczpoſpolitę WENECKĄ.
i. Rzeczpoſpolitę GENUENSKĄ.
Srzednia część dzieli ſię, Na Wielkie Xięſtwo
k. FLORENCYI albo TOSKANII.
l. Stan albo Państwo PAPIESKIE.
m. Rzeczpoſpolitę LUCENSKĄ.
Część Południowa zawiera w ſobie.
mm. Kroleſtwo NEAPOLITANSKIE, albo SYCYLII.

P. Iakie ſą wyſpy znacznieyſze w Włoſzech?

O. Są te:
n. Kroleſtwo SYCYLIYSKIE, ktore należy do Krola Neapolitańſkiego.
o. MALTA, należy do Kawalerow Maltańſkich.
p. LIPARY ktorych ieſt ſiedm przyległych y należących do Kroleſtwa Sycylii.
q. SARDYNIA, należy do Xiążęcia Sabaudzkiego y ma tytuł Kroleſtwa.
r. KORSYKA, ktora uzurpuie tytuł Kroleſtwa, należy teraz do Francyi.

P. Iakie ſą znacznieyſze miaſta we Włoſzech y na wyſpach Włoſkich, tudzież iakie ſą pryncypalne tego Kraiu Porty?

O. Są te, liczbą znaczone:
1. Rzym Stołeczne Stanu Papiezkiego, całych Włoch, y całego Chrześciańſtwa,

ſtwa, ktorego Naywyżſza Głowa Papież tam rezyduie.

2. Neapol Stołeczne Kroleſtwa tegoż imienia.
3. Florencya Stoł: W. Xięſtwa Toſkańſkiego.
4. LUKA Stoł: Rzeczypoſpolitey Luceńſkiey.
5. Genua Stoł: Rzeczypoſpolitey tegoż imienia.
6. Wenecya Stoł: Rzeczypoſpolitey tegoż imienia.
7. Mantua Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
8. Parma Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
9. Modena Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
10. Medyolan Stoł: ſwego Xięſtwa.
11. Kazał Stoł: Monferratu.
12. Turyn, Stołecz: Piemontu albo Pedemontu.
13. Szambery Stoł: Sabaudyi.
14. Meſſyna Stoł: Wyſpu y Kroleſtwa Sycylii.
15. Waletta Stoł: Malty, naymocnieyſze w całym świecie.
16. Lipary Stoł: wyſp tegoż imienia.
17. Kaliary Stoł: Wyſpu y Kroleſtwa Sardynii.
18. Baſtya Stoł: Korſyki.
19. Liworna Port z nayſławnieyſzych na morzu Wſrzodziemnym.

20. Ankona Port ſławny w Stanie Papieſkim.
21. Tarent Port w Kroleſtwie Neapolitańſkim.
22. Palerm y
23. Trepani obydwa Porty w Sycylii.

P. Iakie ſą naywiękſze rzeki y ieziora we Włoſzech?

O. Te ſą:

a. Po, albo Padus, zaczyna ſię na gorach Alpes przy granicach Delfinatu płynie przez Lombardyą czyli połnocną część Włochow, y wpada w morze Adryatyckie.
b. Adigus albo Atheſis płynie z gor Alpes wpada w morze Adryatyckie
c. Tyber ma zrzodło w gorach Apenińſkich, oblewa Rzym y wpada w morze Toſkańſkie, ktore ieſt cząſtką morza Wſrzodziemnego.
d. Jezioro więkſze, albo Madziore, poczyna ſię z Gor Alpes y łączy ſię z Padem w Xięſtwie Mediolańſkim.
e. Jezioro Komo, także z Alpes ciągnie ſię w tymże ſamym Xięſtwie, y wchodzi do Padu.
f. Jezioro Garda w Państwie Weneckim.

P. Ktore ſą znakomite gory we Włoſzech?

O.

O. Są te:

☉. Alpes ktore oddzielaią Włochy od Francyi, Szwaycar, y Niemiec.

☾ Apenin Gora wzdłuż Włoch ciągnie się.

* Wezuwiusz albo Somma, w Krolestwie Neapolitańskim ogień wybucha z siebie, z kąd w okolicy częste pożary, y trzęsienia ziemi; wierzch popiołem po części osypany, y kamieniem dziurkowatym po części okryty; ktory się formuie z ognistey rzeki ktora przy większych tey gory pożarach wypływa, nazywa się Lawa, w wierzchu zaś samym dziura czyli przepaść ognista z ktorey dym nieustannie wychodzi.

** Etna, albo Gibel w Sycylii, teyże natury co y Wezuwiusz: przy tych obydwoch gorach znayduią się winnice, pastwiska, lasy: bo grunt przy nich bardzo iest tłusty y urodzayny.

P. *Iakie są Granice Włoch?*

O. Włoski Kray iest Połwyspem naywiększym na Morzu Wsrzodziemnym, podobny iest do sztybla czyli buta Niemieckiego: ma na Połnoc.

F. Niemcy y

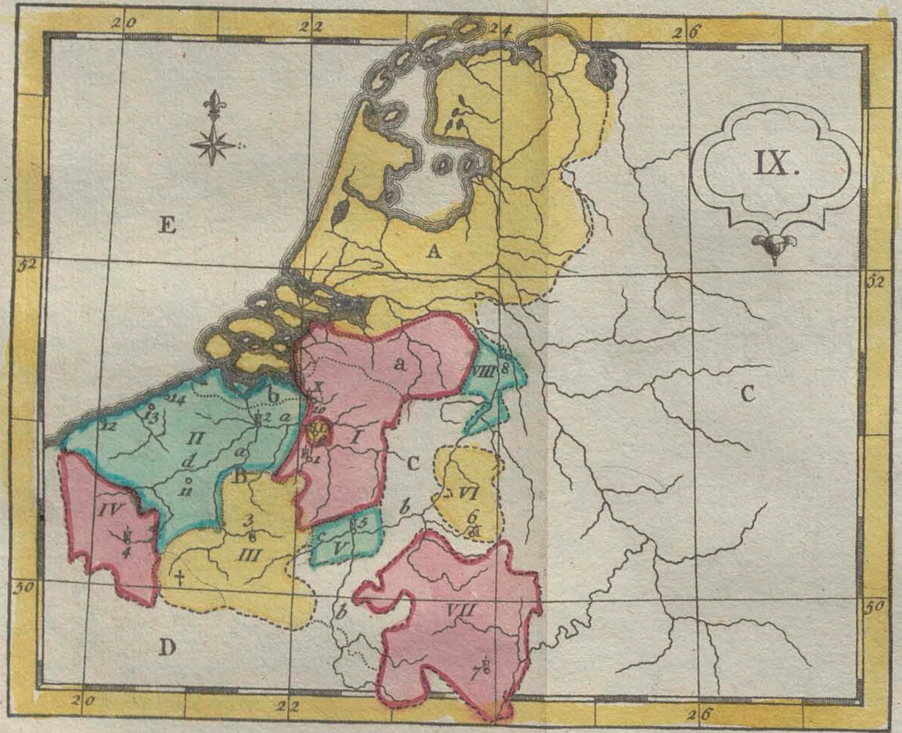
G. Szwaycary.

Na Wſchod
A. Morze Adryatyckie.
Na Południe.
B. Morze Jońſkie.
Na Zachod
C. Morze Liguryi.
D. Morze Toſkańſkie, y
E. Francyą.

P. Iaka ieſt długość y ſzerokość Włoſkiego Kraiu?

O. Włoſki Kray w Połnocney części czyli Lombardyi będzie miał od wſchodu do Zachodu na ſiedmdzieſiąt mil Niemieckich: w ſrzedniey części na trzydzieści, w południowey na trzydzieści pięć. Szerokość tego Kraiu od Południa do Połnocy albo raczey od Wſchodu zimowego do Zachodu Letniego rozciąga ſię na mil ſto pięćdzieſiąt Niemieckich.

ROZ-

IX.
A
B
C
C
D
E
a
a
b
b
b
d
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
20
22
24
26
52
50

ROZDZIAŁ IX.

W KTORYM WYKŁADA SIĘ DZIEWIĄTA KARTA GEOGRAFICZNA.

P. Iaką cząſtkę Europy pokazuie ta Karta IX.?

O. Pokazuie ſiedmnaście Prowincyi, ktore ſię nazywaią Niderland, albo poſpolicie Hollendry. Ale my tu tylko o dzieſięciu Prowincyach mowić będziemy, pod imieniem Niderlandu Auſtryackiego, y Francuſkiego, albo iednym ſłowem Niderlandu Katolickiego.

P. Iaka tego Kraiu żyzność, Religia, obyczaie?

O. Kray ten obfity w zboża, w paſtwiſka; ma rowniny bardzo piękne, powietrze tam grube. Nie maſz w całey Europie kraiu, ktoryby miał tyle znacznych miaſt w bliſkości iedno przy drugim, y tak ludne, iak ſię tam znayduią.

Obywatele co do biegłości w naukach nie maią tak byſtrego rozumu, ale może też to, taka o nich Ziemiopiſow prewencya. Lecz daymy to, że ledwo ieden z nich uczony doſkonale znaydzie ſię, maią oni inne na to miaſt przymioty formuiące ſerce y dobrą naturę, ktore nieuſtępuią w niczym wyſokim przymiotom rozumu.

Są

Są bowiem ſzczerzy, rzetelni, ſtateczni w przyiaźni. W ſztuce malarſkiey Włochom rownaiący ſię. Religii ſą Katolickiey Rzymſkiey.

P. Wyrachuy y pokaż te dzieſięć Prowincyi Niderlandu?

O. Są te:

I. Brabancya, ktorey większa część należy do domu Auſtryackiego; druga część mnieyſza

a. Należy do Stanow zkonfederowanych Hollenderſkich.

II. Hrabſtwo Flandryi ktorey część należy do Domu Auſtryackiego, część do Francyi, część do Stanow zkonfederowanych

b. pod znaczkiem

III. Hrabſtwo Hannonii, ktorey część należy do domu Auſtryackiego, część do Francyi: Jeſt w nim także Arcy-Biſkupſtwo

† Kameracenſkie ktore zawierać ſię powinno w Hannonii Francuſkiey.

IV. Hrabſtwo Artezyi, całe należy do Francyi.

V. Hrabſtwo Namurſkie, całe należy do Auſtryi

VI. Xięſtwo Limburſkie należy do Auſtryi.

VII. Xięſtwo Luxemburſkie należy z większey części do Auſtryi, reſzta do Francyi.
VIII. Xięſtwo Geldryi, ktorey część iedna należy do Stanow Hollenderſkich zkonfederowanych.
IX. Klucz Mechlińſki.
X. Margrabſtwo Antwerpſkie, te dwie oſtatnie cząſtki zamykaią ſię w Brabancyi.

P. Ktore ſą znacznieyſze miaſta w tych pomienionych dzieſięciu Prowincyach?

O. Są te znaczone liczbą.

1. Bruxella, Stołeczne Brabancyi y całego Niderlandu Auſtryackiego.
2. Gandawum Stoł: Flandryi.
3. Mons, Stoł: Hannonii Auſtryackiey.
4. Arras Stoł: Artezyi.
5. Namur, Stoł: Hrabſtwa tegoż imienia.
6. Limburg Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
7. Luxemburg Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
8. Geldrya Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.
9. Mechlin, Stołeczne Klucza tegoż imienia.
10. Antwerpia Stołeczne Margrafſtwa tegoż nazwiſka.
11. Lilla Stołeczne całego Niderlandu Francuſkiego, leży w Flandryi.

12. Dunkierka Port sławny
13. Niewport y
14. Ostenda wszystkie te trzy Porty są w Hrabstwie Flandryi.

P. Iakie są znacznieysze rzeki w tych dziesięciu Prowincyach?

O. Są te:

a. Skaldis.
b. Moza.
c. Sambra.
d. Lis.

P. Iakie są granice Niderlandu Katolickiego?

O. Niderland Katolicki

Na Połnoc.

A. Ma Stany Zkonfederowane czyli Rzeczpospolitę Hollenderską.

Na Wschod.

C. Niemcow.

Na Południe.

D. Francyą.

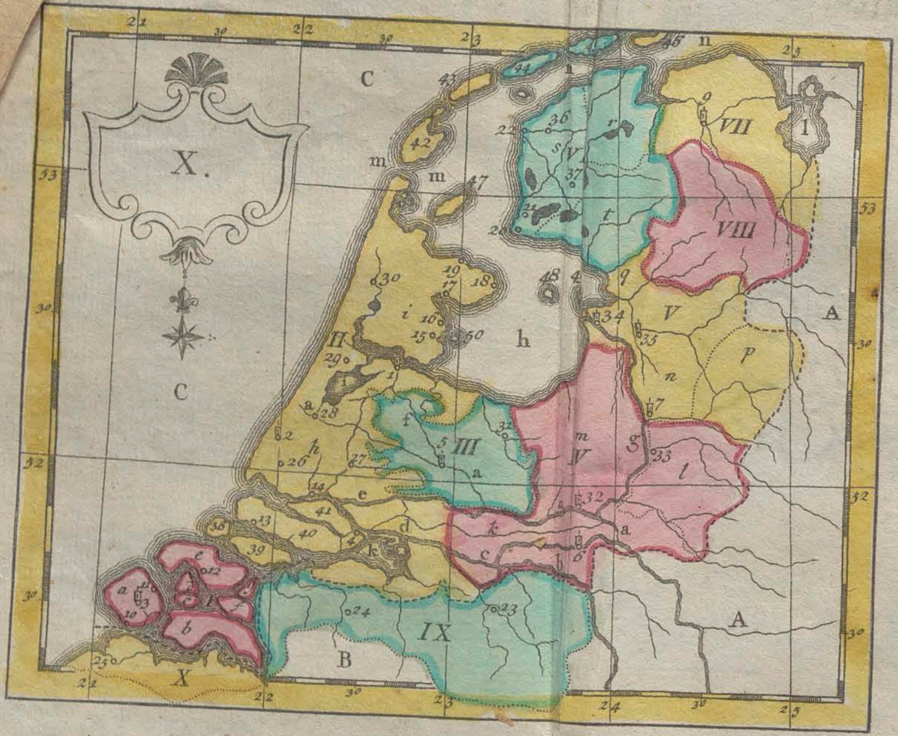
Na Zachod.

E. Ocean.

P. Iaka iest długość y szerokość tego Kraiu?

O. Od Wschodu do Zachodu wzdłuż, ma mil czterdzieści trzy. Od Południa do Połnocy wprost ma na trzydzieści siedm mil Niemieckich.

ROZ-

X.
VII
VIII
V
IV
III
II
IX
X
A
B
C

ROZDZIAŁ X.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ DZIESIĄTA KARTA

P. Iaka cząstka Europy na tey Karcie X. pokazuie się?

O. Rzeczpospolita Hollenderska, czyli Stany Zkonfederowane.

P. Co za natura Kraiu, iaki w nim Rząd, Religia, obyczaie &c: ?

O. W tym kraiu powietrze bardzo iest grube y wilgotne, grunt bagnisty, ozdobiony iednak wioskami bardzo porządnemi y miłemi. Ma wiele miast potężnych y ślicznych, od iednych do drugich są rznięte kanały wod, osadzone drzewami w linią z iednego y drugiego brzegu, co prawie wszędzie w tym Kraiu widzieć można, ponieważ dla osuszenia gruntu, y łatwości transportu towarow dla handlu od wsi do wsi, od miasta do miasta umyślnie Hollendrzy staraią się mieć Kanały wygodne y w całości ie utrzymywać.

Ta Rzeczpospolita składa się z siedmiu Prowincyi, z ktorych każda iest sobie udzielną nieiaką Rzecząpospolitą, y owszem wszystkie miasta z osobna z siedmiu tych Prowincyi według dawnych swych praw y zwyczaiow partykularnych

nych rządzą ſię. Co ſię iednak publicznych ſtycze intereſow, Rząd tey Rzeczypoſpolitey (który bardziey ieſt Demokratyczny niżeli Aryſtokratyczny) od tychże ſiedmiu razem Prowincyi dependuie w naywyżſzey Radzie, ktora ſię Zgromadzeniem Stanow Generalnych nazywa, y ktora ſię nieuſtannie prawie agituie w Hadze: lubo z każdey Prowincyi kilku znayduie ſię Deputatow, nie liczy ſię iednak tylko ſiedm głoſow, to ieſt, nie maſz w niey względu na wielość osob, ale tylko na wielość Prowincyi. W więkſzych intereſach od partykularnych w każdey Prowincyi ziazdow (gdzie miaſta nawet głos ſwoy maią) decyzya zawiſła. Xiążę Stadthuder nazwany, nietylko ieſt dożywotni, ale y w oboyga płci naſtępcach dziedziczny, ieſt Rządcą Generalnym całey Rzeczypoſpolitey, Naywyżſzym Generałem w woyſku, y Admirałem. W. do niego należy Magiſtraty w miaſtach approbować, tudzież niektore Urzędy woyſkowe w Kraiu, y na morzu rozdawać.

Religia panuiąca w tym Kraiu ieſt Kalwińſka, ale inne mieścić ſię mogą.

Obywatele tey Rzeczypoſpolitey naylepiey w świecie całym znaią ſię na handlu y na ſztuce żeglarſkiey, przy tym ſą trzyzwi, oſzczędni, pracowici, nadewſzyſtko profitu ſwego we wſzyſtkim upatruiący.

P.

P. Iak ſię dzieli Rzeczpoſpolita Hollenderſka?

O. Na ſiedm Prowincyi, ktore lubo ſobie udzielnemi ſą Pańſtwami, w partykularności; nieprzeſtaią iednak razem w powſzechności wzięte bydź iedną Rzecząpoſpolitą, według uczynionego między ſobą związku R. 1579 przez ktory obowiązały ſię przyſięgą wzaiemną bronić wraz wſzyſcy ſwoiey wolności, y ſtanowić Zgromadzenie Stanow Generalnych, przez ſwoich Deputatow z każdey w ſzczegolności Prowincyi wyſłanych: y z trzema Powiatami z niemi zprzymierzonemi.

Są zaś te, ktore tu nie według rangi Deputatow z każdey ziezdżaiących ſię na Zgromadzenie Stanow Generalnych Prowincyi, ale według porządku Geografow kładę

I. Prowincya ZELANDYA, ſkładaiąca ſię z ſiedmiu wyſp to ieſt:

a. Walcheren.
b. Sud Beveland.
c. Wolfartsdyk.
d. Nord-Beveland.
e. Schouven.
f. Tholen.
g. Philipsland.

II. Prowincya HOLLANDYA, ktora ſię dzieli
h. na Hollandyą Południową, y
i na Hollandyą Połnocną.

III.

III. Prowincya UTRECHCKA.
IV. Prowincya GELDRYI ktora ſię dzieli na trzy Powiaty
k. Powiat Nimek.
l. Zutpen.
m. Wenlo.
V. Prowincya OWERISSEL albo TRANSISALANIA, dzieli ſię także na trzy Powiaty.
n. Sallant.
o. Trente.
p. Wollenhow.
VI. Prowincya FRYZYI także na trzy podzielona Powiaty.
q. Oſtergow.
r. Weſtergow y
Sevenwolden albo Sevenwuden.
VII. Prowincya GRONINGI, albo STADENLANDE.

Kraie ſprzymierzone ſą te
VIII. DRENTE.
IX. BRABANCYA HOLLENDERSKA, y
X. FLANDRYA HOLLENDERSKA, ktore przymierzem związane ſą z Stanami Generalnemi.

P. *Iakie ſą Stołeczne miaſta Prowincyi ſprzymierzonych, Porty, y inne znacznieyſze?*

O.

O. 1. Amſterdam nayznacznieyſze, nayludnieyſze y naybogatſze ze wſzyſtkich.

2. Haga gdzie Stany Generalne zgromadzaią ſię: ale naturalny podział każe za Stołeczne te miaſta kłaść, ktore pierwſzy maią głos na zgromadzeniu partykularnym każdey Prowincyi, iakoto:

3. Middelburg Stoł: Zelandyi.

4. Dort albo Dordrecht Stoł: Hollandyi.

5. Utrecht Stoł: Prowincyi tegoż imienia.

6. Nimegue Stoł: Geldryi.

7. Deventer Stoł: Oweriſſel.

8. Leuward Stoł: Fryzyi.

9. Groninga Stoł: Prowincyi tegoż imienia.

10. Fleſſynga Port.

11. Veer Port.

12. Zierikzée z Middelburgem cztery Porty w Zelandyi.

13. Hellevoetsluis.

14. Rotterdam z Dordrechtem y Amſterdamem Porty Hollandyi Połudn:

15. Monnikendam.

16. Edam.

17. Hoorn.

18. Enkhuizen.

19. Medenblik w Hollandyi Połnocney.

20. Staveren.

21. Hindelopen y
22. Harlingue w Fryzyi Porty.

Inne znacznieyſze miaſta ſą te:
23. Bois le-Duc, y
24. Breda w Brabancyi Hollenderſkiey.
25. Sluis albo L'Ecluſe w Flandryi Hollenderſkiey.
26. Delft.
27. Guda albo Tergow.
28. Leyda.
29. Harlem w Hollandyi Południowey.
30. Alkmar w Hollandyi Połnoc.
31. Amersfort w Utrechcie.
32. Arnhem y
33. Zutphen w Geldryi.
34. Kampen y
35. Zwol w Oweriſſel.
36. Francker y
37. Sneek w Fryzyi.

P. Ktore ſą rzeki y ieziora znacznieyſze w Prowincyach ſprzymierzonych?

O. Są te:
a. Rzeka Ren.
b. Rzeka Moza.
c. Odnoga Renu nazwana Wahal.
d. Odnoga Renu nazwana Merwa albo Merwed.
e. Inne Koryto albo Odnoga Rhenu Lek.

f. Także Koryto inne Renu Wecht, y
g. Iſſel.
Jeziora ſą te:
h. Zuiderzée.
i. Harlem.
k. Biesboch.
l. przy Gronindze Dollart.
m. Sławna Odnoga Morſka przy Texel.
n. Vadden, odnoga także morſka.

P. Ktore ſą Wyſpy znacznieyſze należące do Prowincyi Zkonfederowanych?

O. Oprocz ſiedm wyſp ſkładaiących Prowincyą Zelandyi, ktore ſą literami znaczone, ſą te naſtępuiące pod numerami

38. Gure.
39. Overflakke.
40. Kraina Woorn y Putten, przy niey zaraz Beyerland y Steyen.
41. Iſſelmond.
42. Texel.
43. Wlieland.
44. Ter Szelling.
45. Ameland.
46. Szirmonnikog.
47. Wiering.
48. Urk.
49. Szokland albo Ens.
50. Marken te cztery oſtatnie znayduią ſię na odnodze Zuiderzée.

P. Opiſz Granice Rzeczypoſpolitey Hollenderſkiey ?

O. Ta Rzeczpoſpolita
Na Wſchod ma
A. Niemcy.
Na Południe ma
B. Niderland Auſtryacki.
Na Zachod y Połnoc oblewa
C. Morze Połnocne.

P. Iak Szeroki y długi ieſt ten Kray?

O. Ten Kray od Wſchodu do Zachodu wproſt długi ieſt na mil Niemieckich około trzydzieści. Szeroki od Południa do Połnocy także na iakie trzydzieści mil.

ROZ-

XI.

ROZDZIAŁ XI.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE KARTA IEDYNASTA.

P. Iaki Kray pokazuie ta Karta XI.?

O. Pokazuie Wielką Brytannią, ktora zawiera w ſobie trzy wielkie Kroleſtwa, to ieſt:

I. Kroleſtwo ANGLII.

II. Kroleſtwo SZKOCYI y

III. Kroleſtwo IRLANDYI albo HIBERNII.

P. Powiedz mi iaka w tym Kraiu natura powietrza, Ziemi, y Ludzi, iaki Rząd y Religia?

O. Powietrze w Anglii doſyć ieſt miłe y zdrowe, lubo częſto mgłami z morza wychodzącemi okryte; grunt do wſzelkich urodzaiow bardzo ſpoſobny, oprocz wina: ten Kray obfituie w bydło, w zwierzynę, y ryby: w paſtwiſka wyborne: przeto ma koni mnoſtwo pięknych y dzielnych. Znayduią ſię w nim kruſzce cyny nayprzednieyſzey na wielu mieyſcach. Szkocya ponieważ rozciąga ſię ku Połnocy, przeto zimnieyſza y mniey zdrowiu ſłużąca: ziemia nie mniey urodzayna iak w Anglii, ma węgli ziemnych podoſtatek. Jrlandya w tym prawie ſamym ieſt powietrzu co Anglia, obfituie w laſy y

paſtwiſka naylepſze w całey Europie: Woły Irłandzkie tak ſą zachwalone y ſławne, iak konie w Anglii. Rząd W. Brytannii ieſt Monarchiczny, tak iednak, że Aryſtokratycznego y Demokratycznego ma w ſobie znaczną część, Korona idzie dziedzictwem, ſpada nawet na Kądziel, gdy po mieczu Sukceſſorow nie ſtawa. Szkocya niegdyś była udzielnym y oſobnym Kroleſtwem, ale w Roku 1707. z Anglią na zawſze Traktatem złączona zoſtała y tak te dwa Kroleſtwa zamykaią ſię pod imieniem Kroleſtwa W. Brytannii. Jrlandyą rządzi Vice-Rey, ktorego Krol W. Brytannii z ramienia ſwego poſyła, ten w urzędzie ſwoim ſprawować ſię powinien według woli Krolewſkiey, praw Korony tey, y uchwał Parlamentowych. Co do Religii cała Brytannia ieſt ſekty Kalwińſkiey, ta iednak ſekta panuiąca na dwie partye dzieli ſię, iedni ſię nazywaią Epiſcopales, a drudzy Presbyteriani, iedni od drugich tym tylko ſię rożnią, iż pierwſi utrzymuią doſtoyność Kościelną złączoną z powagą Krolewſką, drudzy nie. Wſzyſtkie inne ſekty mogą ſię mieścić w tym Kroleſtwie, y wolno im iakie chcą ſwoie obrządki ſprawować, iedney tylko Religii Katolickiey Rzymſkiey zabroniono.

Anglicy, mowiąc co do temperamentu ich natury, ſą odważni, zdatni do wſzyſtkiego: maią rozum otwarty, żywy, przenikaiący y nayſpoſobnieyſzy do nayſubtelnieyſzych umieiętności: rzemieślnicy z nich w iakieykolwiek bądź ro-

robocie głowni : czego dowodem ieſt wſzyſtko to cokolwiek z ich fabryk nam ſię doſtaie: humoru ſą pochmurnego, y melancholicy. Poſpolity lud nigdzie nie ieſt tak ſkłonny do buntow y do zapalczywości iako w Anglii. Szkotowie ſą mocni, bitni, ludzcy, ſzczerzy, y dowcipni, ale to ma ſię rozumieć o mieſzkaiących w miaſtach, wſiach rowninach, bo ci co w gorach prawie niedoſtępnych tułaią ſię, ſą dzicy y okrutni. Irlandczykowie we dwoch naybardziey zabawach kochaią ſię, w polowaniu, y łowieniu ryb: dobrzy ſą z nich żołnierze, mili w konwerſacyi, ludzcy y uczynni. Poſpolity lud, powiadaią, ieſt mściwy y leniwy do pracy: W Irlandyi doſyć Katolikow ſkrytych znayduie ſię.

P. Iak ſię dzieli Anglia, Szkocya, y Irlandya?

O. Anglia według dawnego podziału zawiera w ſobie ſiedm Kroleſtw, ktorych tytuły do tych czach tymże Prowincyom ſłużą, lubo podział Kraiu nie tak na Kroleſtwa, iako raczey na Hrabſtwa, czyli Xięſtwa, po Angielſku Schire, poſpolicie opiſywany bywa. Rachuie ſię ich pięćdzieſiąt dwa, ktore tak według dawnego dyſpartymentu Kroleſtw wyliczam:

b. Kroleſtwo Anglii Wſchodniey albo Oſt-Angeln: zawiera trzy Xięſtwa tegoż imienia Eſſex, y Middelſex znaczone literą h.

a. 32. Kroleſtwo Kent, ieſt oraz Xięſtwem tegoż imienia. Między
a. 32. y 12. Kroleſtwo Suſsex, ma dwa Xięſtwa, iedno tegoż imienia, a drugie Surrey.
e. Kroleſtwo Weſtſex zawiera ſiedm Xięſtw: Southampton, Barck Wilt, Dorcheſter, Sommerſet, Devons, y Kornuwal na ſamym rogu.
d. c. Kroleſtwo Merci, po ſrzodku Anglii zamyka dziewiętnaście Xięſtw: Monmut, Gloceſter, Oxfort, Bukingam, Harfort, Betfort, Hundington, Northampton, Warwik, Worceſter, Herefort, Schrops, Stafford, Leiceſter, Rutland, Lincoln, Nottingam, Darby, Cheſter.
f. Kroleſtwo Nortumberland, dzieli ſię na ſześć Xięſtw. Jork Lancaſter, Weſtmorland, Durham, Kumberland, Nortumberland.
g. Xięſtwo Wallii zawiera w ſobie dwanaście Hrabſtw Klamorgan, Karmarten, Breknok, Pembrok, Kardygan, Radnor, Montgomery Merionet Kaernarvan Dembigh, Flint, y Wyſp. Angleſey.

Szkocya dzieli ſię na
k. Szkocyą Południową y

l.

l. Szkocyą Połnocną, obydwie zawieraią w ſobie wiele Xięſtw.

Irlandya dzieli ſię na cztery Prowincye:

m. Leinſter albo Lagenią.
n. Ulter albo Ultonią.
o. Konnacyą.
p. Munſter albo Mommonią.

P. Ktore ſą znacznieyſze miaſta y Porty w Anglii, tudzież iakie ſą miaſta portowe w Szkocyi y Irlandyi?

O. 1. Londyn, ieſt Stołec: Anglii y całego Kroleſtwa W. Brytannii.
2. Edynburg Stoł: Szkocyi.
3. Dublin Stoł: Irlandyi. Portowe miaſta w Anglii te ſą:
4. Newcaſtle.
5. Hull.
6. Baſton.
7. Yarmuth.
8. Jpſwich.
9. Harwich.
10, Sandwich.
11. Duwre.
12. Portſmuth.
13. Exceſter:
14. Plimuth.
15. Falmuth.
16. Briſtol.

17. Lewerpol.
18. Milforts-haven w Wallii.

W Szkocyi portowe ſą te
19. Szterling.
20. St. André.
21. Mont-roe.
22. Dundée.
23. Aberden Stoł: Połnoc: Szkocyi.
24. Dornock albo Dorno, y
25. Glaſkow.

W Irlandyi Portowe te:
26. Londondery.
27. Gołoway.
28. Limmerick.
29. Korck.
30. Wexford.
31. Waterford.

Inne miaſta nieportowe, ſławne iednak, te ſą.
32. Kantuarya.
33. Salisbury.
34. Głoceſter.
35. Oxford Akademia.
36. Kambridga.
37. Norwick.
38. York.
39. Szeſter.
40. Karmarten Stołeczne Wallii.

P. Powiedz znacznieyſze rzeki y wody w Wielkiey Brytannii?

O. Są te:

w ſamey Anglii.

a. Tamiſa.

b. Sawerna y

c. Humber.

W Szkocyi odnoga morſka.

d. Forth.

e. Tay.

f. Odnoga morſka Murray.

W Irlandyi.

g. Schannon.

h. Morze Irlandzkie rozlewa ſię między Angilą y Irlandyą. Na zachod Anglii ieſt odnoga morſka nazwana Kanał Bryſtolu.

P. Iakie ſą znacznieyſze wyſpy w Anglii y Szkocyi?

O. Są te:

41. Wight,

42. Wyſpy Sorling.

43. Angleſcy.

44. Man.

45. Orkady.

Na zachod Szkocyi Hebrydy Wyſpy albo Weſterny te zaś ſą:

46. Skye.

47. Lewis.

48. Wiſt.
49. Mulla.
50. Yla.
51. Jura y
52. Arran.

Gory nad morzem znacznieyſze w Wielkiey Brytannii ſą te: w Anglii

q. Guſtard.
r. Lezard.
s. Lands-End.

W Szkocyi.

t. Dungby.
u. Faro.
v. Galloway.

W Irlandyi.

w. Klar.

P. Iakie ſą granice Wielkiey Brytannii, y iaka iey ieſt długość y ſzerokość?

O. Dwie te wielkie wyſpy na wſchod ſą oblane

A. Morzem Połnocnym.

Na Południe

B. Morzem nazwanym la Manche y ma ciasninę morſką Kale.

Na zachod

C. Morze Atlantyckie

Na Połnoc

DD. Morze Szkockie

An-

Anglia długa ieſt od Wſchodu do Zachodu wproſt na ſiedmdzieſiąt mil Niemieckich. Szeroka od Południ: do Połnocy na ośmdzieſiąt mil.

Szkocya długa od Wſchodu do Zachodu wproſt na czterdzieści pięć mil Niemieckich, ſzeroka od Południa do Połnocy na pięćdzieſiąt pięć.

Irlandya długa od Wſchodu do Zachodu wproſt według rozciągłości ſrzedniey czterdzieści mil: Szeroka od Południa do Połnocy na ſześćdzieſiąt mil Niemieckich.

ROZDZIAŁ XII.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE DWUNASTA KARTA.

P. Co za cząstka Europy wyraża się na tey Karcie XII.?

O. Dania, czyli Krolestwo DUNSKIE.

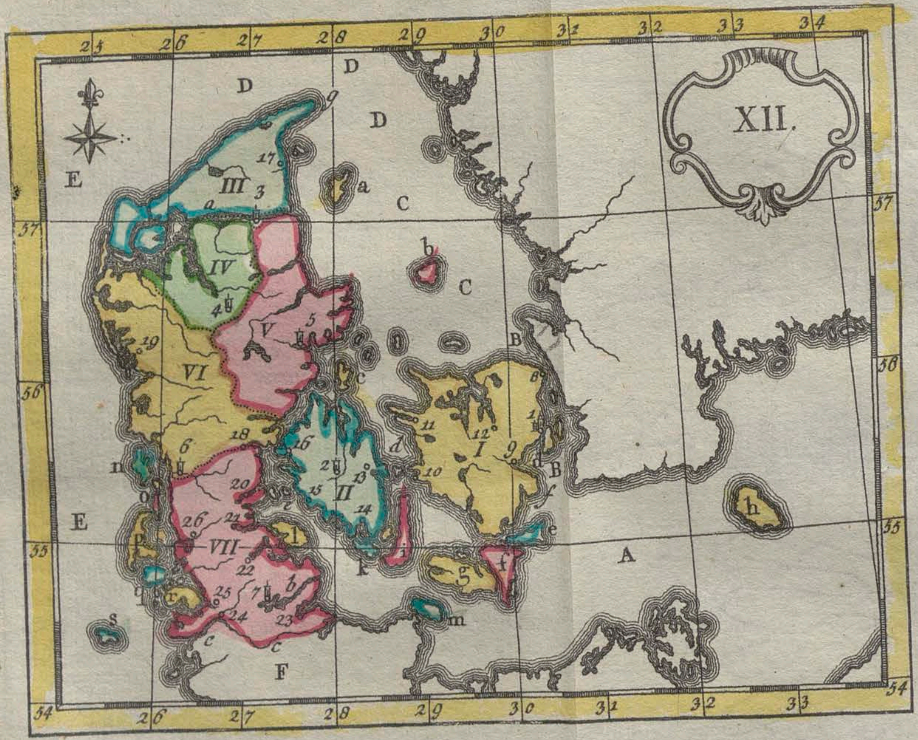
P. Co zac ten Kray, iaki w nim Rząd, *y iaka Religia panuiąca?*

O. Kray ten lubo zimny iest, zdrowy iednak; ziemia żyzna, osobliwie co do paszy: ztąd wychodzi niezliczona moc koni y wołow do innych kraiow: zwierzyny w nim, osobliwie ieleni, mnostwo: co do handlu, ktory przed tym nie bardzo znaczny był, co raz bardziey teraz pomnaża się.

Rząd iest Monarchiczny: to Krolestwo było niegdyś wolne y według upodobania swego Krolow obierało, teraz, iuż blisko sto lat, iako się stało dziedzicznym: sukcessya spada nawet na płeć białogłowską.

Religia panuiąca iest Luterska pod rządem sześciu Biskupow.

Duńczykowie są dorodni, rostropni, mili w konwersacyi, kochaiący się w naukach y rę-

XII.

kodziełach: białogłowy z wielkim ſą przywiązaniem do goſpodarſtwa około domu.

P. Opiſz podział Danii?

O. To Kroleſtwo może bydź podzielone kilkorakim ſpoſobem: a nayprzod dzieli ſię na ſześć Biſkupſtw y iedno Xięſtwo:

I. Biſkupſtwo Zelandyi, ktora ieſt wyſpą.
II. Biſkupſtwo Fionii także wyſpy.
III. Biſkupſtwo Alburg.
IV. Biſkupſtwo Wiburg.
V. Biſkupſtwo Arhus.
VI. Biſkupſtwo Rypen.
VII. Xięſtwo Slezwickie.

Powtore dzieli ſię na Kray lądowy, y Wyſpy. Ląd nazywa ſię Jutlandya, ktora dzieli ſię na Jutlandyą Połnocną y Jutlandią Południową. Połnocna Jutlandia zawiera w ſobie cztery Diecezye, to ieſt: Alburg Wiburg, Arhus Rypen: a *X*ięſtwo Slezwickie w południowey leży Jutlandyi. Inne wyſpy Jutlandyi znacznieyſze oprocz pomienionych Zelandyi y Fionii ſą te:

a. Leſſou.
b. Aanhout.
c. Samſon.
d. Amagh.
e. Mona.
f. Falſter.
g. Laland.

h.

h. Bornholm.
i. Langeland.
k. Aroe.
l. Alſen.
m. Femeren.
n. Fanoe.
o. Rom.
p. Sylt.
q. Föhr.
r. Noordſtrand.
s. Heilgeland.

P. Ktore ſą znacznieyſze miaſta y Porty w Danii?

O. 1. Kopenhaga, Stołeczne całego Kroleſtwa, a partykularniey Wyſpy Zelandyi, tu Krol Duńſki rezyduie.
2. Odenſée Stołecz: Fionii.
3. Alburg Stoł: Biſkupſtwa tegoż imienia.
4. Wiburg Stoł: ſwego Biſkupſtwa.
5. Arhuſen także.
6. Rypen wtąż.
7. Slezwick Stoł: Xięſtwa tegoż imienia.

Na wyſpie Zelandyi te ſą Porty.
8. Helſingor albo Elſener.
9. Koge.
10. Korſor.
11. Kallundburg.

12. Rofkild miafto trochę opodal od fwego Portu.

Na wyfpie Fionii.

13. Nyburg.
14. Foburg.
15. Affens.
16. Medelfart.

W Jutlandyi Połnocney Porty te:

17. Seeby 3. Alburg, 5. Arhufen.
18. Kolding.
19. Riengkioping leżący na zachod Jutlandyi Połnocney.
20. Hadersleben.
21. Appenrade, 7. Slefwick.
22. Flensborg.
23. Ekelenförde.
24. Frederichftad.
25. Hufum, y
26. Tunderen w Jutlandyi Południowey.

P. Opifz znacznieyfze Rzeki, odnogi y Ciafniny, Gory nad morzem albo Kapy?

O. Rzeki znacznieyfze te fą:

b. Slye.
c. Eyder.
a. Odnoga morfka. Ciafniny morfkie trzy:
B. Sund.
d. Wielki-Belt.
e. Mały-Belt.

Gory nad morzem znacznieyfze fą te:

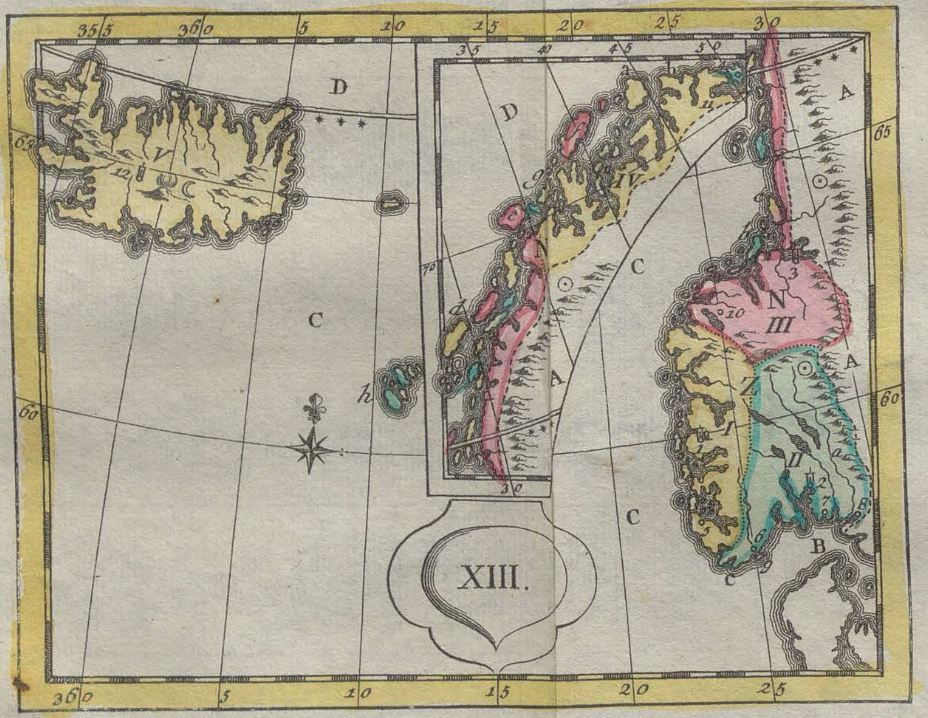
f. Steven Klint: w Zelandyi.
g. Schagen ląd gurzy∫ty ciągnie ∫ię klinem ku Połnocy. w Jutlandyi Połnocney.

P. Powiedz granice Danii, długość y ∫zerokość iey?

O. Dania na W∫chod ma Morze
A. Bałtyckie, y
B. Cia∫ninę Sund.
Na Połnoc
CC. Morze Kategat, y
DD. Szager-Rack.
Na Zachod
E. Morze Połnocne.
Na Południe
F. Niemiecki Kray.

Danii długość mierzaiąc wpro∫t począw∫zy od 1. Kopenhagi aż do 6. Rypen, będzie na trzydzieści cztery mile Niemieckie: Szerokość począw∫zy od c. Eyder Rzeki aż do g. Schangen Kapu Jutlandyi rozciąga ∫ię na pięćdzie∫iąt mil Niemieckich.

ROZ-

XIII.

ROZDZIAŁ XIII.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ MAPPA XIII.

P. CO za Kray Europeyſki wyraża ſię na tey Karcie XIII.?

O. Kroleſtwo NORWEGII.

P. Iakie w nim powietrze, grunt, Rząd, Religia, y obyczaie?

O. Co do powietrza, ten Kray zimny ieſt, co do gruntu gorzyſty y nieurodzayny: to tylko w nim naylepſzego ieſt, że z laſow ſwoich naylepſze ſpuſzcza maſzty, y wiele wyśmienitego drżewa na budowanie okrętow. Znayduią ſię w nim także niektore kruſzce, iako to ſrebra, a naywięcey żelaza.

Co do Rządu Stan iego ieſt Monarchiczny: Przedtym ſwoich właſnych miewał Krolow, teraz od owego czaſu iak ſię złączył z Danią, Duńſkiego Krola rządom podlega, ktory albo Vice-Rēja, albo Rezydenta ſwego tam poſyła, a ten w Chryſtianii rezyduiąc, imieniem ſwego pryncypała całym rządzi Kraiem.

Co do Religii, Luterſka Sekta tak iak w Danii panuie, w ſtronach iednak Połnocney Nor-

wegii, trudno zgadnąć co za wiara ieſt, iak zwyczaynie w grubym y dzikim narodzie.

Co do obyczaiow y natury mieſzkańcow, ſą trwali y mocni, ale nie manierni, zwłaſzcza ci co w gorach na połnoc mieſzkaią prawie dzikiemi nazwać ſię mogą.

P. Iaki ieſt podział Norwegii?

O. Norwegia dzieli ſię nayprzod na

Z. Południową y na

N. Połnocną.

Południowa znowu dzieli ſię na dwie części czyli Gubernie:

I. BERGEN a

II. AGGERHUS, nazwana inaczey ANSLO y OBSLO.

Połnocna dzieli ſię na Gubernią.

III. DRONTHEIM, y

IV. WARDHUS inaczey nazwaną NORLAND albo LAPPONIĄ DUNSKĄ.

Przyłączyć należy do tych czterech Gubernii Wyſpę

V. JSLANDIĄ ktora do NORWEGII należy, y Krola Duńſkiego uznaie za Pana.

P. Opiſz miaſta znacznieyſze y portowe w Norwegii?

O. Są te:

1. Bergen Stołeczne Gubernii tegoż imienia y całego Krolestwa.
2. Zamek nazwany Aggerhus y miasto przy nim Chrystiania przed tym zwane Obslo albo Anslo Stoł: Gubernii tegoż imienia y rezydencya Vice-Reja od R. 1739.
3. Drontheim Stoł: Gubernii tegoż imienia.
4. Wardhus także Stoł: Gubernii tegoż imienia czyli Lapponii Duńskiey.
12. Skalhot Stoł: wyspu Jslandyi.
5. Stowanger miasto portowe w Gubernii Bergeńskiey.
6. Chrystianstad.
7. Frederystad.
8. Fryderyszal.
9. Flekkero: cztery te portowe miasta w Gubernii Aggerhus.
10. Romsdat Portowe miasto w Gubernii Drontheim.
11. Waranger portowe w Lapponii.

P. Powiedz rzeki y wody znacznieysze w Norwegii?

O. Nayznacznieysza rzeka Norwegii, pominąwszy inne niezliczone prawie, iest

a. Gluma w Gubernii Aggerhus.

Na zachod Norwegii niedaleko brzegow iest wyr na morzu sławny ktory co sześć godzin wgląb kręcąc się zapada, y znowu co sześć godzin impetem na wierzch wybucha y wytrysku-

ie, nazywa ſię wielki Malſtrom, czyli tylko Malſtrom, wyraża ſię na tey Karcie znaczkiem ⅁

P. Norwegia ma iakie gory znakomitſze?

O. Cała Norwegia gorami y ſkałami okryta: te iednak ſą znakomitſze, ktore wzdłuż ciągną ſię dzieląc Norwegią od Szwecyi, nazywaią ſię

⊙. Felices albo Dofrin, albo ieſzcze Darafied.
☾ Gora Hekla w Jslandyi ktora ognie wybucha.

P. Iakie ſą znacznieyſze wyſpy y Gory nad morzem w Norwegii?

O. Oprocz Jslandyi wielkiey wyſpy odległey od Norwegii, niezliczona moc mnieyſzych wyſp przy brzegach Norwegii znayduie ſię, z ktorych znacznieyſze ſą te:

b. Hitteren.
c. Nomendale,
d. Lofforden.
e. Samien.
f. Surrey.
g. Tromſo.
h. Wyſpy Fero lubo przylegleyſze ſą Norwegii, należą iednak do Danii.

Ka-

Kapy czyli gory nad morzem znakomitſze ſą te:

a. Kap-Nord.
b. Nord Kin.
c. Kap-Nez na południe Norwegii.

P. Iakie ſą granice Norwegii, tudzież długość y ſzerokość iey iaka?

O. Na wſchod ma
A. Kroleſtwo Szwedzkie.
Na Południe ma
B. Odnogę morſką nazwaną Szager-Rak ktore zamyka morze Połnocne, gdzie Jutlandia wzdłuż iako Połwyſep pomyka ſię.
Na Zachod oblewa ią
C. Morze Połnocne
Na Połnoc ma
D. Morze Lodowate.

Długość Norwegii od wſchodu do Zachodu będzie około pięćdzieſiąt mil Niemieckich wynoſiła. Szerokość według Geografow od Południa do Połnocy na dwieście dwadzieścia mil Niemieckich.

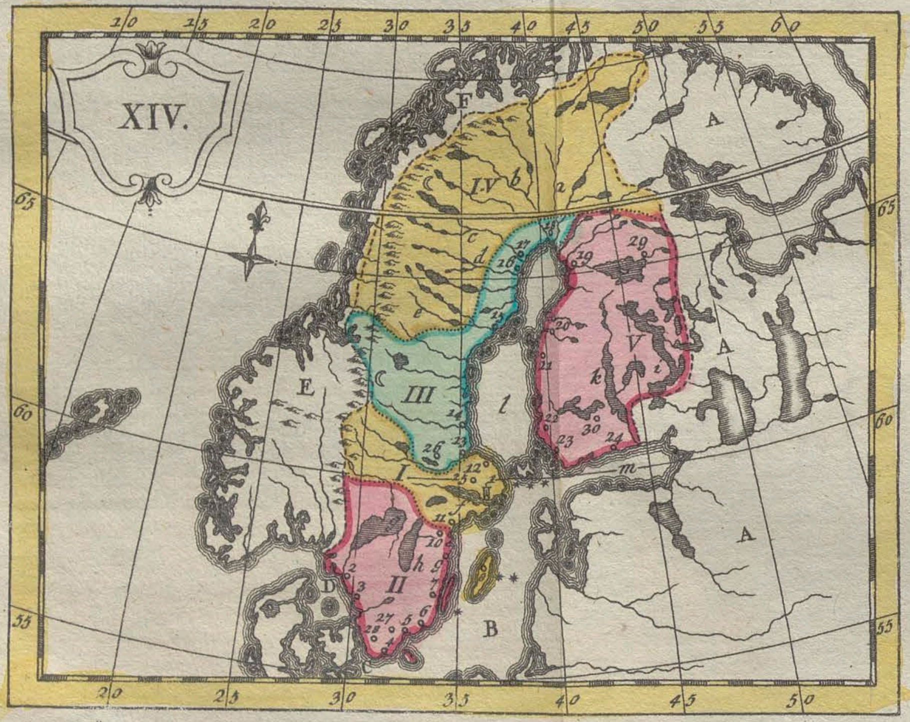
Jslandii wzdłuż od wſchodu do zachodu będzie na ſiedmdzieſiąt pięć mil około: wſzerż zaś od Południa do Połnocy na czterdzieści pięć.

Część Norwegii leży pod Cyrkułem Polarnym bliſko wyżſzego końca oſi całego świata, na-

na ktorey świat w około obraca się, to imaginacya wystawiać sobie powinna dla pomiarkowania wielu rzeczy iako się zwyż powiedziało, y mowić będzie traktuiąc o Sferze. Ten Cyrkuł na tey Karcie trzema gwiazdami naznaczony iest.

*** Cząstka Cyrkułu Polarnego.

ROZ

XIV.

ROZDZIAŁ XIV.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ CZTERNASTA KARTA

P. JAk ſię nazywa ten Kray Europy ktory widziſz na Karcie XIV.?

O. SZWECYA.

P. Iakie w nim powietrze, grunt, Rząd, Religia, obyczaie?

O. Powietrze czyſte, zdrowe, ale przykre dla oſtrego zimna, ktore długo trwa, lato zaś bardzo krotkie bywa, grunt wodniſty, maiący bardzo wiele iezior, gorzyſty przytym, okryty łaſami y zaroslami, niedzwiedziow ma dużo, liſow, łoſiow, y innych zwierząt podoſtatek. Znayduią ſię w nim na wielu mieyſcach kruſzce miedzi naylepſzey, ktorey rowney nie maſz: kuźnie żelaza nayprzednieyſzego gęſto w tym kraiu widzieć można, obfituie także w ſmołę, żywicę, w drzewa ſpoſobne do budowania okrętow y robienia maſztow.

Rząd tego Kroleſtwa ſkłada ſię z Monarchicznego Aryſtokratycznego, y Demokratycznego: Władza bowiem Krolewſka okryślona ieſt wyrokami zgromadzenia Stanow General-

nych

nych ktore ſkładaią ſię ze Szlachty, Duchowieńſtwa, kupcow, y poſpolſtwa.

Religia w tym Kraiu tak iak w Danii panuie Luterſka pod zwierzchnością iednego Arcy Biſkupa y ſiedmiu Biſkupow.

Szwedzi ſą ludzie dorodni, rycerſcy, ludzcy, wſpaniali, zbytkuiący, kochaiący ſię w naukach a naybardziey w ſwoiey wolności.

P. Iak ſię poſpolicie dzieli Szwecya?

O. Na pięć Części znacznieyſzych iako to:

I. SWEONIĄ albo SZWECYĄ WŁASCIWĄ.
II. GOTLANDYĄ.
III. NORDLANDYĄ czyli PROWINCYE POŁUDNIOWE.
IV. LAPPONIĄ SZWEDZKĄ.
V. FINLANDYĄ.

P. Ktore ſą Stołeczne miaſta y znacznieyſze w Kroleſtwie Szwedzkim?

O. Są te:

1. Sztokolm Stołeczne całego Kroleſtwa, Rezydencya Krolewſka: Miaſto bogate, y handlowne, dla portu obſzernego, wygodnego, y naybeſpiecznieyſzego, w ktorym naywiękſze okręty ſpokoynie bez naymnieyſzego niebeſpieczeńſtwa niezarzucaiąc na-

nawet kotwic, ani przywiązuiąc linami ſtać mogą.
2. Gothenburg Stoł: Gotlandyi inne w teyże Prowincyi Portowe miaſta ſą:
3. Helmſtad.
4. Jſted.
5. Karlsham.
6. Kalskron.
7. Kalmar.
8. Wisby Stoł: wyſpy Gotlandyi.
9. Weſterwyk.
10. Nordkoping.
Inne nieportowe znacznieyſze ſą:
27. Chryſtianſtad.
28. Lunden.
W Sweonii Porty ſą te:
11. Nikoping.
12. Oregrund.
Nie Portowe ſławne iednak.
25. Upſal.
W Nordlandyi Porty:
13. Geffelen.
14. Soderham.
15. Uhma,
16. Pitea,
17. Lulea.
18. Tornea.
W Finlandyi Porty:
19. Vlaborg.
20. Nowy y Stary Karleby:

21.

21. Waza albo Mustafar.
22. Nystad.
23. Abo Stoł: Finlandyi.
24. Helsingfors. Miasto nieportowe.
29. Kajaneburg.
30. Tavastus czyli Gronenburg.

P. Ktore są rzeki, ieziora odnogi morskie znacznieysze w Szwecyi?

O. Są te Rzeki.

a. Kimi,
b. Torneo,
c. Lulea,
d. Pitea
e. Uhma.

Jeziora te:

f. Meler,
g. Wener,
h. Weter,
i. Lapwesi,
k. Jende te dwa ostatnie w Finlandyi.

Weter iezioro tak iest głębokie iż w niektorych mieyscach na trzysta sążni głębokości rachuią: przeto głębsze iest nad morze Baltyckie ktorego naywiększa głębizna nie ma więcey nad pięćdziesiąt sążni: o tymże samym iezlorze powiadaią, iż można z niego mieć prognostyk następuiącey nazaiutrż burzy lub nawalnicy, przez

przez łoſkot y huk ſtraſzny, ktory ſię w nim poprzedzaiąc ow czas, ſłyſzeć daie. Odnogi morza Baltyckiego dwie ſą znacznieyſze iedna

l. Odnoga Botnii, tak ſię nazywa od Botnii ktorą oblewa, to ieſt Nordlandia nazywa ſię Botnią Wſchodnią. Druga odnoga wylewa ku wſchodowi na południe Finlandyi, nazywa ſię

m. Odnoga Finlandzka.

P. Ktore ſą znacznieyſze wyſpy należące do Szwecyi, tudzież iakie ſą znakomitſze gory w tymże Kraju?

O. Wyſpy ſą te:

* Oeland,

** Gotland,

*** Aland.

Kray ten lubo gorami obſypany ieſt, naywyżſze iednak ſą

C Felices albo Darefield dzielące Szwecyą od Norwegii.

P. Opiſz granice Szwecyi, iako też długość y ſzerokość iey?

O. Szwecya na Wſchod ma

A. Lapponią Moſkiewſką, y Państwo Roſſyiſkie.

Na Południe

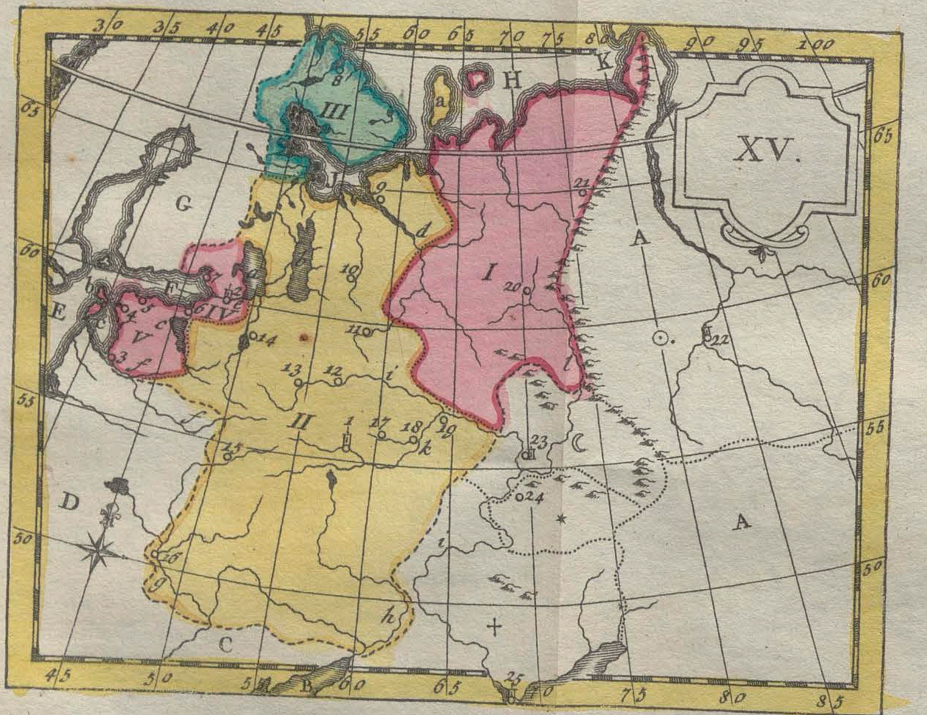
B. Morze Baltyckie.

Na

Na Zachod
C. Sund Ciaſninę morſką.
D. Morze Kategat.
E. Norwegią.
Na Połnoc
F. Lapponią Duńſką czyli Norwegiańſką.

Rozciąga ſię od Wſchodu do Zachodu Szwecya na ſto trzydzieści około mil Niemieckich: a od Południa do Połnocy wproſt na ſto dwadzieścia prawie mil Niemieckich.

ROZ-

XV.
I
II
III
IV
V
A
B
C
D
E
G
H
K

ROZDZIAŁ XV.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ KARTA PIETNASTA.

P. CO za Część Europy wyraża Karta XV.?

O. Moſkwę czyli Państwo Roſſyiſkie.

P. Kray ten iak żyzny, iak ludny, iak ſię rządzi co w nim za Religia y obyczaie?

O. Ludność tego Kraiu nie korreſponduie rozległey iego obſzerności: ale to nie o wſzyſtkich Prowincyach ma ſię rozumieć. Są w nim obſzerne ieziora, y mieyſca bagniſte, laſy rozciągaiące ſię na kilkadzieſiąt y więcey mil, pełne rożnego zwierza, z ktorych futra przez handel po dwoch prawie częściach świata rozchodzące ſię, wielkie bogactwa Moſkwie przynoſzą.

Rząd w tym Państwie ieſt abſolutny: Sukceſſya Tronu w nim y po Kondzieli idzie.

Religia w nim ieſt Grecka Schiſmatycka pod zwierzchnością Arcy Biſkupow, Biſkupow y Prałatow Duchownych: Ci iednak we wſzyſtkim dependuiący od zwierzchności głowy panuiącey nic ſtanowić ani rozpoczynać nie mogą bez wiedzy y zezwolenia iey. Cudzoziemcy tak

oſie-

osiedli iako przychodniowie rożney Religii, maią wolność swoiey obrządkow wiary.

Narod Rossyiski począwszy od Piotra W. bardzo się w obyczaiach odmienił: teraz rownie iako inne Europeyskie Państwa iest polerowany w rządach, naukach, y sztuce woienney.

P. Iaki iest podział generalny Państwa Rossyiskiego?

O. Państwo Rossyiskie dzieli się na pięć potężnych Części, a te są.

I. ROSSYA WSCHODNIA.
II. ROSSYA ZACHODNIA.
III. LAPPONIA ROSSYISKA.
IV. INGRYA y
V. INFLANTY.

P. Iakie są Portowe, y inne znacznieysze w Państwie Rossyiskim miasta?

O. 2. Petersburg Stołeczne y Rezydencyonalne Carow Rossyiskich, leży w Ingryi nayznacznieysze y nayhandlownieysze miasto w całym Państwie: ma Port wielki y wygodny przy odnodze Finlandzkiey, przez co ma łatwość do wszelkich handlow y negocyacyi z całą Europą y po nayprzyncypalnieyszych iey morzach.

3. Ryga Stoł: Inflant nad morzem nie zbyt daleko od Rzeki Duny albo Dzwiny z do-

z dobrym Portem nad odnogą Inflantſką.
4. Parnaw.
5. Rewel.
6. Narwa: te cztery miaſta portowe w Inflanciech.
7. Wiburg portowe w Roſſyi zachodniey.
8. Kola Portowe y Stołeczne Lapponii Moſkiewſkiey.
9. Archanioł na prawym brzegu Dzwiny Portowe ſławne w Roſſyi Zachodniey.

Inne nie portowe znaczniey ſze ſą te:

1. Moſkwa Stołeczne niegdyś Carſtwa Moſkiewſkiego.
10. Karpagoł,
11. Wołogda,
12. Jarosław.
13. Twer.
14. Nowogrod Wieliki,
15. Smoleńſko,
16. Kiiow Stołeczne Ukrainy Moſkiewſkiey, gdzie Kray Kozakow do Moſkwy należących.
17. Suſdal.
18. Wołodymir.
19. Niżſzy Nowogorod.
20. Permia Welika.
21. Papinogrod.

P. Opiſz ieziora znacznieyſze y rzeki w Pańſtwie Roſſyiſkim?

O. Jeziora znacznieyſze ſą te:

a. Ładoga, naywiękſze ze wſzyſtkich iezior w Europie.

b. Onega na wſchod Ladogi z ktorą ma kommunikacyą.

c. Peypus.

Rzeki znacznieyſze te:

d. Dwina albo Dzwina, przy ktorey cała Prowincia nazywa ſię tymże imieniem.

e. Niewa z Ładogi do Odnogi Finlandzkiey niedaleko Petersburga idąc wpada.

f. Duna wpada w odnogę Inflantſką nie daleko Rygy.

g. Dniepr.

h. Don albo Tanais,

i. Wolga naywiękſza rzeka w Europie.

k. Okka.

l. Kama.

P. Iakie ſą znacznieyſze wyſpy w Pańſtwie Roſſyiſkim?

O. Są te:

a. Kandanoe na morzu Lodowatym.

b. Dago y

c. Oſel na morzu Baltyckim albo raczey przy odnodze Inflantſkiey,

P.

P. Czyli Państwo Rossyiskie daley ieszcze za Europą rozciąga się?

O. Rozciąga się po całey Azyi Połnocney y ta Część nazywa się Tartaryą Moskiewską w ktorey cztery Krolestwa zawieraią się, to iest:

⊙ Krolestwo Syberyi.
☾ Krolestwo Kazan
⁎ Krolestwo Bulgaryi y
† Krolestwo Astrahańskie.

Miasta Stołeczne tych Krolestw tegoż prawie są imienia, to iest

23. Kazan w Kazańskim Krolestwie.
24. Bulgar w Bulgaryi.
25. Astrakan w Astrakańskim.
22. Tobolskoy Stoł: Syberyi leży nad rzeką Irtisz.

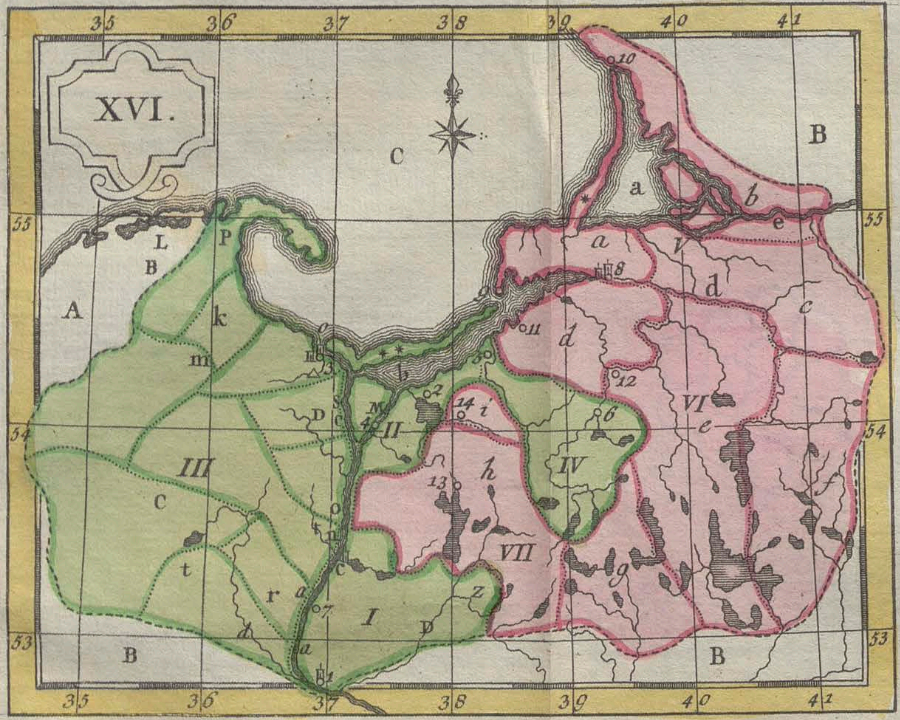
P. Iakie są granice Państwa Rossyiskiego, y co za długość y szerokość iego?

O. Państwo Rossyiskie na Wschod ma

A. Azyą.
Na Południe
B. Morze Czarne y
C. Małą Tartaryą
Na Zachod
D. Polskę,
E. Morze Baltyckie,
F. Odnogę Finlandzką y

G. Finlandyą.
Na Połnoc
H. Morze Lodowate,
I. Morze Białe y
K. Ciaſninę morſką między Nową-Zemlą y Syberyą nazwaną Waygatz.

Państwo Moſkiewſkie rozciąga ſię od Wſchodu do Zachodu, nie rachuiąc Tartaryi Moſkiewſkiey na mil Niemieckich około dwieście czterdzieści: wſzerz od Południa do Połnocy na trzyſta mil Niemieckich.

XVI.
35
36
37
38
39
40
41
55
54
53
A
B
C
L
P
k
m
III
c
t
r
d
a
I
D
z
II
IV
VI
VII
h
i
g
e
b
a
d
c
v

ROZDZIAŁ XVI.

W KTORYM SIĘ WYKŁADA XVI. KARTA

P. Co za cząſtkę Europy widziſz na Karcie XVI?

O. Kroleſtwo PRUSKIE.

P. Co za powietrze, iakie urodzaie, iaki Rząd Religia, y Obywatelow przymioty w tym Kraiu?

O. Powietrze trochę zimnieyſze, niż cieplėyſze, urodzaie piękne, rownie iak w Polſzcze: Rząd Monarchiczny.

Niegdyś ten Kray cząſtką Scytyi Sarmackiey będąc, ani religią prawdziwą, ani prawem, y dobrym rządem nie czuiąc ſię bydź powściągnionym; nieznośnymſię ſtawał ſąſiedzkim narodom częſtemi ſwemi naiazdami, rabunkami, y okrucieńſtwy: tak dalece że Konrad Xiążę Mazowiecki dla ubeſpieczenia ſwego Kraiu, y dla powściągnienia naybliżſzych tych y naygorſzych ſąſiadow, ſprowadził Kawalerow Krzyżąckich od Saracenow z Ziemi S. wypędzonych, dał im do pomieſzkania Ziemię Dobrzyńſką, y obowiązał ich, aby dziki narod Pruſow woiowali, a zawoiowawſzy ſami ſię w nim rządzili. Tak ſię ſtało. Lecz w kilka czaſow nie mogąc znieść Pruſacy tyrańſkich rządow Krzyżackich, buntować ſię poczęli, y protekcyi Krolow Polſkich wzywać. Ztąd woyna Krzyżacka uroſła, ktora przez długi czas Polſzcze y Krzyżakom dała ſię we znaki, zakończona na oſtatek ieſt przez pokoy Toruńſki R. 1466. przez ktory przyznano Krolom Polſkim połowę Prus cztery części zawieraiącą, to ieſt: Wdztwo Chełmińſkie, Wdztwo

Malborſkie, Wdztwo Pomorſkie, y Xięſtwo Warmińſkie: drugą połowę Lennym prawem nadano Miſtrzom Krzyżackim. Ale gdy ci potym wzbraniali ſię, (mianowicie Fryderyk Xiążę Saſki, y Albrycht Margrabia Brandeburſki) oddawać Hołd Krolom Polſkim, przyſzło powtore do woyny. Właśnie owych czaſow wſzczęła ſię Luterſka nauka, ktorą napoieni przerzeczeni Miſtrzowie a przeto w świeckim ſtanie y małżeńſtwie poſtanowieni, o udzielnych Xięſtwach dla ſiebie y ſwoiey potomności zamyślali. Po długich więc utarczkach, przyſzło do kombinacyi y traktatu R. 1525. Ktorym Zygmunt I. nadaie część przerzeczoną Prus pod tytułem Xięſtwa Lennego Albrychtowi Margrabi Brandeburſkiemu y iego Sukceſſorom płci męſkiey, iako y iego dwom Braci Kazimierzowi y Janowi z potomſtwem męſkim, z tą iednak kondycyą: iż po wygaſłey wſpomnioney Linii męſkiey, miała ſię taż część doſtać Krolom Polſkim. Przez Pacta Welawſkie Fryderyk Wilhelm R. 1657. wymogł na Polakach, że z Lenności Pruſy Xiążęce wyięli, y to tylko ſobie warowali, aby po wygaſłey Familii płci męſkiey wſpomnionego Xiążęcia, Pruſy znowu wrociły ſię do Hołdu Krolow y Rzeplitey Polſkiey, ktora na ow czas będzie powinna hołdowniczym prawem oddać ie Margrabiom de Culmbach y Anſzpach w Frankonii ſwoie Margrabſtwa dzierżącym W Roku 1701. Xięſtwo to tytułem Kroleſtwa zaſzczycać ſię poczęło w oſobie pierwſzego ſwego Krola Fryderyka, ktory ſię uroczyście oświadczył, iż ta iego Krolewſka doſtoyność nie miała żadnego u-

uſzczerbku Traktatowi Welawſkiemu przynieść. Mimo iednak tego oſtrzeżenia Korona Polſka przytrudną w przyznaniu tego tytułu przez kilkadzieſiąt lat pokazywała ſię: naoſtatek przecięż na Seymie Convocationis 1764. tytuł Krola Pruſkiego ſolenną Konſtytucyą z warunkiem Paktow Welawſkich przyznała.

Religia w tym Kroleſtwie Kalwińſka y Luterſka panuie; ale y Katolicy maią po wielu mieyſcach wolność obrządkow ſwoich ſprawowania. Inne także ſekty bez żadney przeſzkody mieſzczą ſię. Pruſacy naybardziey ſię dyſtyngwowali tego wieku w Europie ſztuką woienną: w ktorey co raz ſię doſkonalą przez uſtawiczną exercytacyą y praktykę. Przytym ſą ludzcy, ſzczerzy, goſpodarni, pracowici y do handlu ſpoſobni.

P. Iaki ieſt podział generalny Prus?

O. Generalnie Pruſy dzielą ſię dwoiako: na Pruſy Polſkie na Karcie zielonym kolorem pod numerami *I. II. III. IV.* wyrażone, o ktorych w Rozdziale naſtępuiącym o Polszcze mowić ſię będzie. Y na Kroleſtwo Pruſkie, czerwonym kolorem pod numera: *V. VI. VII.* obiaśnione: o ktorym tu ſzczegolnie daie ſię informacya.

To Kroleſtwo dzieli ſię na trzy Cyrkuły.

V. Cyrkuł Samlandyi albo Sambięńſki zawiera w ſobie trzy Powiaty.

a. Samlandyi właściwie nazwaney.

b. Sklawonii, y

c. Nardowii.

VI. Cyrkuł Natangii zawiera także trzy powiaty:

d. Natangii właściwey.
e. Bartonii, y
f. Sudawii.

VII. Trzeci Cyrkuł Hokerlandyi na tyleż dzieli się powiatow:
g. Gallindyi,
h. Pomezanii, y
i. Pogezanii albo Hokerlandyi właściwey.

P. Ktore są miasta znacznieysze w Krolestwie Pruskim?

O. Są te, pod numerami

2. Krolewiec po Niem: Königsberg: po Łacinie Regiomontum. Stoleczne Krolestwa przy rzece Pregel wpadaiącey w Hafę, z portem wygodnym, ludne porządne, obronne, y znaczny handel morzem y lądem prowadzące.
9. Pillau Forteca nad morzem z miastem y portem; kluczem iest całego Krolestwa z strony morza, leży w Samlandyi.
10. Memel Forteca nad morzem z miastem y portem w Sklawonii.
11. Heiligenbeil miasto bardzo starodawne, w Natangii.
12. Bartenstein w Bartonii
13. Saalfeld w Pomezanii, tamże nie daleko, prawie o cwierć mile od wisły leży miasto Kwidzin albo Marienwerden statkom Polskim do Gdańska lub z Gdańska idącym częstokroć przez narzucanie Kontrybucyi daiące się we znaki.

14. Holland miasteczko porządne w Hokerlandzie czyli Pogezanii.

P. Powiedz znacznieyſze rzeki, iezioraa, y połwyſpy w Króleſtwie Pruſkim?

O. Jeziora znacznieyſze ſą te:

a. Kuriſch-Haff do Krol: Pruſk: należy

b. Friſch-Haff należy do Korony Polſkiey

Rzeki znakomitſze ſą te:

d. Pregel wpadaiąca w Friſch-Haff pod Krolewcem.

e. Niemen, z Litwy ciągnący ſię wpada w Kurisch-Haff.

Połwyſpy w całym Kraiu Pruſkim biorąc, ſą to wąſkie a długie lądy piaſzczyſte z trzech ſtron wodami oblane iako to pod literą.

P. Zatoka Puceńſka. do Polſki należąca.

** Friſch-Nering do Polſki także.

* Kurisch-Nering do Kroleſtwa Pruſkiego należy.

P. Iakie ſą granice, iaka długość y ſzerokość Kroleſtwa Pruſkiego?

O. Kroleſtwo Pruſkie, na Wſchod ma

B. W. X. Litewſkie, y Podlaſie.

Na Południe:

B. Polſkę: ſzczegolniey mowiąc Mazowſze.

Na Zachod

I. II. III. Pruſy Polſkie

Na Połnoc

C. Morze Baltyckie.

Rozciąga ſię od Wſchodu do Zachodu na 40. mil Niemieckich: a od Południa do Połnocy prawie na 45.

ROZ-

ROZDZIAŁ XVII.

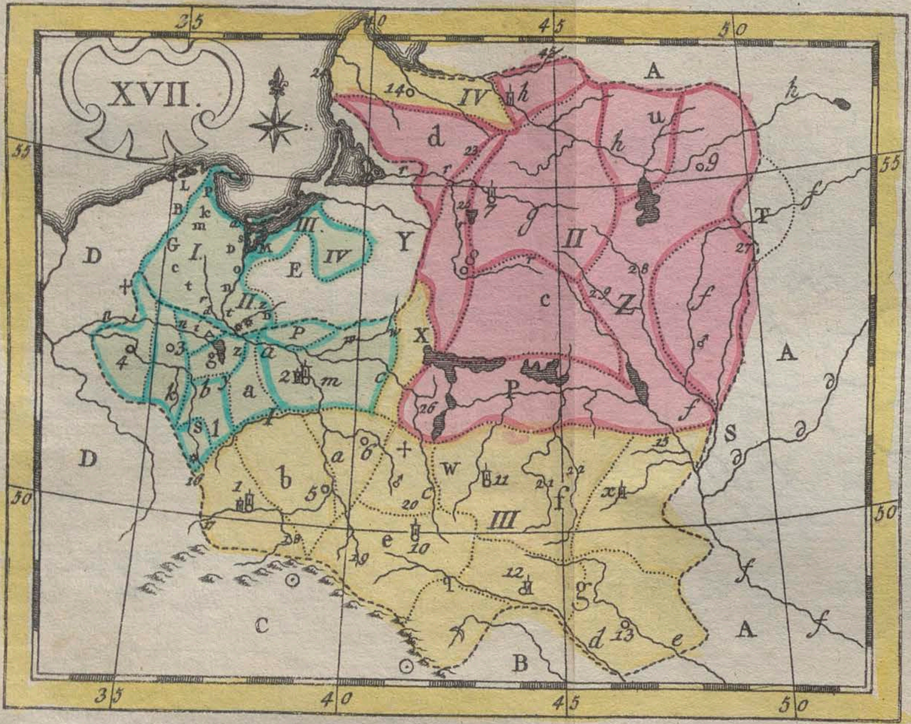
WYKŁAD KARTY SIEDMNASTEY, W KTORYM DOKŁADNIEY GEOGRAFIA POLSKI Y W. XIĘSTWA LITEWSKIEGO IAKO WŁASNEGO NARODU OPISUIE SIĘ.

P. CO za Część Europy wyraża Karta XVII?

O. Wyraża Kroleſtwo POLSKIE, y Wielkie Xięſtwo LITEWSKIE.

P. Iakie w tym Kraiu powietrze, urodzay, Rząd, Religia, y przymioty Polakow?

O. Powietrze, bardzo zdrowe, iako w Kraiu w pozycyi utemperowaney leżącym, iednakże zimy częſtokroć przykre bywaią, tak ſwoią długością, iako też natężeniem mrozow. Obfitość wſzyſtkiego bardzo wielka, na niczym albowiem Polſzcze do wygody potrzebnym niezbywa, zboża y bydła tak wiele, iż go inne od nas zakupuią Narody. Kruſzce rozmaite, iako to ſrebro, miedź ma w wielu mieyſcach, mianowicie w gorach Olkuſkich w Woiewodztwie Krakowſkim na pograniczu Sląſka. Znayduią ſię marmury, Rudy żelazne na wielu mieyſcach.

XVII.

Rząd Krolestwa iest złożony z Monarchicznego y Arystokratycznego: ponieważ Krol razem z stanami Senatorskim y Rycerskim w zachodzących Państwa interesach, znosić się musi; Stan zaś mieyski y pospolity nic do rządow nie wchodzi. Przedtym naywyższa y zupełna władza była przy Xiążętach, a potym przy Krolach, ktorych wola za prawo stała. Wolno im było bez dołożenia się Rzeczypospolitey, woyny wypowiadać, w Traktaty z obcemi Potencyami wchodzić, generalnie wszystko według swoiey woli decydować. Dopiero za panowania Bolesława Krzywoustego pierwszy raz w Roku 1140. Panowie Swieccy y Duchowni do rady wezwani byli dla stwierdzenia podziału, ktory Krol uczynił dzieląc Polskę miedzy czterech synow swoich. Za panowania Kazimierza W. nie tylko przednieyszych Panow czyli Senatorow, ale też y Urzędnikow, ktorzy niby na ten czas osobę Posłow reprezentowali do Rady wezwano na Seym Wiślicki w R. 1347. Po Kazimierzu W. Ludwik Krol Węgierski Siostrzeniec y Następca iego więcey ieszcze nadał wolności Szlachcie, obrociwszy nawet znaczną część dobr Krolewskich na Starostwa. Dopiero iednak za Władysława Jagiellona w Roku 1404. naypierwszy raz Posłowie na Seym wezwani byli dla naradzenia się o wykupno Ziemi Dobrzyńskiey od Krzyżakow. Naywięcey zaś władza Stanow Rzeczypospolitey powiększona iest od Familii Jagiellońskiey, ktora

le-

ledwie nie ze wſzyſtkich prerogatyw Tronu dla Rzeczypoſpolitey wyzuła ſię. Od panowania Henryka Walezyuſza tym lepiey ieſzcze Polacy ugruntowali przywileie, y wolności od Familii Jagiellońſkiey nadane przez Pacta Conventa czyli Umowy y Kondycye pod ktoremi ſię Krolom w Rząd poddaią, a oni ie powinni przed ſwoią Koronacyą Stanom poprzyſiądz, tak dalece, iż Krol powagą ſwoią bez dołożenia ſię Stanow nie może ani woyny wypowiadać, ani pokoiu y przymierza z żadną Potencyą zawierać, ani podatkow narzucać na Stany Rzeczypoſpolitey, ani praw ſtanowić. Rozdawanie Wakanſow Duchownych y Swieckich, Staroſtw y wſzelkich Krolewſzczyzn Krolowi zoſtawione, tudzież adminiſtracya Mennicy y bicie Monety. Trzy tedy ſą Stany w Polſzcze, Krolewſki, Senatorſki, y Rycerſki, z ktorych Seym ſkłada ſię, a ten ſam ma moc Praw ſtanowienia.

Religia panuiąca w Polſzcze ieſt Katolicka; za panowania Mieczyſława I. Xiążęcia Polſkiego około R. 965. wprowadzona do Polſki. Na ow czas ufundowane były Arcy-Biſkupſtwo Gnieźnieńſkie, Biſkupſtwo Krakowſkie, Poznańſkie, Kuiawſkie, Płockie, y Chełmińſkie.

Narod Polſki ieſt naturalnie ſpoſobny do poięcia wſzelkich ſciencyi, ſztuk, y ięzykow: ſzczery, przywiązany do wolności, żarliwy o Religią, wierny Krolom ſwoim, ludzki ku Cudzoziemcom, y zbytek lubiący.

Pol-

Polſka od pola ma imię, ponieważ prawie cała w ślicznych rowninach ieſt położona. Pierwſzy iey Fundator był Lech I. około R. P. 550. Ten całemu Państwu nadał za Herb Orła Białego z rozciągnionemi ſkrzydłami dla tego, iż na tym mieyſcu gdzie pierwſze miaſto założyć umyślił wiele miał znaleść gniazd Orlich, od ktorych miaſto założone, Gnieznem nazwał.

P. Iakie ſą granice Polſki, y W. Xięſtwa Litewſkiego?

O. Granice Kroleſtwa POLSKIEGO y W. X. LITEWSKIEGO ſą te:

Na Połnoc:
XVII. Morze Baltyckie,
E. Kroleſtwo Pruſkie,
IV. Xięſtwo Kurlandzkie,
45. Inflanty cudze y
A. Państwa Roſſyiſkiego część.

Na Wſchod
A. Państwo Roſſyiſkie, y
A. Ukraina Moſkiewſka.

Na Południe:
B. Państwo Tureckie, to ieſt:
A. Tatarow Część ku wſchodowi
C. Multany, Xięſtwo Siedmiogrodzkie y Węgry, od ktorych nas
⊙ Tatry gory oddzielaią.

Na

Na Zachod Generalnie mowiąc:
D. Państwo Niemieckie, a w szczegolności: Sląsk, Margrabstwa Brandeburskiego cząstka, y Pomorska Kraina.

P. Na wiele mil wzdłuż y wszerż rozciąga się Polska?

O. Wzdłuż około 250. a wszerż około 200. mil.

P. Ktore są nayznacznieysze Rzeki w Polszcze y w W. X. Litewskim?

O. Są te:

a. Wisła zaczyna się w Sląsku D. płynie wzdłuż Polski, około Krakowa, Sandomirza, Kazimierza, Warszawy, Torunia, a pod Gdańskiem dzieli się na dwa koryta, iednym do Gdańska, drugim do Affy, to iest, Frisch-Haff odnogi morskiey udaie się. Mieysce gdzie się przedziela zowią głową. Wisłę od głowy aż do morza zowią Leniwką bo tam leniwo płynie y morze ią odbiia.

f.f. Dniepr poczyna się w Moskwie, płynie przez znaczną część Litwy, około Mohilowa, Rohaczowa, y Rzeczycy, potym odgraniczaiąc nas od Moskwy oblewa Kiiow, Czerkasy, Kryłow; nakoniec przez Tartaryą Mniey-

Mnieyſzą przebiegłſzy, wpada w morze Czarne.

d. Nieſter ktory nas od Turkow odgranicza, zaczyna ſię zą Komarnem w Woiewodztwie Ruſkim, płynie około Halicza y wpada w morze Czarne.

ec. Bug ma początek w Ruſi Czerwoney, płynie około Sokala, Włodawy, Brześcia Litew: Drohiczyna a potym pod Zakroczymem łączy ſię z wiſłą.

h. Dzwina zaczyna ſię w Moſkie płynie około Witebſka, Połocka, Dyneburga, Rygi, y wpada w Morze Baltyckie.

e. Bog bierze ſwoy początek w Podolu, płynie około Winnicy, Bracławia, y Koniecpola, y wpada w morze Czarne.

c. 8. Niemen. w Litwie zaczyna ſię w Woiewodztwie Nowogrodzkim, płynie około Grodna y Kowna, y przez Kroleſtwo Pruſkie a potym wpada w Baltyckie Morze.

b. Warta ma ſwoie zrzodło w Woiewodztwie Krakowſkim, płynie około Sieradza y Poznania, a potym w Sląſku łączy ſię z Odrą.

O innych pomnieyſzych Rzekach, mowiąc w ſzczegolności o każdym Woiewodztwie, namienię.

P. Iak ſię dzieli Polſka?

O. Dzieli ſię na trzy wielkie Prowincye: toieſt: na

a. Wielką Polſkę. *I.*
b. Małą Polſkę *III.* y
c. W. X. Litewſkie *II.*

O PROWINCYI WIELKOPOLSKIEY. a. I.

P. Na wiele Woiewodztw dzieli ſię Prowincya Wielko-Polſka?

O. Na 13. to ieſt pod znaczkiem liczby
4. Woiewodztwo Poznańſkie.
3. Woiewodztwo Kaliſkie.
s. Woiewodztwo Sieradzkie.
b.ł. Woiewodztwo Łęczyckie.
a. Brzeſkie Kuiawſkie.
i. Woiewodztwo Jnowrocławſkie.
p. Woiewodztwo Płockie.
m. Woiewodztwo Mazowieckie.
a. Woiewodztwo Rawſkie.

W Prowincyi Pruſkiey.

Chełmińſkie Malborſkie, Pomorſkie-

Trzynaſte nowo erigowane w Prowincyi Wielko-Polſkiey

Woiewodztwo Gnieznieńſkie.
Zie mie dwie.
* Wieluńſka.
** Dobrzyńſka.

P.

P. Wyraż w szczegolności w każdym z tych Woiewodztwie 1. Rzeki. 2. Miasto Stołeczne. 3. Podział Woiewodztwa z Powiatami y Starostwami. 4. Mieysce Seymikow z liczbą Postow y Deputatow. 5. Nakoniec przyday niektore wiadomości do każdego Woiewodztwa w partykularności należące.

O. Chętnie to uczynię, ile szczupłość Mapki Polskiey pozwoli, znaczkami pokażę, zaczynam

O Woiewodztwie Poznańskim 4.

1mo. Rzeki znacznieysze są te:

b. Warta.

n. Noteć z Gopła ieziora wypływaiąca ktora w Brandeburgii łączy się z Wartą.

2do. Stołeczne miasto : Poznań ♀ Murowane Kościołami pięknemi przyozdobione. W Kościele S. Maryi Magdaleny ciała kilku Polskich Xiążąt y Krolow spoczywaią. Seym Convocationis 1764. postanowił, aby w tym mieście co drugi rok Trybunał Koronny Prowincyi Wielko-Polskiey odprawował się, od Niedzieli Przewodney do S. Tomasza, ktory się tam z Piotrkowa przenosi pod tymże Prezydentem y Marszałkiem Trybunalskim.

3tio. Dzieli się Woiewodztwo na 4. Powiaty y tyleż Grodow, to iest : Poznański, Wschowski czyli Ziemia Wschowska, Kościański, y Wałecki. Starostwa

Grodowe. Poznańſkie, Wſchowſkie, y Wałeckie. Staroſta Poznańſki, ieſt oraz Generałem Wielko-Polſkim, y ma pod ſwoią Juriſdykcyą ſiedm Grodow: to ieſt: Poznan: Kaliſki, Gnieznieńſki, Kcyńſki, Konińſki, Kościańſki. y Pyzdrſki. Generałem Wielko-Polſkim nie może bydź ani Woiewoda ani Kaſztelan Poznańſki lub Kaliſki. Nie może też trzymać inſzego Staroſtwa Grodowego przy Generalſtwie. Niegrodowe Staroſtwa ſą te: Nowodworſkie, Rogozińſkie, Międzyrzeckie, Srzedzkie, Srzemſkie, Babimoyſkie, Kopaynickie, Obornickie &c: Wſzyſtkie imiona ſwoie biorą od miaſteczek Krolewſkich tegoż nazwiſka.

† Staroſtwo Drahimſkie na granicy Pomeranii zdawna do Woiewodztwa Poznańſkiego należące, przez Pacta Bydgoſkie. R. 1657. uſtąpione ieſt Fryderykowi Wilhelmowi Elektorowi Brandeburſkiemu w ſummie 120000. Talerow, ktora mu za rożne pod panowaniem Jana Kazimierza Polſzcze woynami roztargnioney dodawane woienne poſiłki, na tym Staroſtwie aſſekurowana była. Wykupno Staroſtwa tego Krolowi Micha-

chałowi y innym iego Naſtępcom ieſt w Paktach Konwentach zalecone. Na Seymie Grodzieńſkim R. 1726. pozwolono Woiewodztwom Poznańſkiemu y Kaliſkiemu ſkładkę uczynić na wykupienie pomienionego Staroſtwa, co ſię y ſtało: ale Miniſterium Saſkie, na inne potrzeby pieniądze obrociło, a Woiewodztwom uſtąpiona ieſt w ſummie rzeczoney Sierakowſzczyzna.

4to. Seymikuie w Srzodzie wraz z Kaliſkim y Ziemią Wſchowſką. Obieraią 12. Poſłow na Seym, a 4 Deputatow na Trybunał Wielko-Polſki, z obydwoch na połowę.

5to. Wiadomości o tymże Woiewodztwie. To Woiewodztwo miało przed tym ſwoich udzielnych Xiążąt z Familii Piaſta: lecz po śmierci Przemyſława Xcia Poznańſkiego, ktory na Tron Polſki około R. 1295. wynieſiony był, wiecznemi czaſy od Władyſława Łokietka Naſtępcy iego do Polſki przyłączone ieſt. Ma za Herb, Orła Białego bez Korony w polu Czerwonym. Senatorow 9. to ieſt, Więkſzych 3. Biſkup, Woiewoda, y Kaſztelan Poznańſcy: Mnieyſzych 6. Międzyrzecki, Rogoziński, Srzemſki,

Przemęcki, Krzywińſki, y Santocki Kaſztelanowie. Znacznieyſze, oprocz Stołecznego inne miaſta ſą te: Wſchowa albo Frauſtad Stołeczne Ziemi, porządne, murowane: wſławione Senatûs-Konſultami za Auguſta II. y III. Wkoło ma wiele wiatrakow zdobiących miaſto. Leſzno ſławne bogatemi Kupcami y Rzemieślnikami rożnemi, oſobliwie Sukiennikcmi: Rydzyna Rezydencya Xiążąt Sułkowſkich Pałacem wſpaniałym przyozdobiona. Przemęc, Opactwo Cyſterſkie. Paradyż Opactwo Cyſterſkie, należy do Kollacyi Krolewſkiey. Za panowania albowiem Auguſta III. ſtanęła między Stolicą Apoſtolſką y Dworem Warſzawſkim, za Kooperacyą Jana Tarła Woiewody Sandomirſkiego ugoda, przez ktorą pozwolono Krolowi dwanaście Opactw y Proboſtwo Miechowſkie według ſwego upodobania, komu zechce, konferować. W tych tedy 12. Opactwach y trzynaſtym Proboſtwie ſą dwa Opaci ieden Klaſztorny, drugi od Krola poſtanowiony Swiecki Xiądz, lub Biſkup, ktory ma oſobne ſobie wydzielone dobra, y w Rząd Klaſztorny nie mięſza ſię. Łubień Opactwo

Be-

Benedyktyńſkie do Kollacyi Krol: Błedzieiow Opactwo Cyſterſkie. Rogoźno Ekonomia Krolewſka. Srzoda miaſteczko ſławne Seymikami.

O Woiewodztwie Kaliſkim *k.* 03.

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ſą te:
n. Noteć,
b. Warta, y Prośna.
2*do*. Stołeczne miaſto
k. Kaliſz z obydwoch ſtron Prośną Rzeką oblane.
3*tio*. Dzieli ſię na 6. Powiatow: Kaliſki, Gnieznieńſki, Kcyńſki, Konińſki, Pyzdrſki, y Nakielſki. Z ktorych pierwſze 5. należą do Jurisdykcyi ſądowey Generała Wielko-Polſkiego. iako ſię wyżey o tym namieniło. Nakielſki zaś Powiat ſwego oſobnego ma Grodowego Staroſtę. Niegrodowe Staroſtwa ſą te: Uyſkie, Powidzkie, Odolanowſkie, Kleckie, Pobiedziſkie, Kolſkie &c.
4*to*. Seymikuie wraz z Woiewodztwem Poznańſkim w Srzodzie, gdzie Posłow, y Deputatow obiera, iak ſię wyżey rzekło.
5*to*. Wiadomości o tym Woiewodztwie te ieſzcze ſą: iż przedtym rownie iak y

Poznańſkie miało ſwoich Xiążąt z Familii Piaſta: potym zaś wraz z Poznańſkim do Polſki ieſt inkorporowane. R 1768. na Seymie. Gniezno z przyległemi Powiatami erygowane było na Woiewodztwo Gnieznieńſkie. Kaliſkie Woiewodztwo ma za Herb Zubrzą Głowę z pierścieniem w nozdrzach: ten Herb nazywa ſię Wieniawa. Senatorow ma więkſzych 4. Arcy-Biſkup Gnieznieńſki, Prymas Kroleſtwa Polſkiego. Woiewoda Kaliſki, Kaſztelanowie Kaliſki y Gnieznieńſki. Mnieyſzych 4. to ieſt Łędzki, Nakielſki, Biechowſki, y Kamieńſki Kaſztelanowie. Miaſta oprocz Stołecznego, znacznieyſze ſą te: Gniezno Stołeczne niegdyś całego Państwa Polſkiego, przed tym wſpaniałe, lecz teraz ſam go tylko prawie Kościoł Katedralny zdobi, w ktorym Ciało S. Woyciecha ſpoczywa. Prezydent y Vice-Prezydent Trybunału Koronnego Prowincyi Wielko-Polſkiey zawſze bywaią z Kapituły Gnieznieńſkiey. Mogilno Opactwo Benedyktyńſkie. Wągrowiec Opactwo Cyſterſkie. Trzemeſzno Opactwo Kanonikow Regularnych S. Auguſtyna: wſzyſtkie trzy należą do

Kol-

Kollacyi Krolewskiey. Z tych dwoch Woiewodztw, właściwie mowiąc, składa się Wielko-Polska.

O Woiewodztwie Sieradzkim.

1mo. Rzeki w tym Woiewodztwie znaczniey-sze są te:

I. Pilica pod znaczkiem liczby, dzieląca Wielką-Polskę od Małey-Polski.

b. Warta pod znaczkiem.

k. Prośna pod znaczkiem.

2do. Stoleczne miasto Sieradz nad Wartą mocno z dezolowane leży pod znaczkiem *s*.

3tio. Powiaty ma 4. Sieradzki, Szadkowski, Piotrkowski, y Radomski. Starostwa Grodowe: Sieradzkie y Piotrkowskie. Niegrodowe: Radomskie, Szadkowskie, Klonowskie, Tuszyńskie, Warteckie. &c.

4to. Seymikuie w Szadku, gdzie obiera Posłow 4. a Deputatow 2.

5to. Wiedzieć o tym Woiewodztwie potrzeba, że także niegdyś miało swoich własnych Xiążąt z Familii Piasta, aż do Władysława Łokietka Krola Polskiego, ktory ie do Polski przyłączył. Ma za Herb poł Orła Czarnego w Czerwonym polu, y w Koronie

zło-

złotey. Ma Senatorow więkſzych dwoch: Woiewodę, y Kaſztelana Sieradzkiego. Mnieyſzych trzech: Roſpirſkiego, Spicymirſkiego, y Konarſkiego - Sieradzkiego, Kaſztelanow. Znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te miaſta: Piotrkow *l.* murem opaſane. W nim agituie ſię Trybunał Koronny Prowincyi Wielko-Polſkiey, począwſzy od S. Franciſzka, aż do Soboty przed Niedzielą Kwietnią. Proboſtwo Piotrkowſkie inkorporowane ieſt na zawſze Kapitule Gnieznieńſkiey: dla ſuſtentacyi Prezydenta Trybunalſkiego. Wolborz: miaſto y Rezydencya Biſkupow Kujawſkich. Suleiow Opactwo Cyſterſkie, należy do Kollacyi Krolevſkiey. Witow. Opactwo Norbertaſkie. Unieiow Opactwo Benedyktyńſkie. Widawa. Warta. &c.

O Ziemi Wieluńſkiey. *

1mo. Rzeki: Warta. Prośna. &c.
2do. Stołeczne miaſto:
* Wieluń pod znaczkiem, murem opaſane, Kollegiatą, Szkołami, y Klaſztorami ozdobione.

3tio.

3*tio*. Powiaty ma dwa, tyleż y tegoż imienia Starostw Grodowych: Wieluńskie y Ostrzeszowskie. Niegrodowe: Bolesławskie, Grabowskie &c.

4*to*. Seymikuie w Wieluniu, obiera dwoch Posłow y I. Deputata.

5*to*. Wiedzieć o tey Ziemi należy, że lubo do Woiewodztwa Sieradzkiego przyłączona iest; ale się osobno rządzi. Na Pospolitym Ruszeniu podlega Jurisdykcyi Woiewody Sieradzkiego. Ma za Herb Baranka z Chorągiewką y Krzyżem. Znacznieysze oprocz Stołecznego te są miasta: Ostrzeszow. Wieruszow, Bolesławiec &c: Senatora ma iednego mnieyszego to iest, Kasztelana Wieluńskiego.

O Woiewodztwie Łęczyckim *ł. y.*

1*mo*. Rzeki znacznieysze są te:
I. Pilica Bzura. Rava. &c.

2*do*. Stołeczne miasto:
y. Łęczyca w około błotami otoczona, ozdobiona szkołami, Klasztorami.

3*tio*. Dzieli się na 4. Powiaty: Łęczycki, Brzeziński, Orłowski, Jnowłodzki Starostwo Grodowe Łęczyckie. Niegrodowe: Jnowłodzkie, Zgierskie, Kłodawskie &c.

4*to*.

4*to.* Seymikuie w Łęczycy, obiera Posłow 4. a Deputatow dwoch.

5*to.* Wiedzieć należy, że to Woiewodztwo podlegało także własnym Xiążętom z Domu Piasta, ale od Władysława Łokietka do Korony przyłączone iest. Herb iego: Poł Lwa czerwonego w białym polu, y Poł Orła białego w czerwonym polu. Senatorow Większych ma dwoch, Woiewodę y Kasztelana Łęczyckich. Mnieyszych trzech: Brzezińskiego, Jnowłodzkiego, y Konarskiego-Łęczyckiego Kasztelanow. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są te: Jnowłocz, Brzeziny, Kłodawa, Kutno sławne iarmarkami. Łagiewniki mieysce wsławione cudami S. Antoniego.

O Woiewodztwie Brzeskim Kujawskim *z.*

1*mo.* Rzeki znacznieysze:
n. Noteć ktory wypływa z ieziora
i. Gopła nazwanego.

2*do.* Stoleczne miasto Brześć Kujawski, *z.* na bagnistym gruncie położone, otoczone murem.

3*tio.* Dzieli się na Powiatow 5. Brzeski-Kujawski, Radzieiowski, Kruswicki, Kowalski, y. Przedecki. Tyleż y tegoż imie-

imienia ma Staroſtw Grodowych. Niegrodowe Staroſtwa ſą te: Duninowſkie, Nieſzawſkie &c:

4 to. Seymikuie wraz z Jnowrocławſkim Woiewodztwem w Radzieiowie; z kąd wyſyłaią 4. Posłow na Seym y 2. Deputatow na Trybunał.

5to. Woiewodztwo to miało przed tym Xiążąt ſwoich udzielnych z Familii Piasta. Krzyżacy znaczną iego część mocą oſiedli. Dopiero od Władysława Jagiełłona Krola Polſkiego odzyskane, od Woiewodztwa Jnowrocławſkiego rozdzielone zostało. Woiewodztwo to, y drugie Jnowrocławſkie nazywaią ſię Kujawy: Kray ten ieſt bardzo obfituiący w zboże, w ryby, handel prowadzi z Toruniem y Gdańſkiem bliſko przyległą Wisłą. Ma za Herb: Poł Orła białego, y poł Lwa czarnego w złotym Polu. Senatorow większych ma 3. Biſkupa, Woiewodę, y Kaſztelana Brzeſkiego Kujawſkiego. Mnieyſzych 3. Kruſwickiego, Kowalſkiego, y Konarſkiego - Kujawſkiego Kaſztelanow. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ma te: Wrocławek Katedra Biſkupa Kujawſkiego. Kruſwica nad Gopłem ieziorem sławna niegdyś Re-

zy-

zydencyą Piasta, ktorego Sukcessorowie przez długi czas w Polszcze panowali. Radzieiow na gorze, blisko Gopła, mieysce Seymikow. Nieszawa. &c.

O Woiewodztwie Inowrocławskim △

1mo. Rzeki znacznieysze w tym Woiewodztwie:

nn. Noteć
g. Jezioro Gopło
a. Wisła.

2do. Stołeczne miasto: △ Jnowrocław nad rzeką Noteć: znać po rozwalinach murow, że niegdyś pięknieysze y porządnieysze było.

3tio. Dzieli się na 2. Powiaty: Jnowrocławski, y Bydgoski: tyleż y tegoż imienia ma Starostw Grodowych. Niegrodowe Starostwa pryncypalnieysze są te: Dybowskie, Gniewkowskie, Murzynowskie &c.

4to. Seymikuie wraz z Woiewodztwem Brzeskim-Kujawskim w Radzieiowie, iako się zwyż powiedziało.

5to. To Woiewodztwo wraz z Brzeskim-Kujawskim do Polski przyłączone iest za Władysława Jagiello: Herb ma tenże,

co

co Woiewodztwo Brzeſkie - Kujawſkie. Senatorow większych ma dwoch Woiewodę, y Kaſztelana Jnowrocławſkich: a mnieyſzego iednego to ieſt, Kaſztelana Bydgoſkiego. To Woiewodztwo po łacinie czaſem nazywa ſię Palat: Wladislavienſis od miaſta Vladislavia albo Władyſławow nad Wiſłą leżącego. Oprocz Stołecznego miaſta, inne znacznieyſze ſą te: Bydgoſzcz czyli Bromberg *a*. murowane, ſławne przez Traktaty między Janem Kazimierzem Krolem Polſkim, Rzecząpoſpolitą z iedney, a z drugiey ſtrony Fryderykiem Gwilelmem Elektorem Brandeburſkim na ten czas Xiążęciem Pruſkim zawarte w Roku 1657. W tym mieście także podług Konſtytucyi Convocationis 1764. agituie ſię Trybunał Prowincyi Wielko-Polſkiey co drugi rok alternatą z Poznaniem od Niedzieli Przewodniey do S. Tomaſza: przenoſząc ſię z Piotrkowa pod tymże Prezydentem y Marſzałkiem Trybunalſkim; iednak Korrekta Trybunału na Seymie Confederationis 1768. odmieniła, y inaczey Trybunał udyſponowała. Dybow, Łabiſzyn, Strzęlno &c.

O

O Ziemi Dobrzyńſkiey. **

1mo. Rzeki w tey Ziemi płyną te: Wiſła,
Drybentz ktora dzieli Pruſy Polſkie od Ziemi Dobrzyńſkiey.

2do. Stołeczne miaſto
** Dobrzyń nad Wiſłą.

3tio. Dzieli ſię na trzy Powiaty: Dobrzyńſki, Rypiński, y Słońſki. Staroſtwo Grodowe Bobrownickie. Niegrodowe Dobrzynſkie, Lipnińskie, Rypińskie &c.

4to. Seymikuie w Lipnie obiera 2. Poſłow, y 1. Deputata.

5to. Wiedzieć potrzeba, że ta Ziemia zawſze była złączona z Xięſtwem Mazowieckim. Konrad Xiążę Mazowiecki ſprowadziwſzy ſobie Krzyżakow na pomoc przeciwko Pruſakom, dał im ią był: ale Władyſław Jagiełło, odebrał Krzyżakom y do Polſki przyłączył. Ma za Herb Głowę człowieczą z dwiema koronami iedna na głowie, druga pod gardłem w polu czerwonym. Oprocz Stołecznego, inne miaſta znacznieyſze ſą te: Bobrowniki, Lipno, Rypin, &c.

O.

O Woiewodztwie Płockim. *p.*

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te:
a. Wiſła
w. Narew
2do. Stołeczne miaſto
p. Płocke nad Wiſłą: Katedra Biskupſtwa Płockiego, gdzie także ieſt Opactwo Benedyktyńskie należące do Kollacyi Krolewskiey. W Kościele Katedralnym ieſt Grob S. Wernera Biskupa Płockiego cudami ſłynącego. Tamże ſpoczywaią ciała Władyſława Hermana y Boleſława Krzywouſtego Syna iego wielkiego Woiownika, Xiążąt Polskich. Proboſzcz Katedralny Płocki tytułuie ſię Xiążęciem Sieluńskim w ktorym Xięſtwie ma Juriſdykcyą abſolutną.
3tio. Dzieli ſię na Powiatow 8. to ieſt: Płocki, Bielski, Raciążki, Sierpski, Płoński, Srzeński, Niedzborski, y Mławski, te trzy oſtatnie czynią Ziemię Zawskrzyńską, ktorey przez Konſtytucyą 1726. pozwoleni ſą Urzędnicy y Ziemſtwo, ktore ſię agituie w Mławie. Staroſtwo Grodowe Płockie. Niegrodowe Mławskie, Płońskie &c.

4.

4to. Seymikuie w Płocku obiera 4. Posłowy 2. Deputatow. Sądy Ziemskie w Płocku, Bielsku, y Sierpcu odprawuią się.

5to. To Woiewodztwo miało przed tym udzielnych Xiążąt: po śmierci Jana Xiążęcia Płockiego bezpotomnie zmarłego Roku 1495. do Polski wróciło się. Ma za Herb Orła czarnego na ktorego piersiach litera P. w czerwonym Polu. Senatorow Większych 3. Biskupa, Woiewodę, y Kasztelana Płockich. Mnieyszych dwoch Raciązkiego y Sierpskiego Kasztelanow. Miasteczka znacznieysze są te: Zawskrzyn, Mława, Płońsk, Raciąż, Sielun Stołeczne Xięstwa Sieluńskiego. &c.

O Woiewodztwie Mazowieckim *m. c.*

1mo. Rzeki znacznieysze są te:
a. Wisła
c. Bug
w. Narew Liwiec &c.

2do. Stołeczne miasto
Warszawa pod liczbą 2. nad Wisłą Rezydencya Krolow, mieysce Seymow z Kadencyi Wielko-Polskiey y Mało-Polskiey: tu się agituią Kommissye: Skarbowa, Woyskowa, Dobrego

po-

porządku ustanowione na Seymie Convocationis 1764. Assessorskie, Marszałkowskie, Ziemskie, Grodzkie Sądy. Miasto to przyozdobione Kościołami, Pałacami pięknemi, publiczną Biblioteką y Zbroiownią. Wiele mu ozdob przybyło za teraźnieyszego Krola, iakoto: Mennica do bicia monety złotey, srebrney, y miedzianey. Ludwisarnia, gdzie Armaty y mozdzierze odlewaią. Szkoła publiczna Rycerska dla Kadetow w Pałacu Kazimierzowskim. Magazyny przy Zamku po nad Wisłą znacznie przyczynione y wymurowane. Powiększenie y przyozdobienie Zamku, tudzież Jzby Senatorskiey y Poselskiey. Pałac publiczny, niegdyś zwany Krasińskich, w ktorym na cztery Jurisdykcye Sądowe, to iest Kommissyi odydwoch: Sądow Assessorskich y Marszałkowskich, Kancellarye, y Jzby wygodne do sądzenia zrobione, y ozdobione są sumptem Rzeczypospolitey. Przytymże Pałacu Rzeczypospolitey Ogrod publiczny do spacyeru służyć maiący Za miastem są Kazerny albo Koszary dla Gwardyi Krolewskiey Koronney pieszey; tudzież na przedmieściu Wielopolu dla Gwardyi Konney. Kościoły Farne są

trzy : S. Jana Chrzciciela Kollegiata, w Starey Warszawie : Panny Maryi na Nowym mieście : S. Krzyża pod dozorem XX. Missionarzow na Nowym Swiecie. Konwikty publiczne Collegia Nobilium są 4. Jeden pod dozorem Xięży Teatynow, drugi XX. Jezuitow : trzeci XX. Piarow: Czwarty pod dozorem tychże, nazwany Mnieyszy dla rożney uczciwey Kondycyi dzieci. Szkoły publiczne Jezuickie y Piarskie. Szpitale publiczne trzy S. Rocha fundowany od Bartłomieia Tarła Biskupa Poznańskiego : S. Łazarza Mieyski : y Szpital generalny pod tytułem Dzieciątka Jezus za staraniem X. Bodoué Missionarza erygowany. Po drugiey stronie Wisły na przeciw Warszawy iest Praga, tam skład solny y wiele Szlacheckich Dworkow drewnianych widzieć można. Mieysca znakomitsze y do promenady służące na około Warszawy są te: Wola, między nią y Warszawą Stany pod czas Interregnum obieraią pod Szopą, umyślnie na ten koniec wystawioną, Krola. Willanow Pałac wspaniały Xiążąt Czartoryskich, tam Jan III. Sobieski, Krol Polski umarł Roku 1696. Uiazdow,

dow, wſpaniały pałac, ktorego Krol teraźnieyſzy nabył y znacznym koſztem ozdobnie powiękſza go. Procz tych ſą y inne mieyſca pobliżſze do ſpacyerow, iako to: Marymont, Bielany Młociny, Fawory, Łazienki, Belweder &c.

3tio. Dzieli ſię na 10. Ziem: z ktorych nie mal każda ma ſwoie Powiaty, iako w ſzczegolności o każdey mowiąc, pokaże ſię.

I. Ziemia Czerſka, ma cztery Powiaty: Czerſki, Groiecki, Warecki, y Garwolińſki: Staroſtwo Grodowe Czerſkie: Niegrodowe: Groieckie, Wareckie, Garwolińſkie, Latowieckie, Oſieckie, Stromeckie. Seymikuie w Czerſku, obiera Poſłow 2. Deputatą zaś iednego co piąty rok, poki koley nie obeydzie po wſzyſtkich Ziemiach; ponieważ dwie Ziemie co rok wyſyłaią dwoch Deputatow.

II. Ziemia Warſzawſka ma Powiatow 3. Warſzawſki, Błońſki, y Tarczyńſki: Staroſtwo Grodowe Warſzawſkie: Niegrodowe Błońſkie, Staniſławowſkie, Piaſeczyńſkie &c. Seymikuie w Warſzawie, obiera dwoch Poſłow Deputata zaś co piąty rok.

III. Ziemia Wizka, dzieli ſię na trzy Powiaty: Wizki, Wąſoſki, y Radziłowſki. Staroſtwo Grodowe Wizkie do ktorego także należy Grod Wąſoſki: Seymikuie w Wiznie, obiera dwoch Posłow: Deputata zaś iednego co piąty rok.

IV. Ziemia Wyſzogrodzka, nie ma żadnego Powiatu: Staroſtwo Grodowe Wyſzogrodzkie. Seymikuie w Wyſzogrodzie wyſyła na Seym 2. Posłow, y iednego Deputata co piąty rok,

V. Ziemia Zakroczymſka: dzieli ſię na trzy Powiaty: Zakroczymſki, Serocki, y Nowomieyſki. Staroſtwo Grodowe Zakroczymſkie; Seymikuie w Zakroczymie, obiera 2. Posłow, y iednego Deputata co piąty rok.

VI. Ziemia Ciechanowſka: ma trzy Powiaty: Ciechanowſki, Sąchociński, y Praſnyſki. Staroſtwo Grodowe Ciechanowſkie: Niegrodowe, Praſnyſkie. Seymikuie w Ciechanowie, obiera dwoch Posłow, y 1. Deputata co piąty rok.

VII. Ziemia Łomżyńſka: dzieli ſię na 4. Powiaty: Łomżyńſki, Kolnińſki, Zambrowſki, y Oſtrołęcki. Staroſtwo Grodowe Łomżyńſkie, do ktore-

rego też należą Grody Kolnińſki, Zambrowſki, Oſtrołęcki. Niegrodowe Oſtrołęckie, Miaſtkow Krolewſzczyzna &c. Leśnictwo Łomżyńſkie, do ktorego należą miaſteczka: Kolno Nowogrod, y wiele innych przyległości, za oſobnym przywileiem Krolewſkim chodzi. Seymikuie w Łomży, obiera 2. Poſłow y Deputata 1. co piąty rok. Powiat Zambrowſki ma ſwoie oſobne Ziemſtwo.

VIII. Ziemia Rożańſka ma 3. Powiaty: Rożańſki, Makowſki, y Pułtuſki: Starostwo Grodowe Rożańſkie do ktorego należy Grod Makowſki. Seymikuie w Rożanie, obiera 2. Poſłow y 1. Deputata co piąty rok.

IX. Ziemia Liwſka nie ma żadnego Powiatu. Staroſtwo Grodowe Liwſkie Niegrodowe Korytnickie. Seymikuie w Liwie, obiera 2. Poſłow, Deputata 1. co piąty rok.

X. Ziemia Nurska: dzieli ſię na 3. Powiaty: Nurski, Kamieńczykowski, y Oſtrowski. Staroſtwo Grodowe Nurskie, do ktorego też należą Grody: Kamieńczykowski y Oſtrowski.

4to. Seymiki w każdey Ziemi z oſobna odprawuią ſię, iako ſię powiedziało, mowiąc w ſzczegolności o każdey Ziemi:

mi: więc z Woiewodztwa Mazowieckiego 20. Posłow na Seym Walny bydź może, gdy wszystkie dochodzą Seymiki. W tych wszystkich dziesięciu Ziemiach Pisarz Ziemski iest oraz Pisarzem Grodzkim.

5to. To Woiewodztwo zdawna miało udzielnych Xiążąt. Po wygasłey bezpotomnie linii Xiążęcey na Stanisławie y Janie Xiążętach Mazowieckich, Zygmunt I. Krol Polski przyłączył ie w Roku 1529. do Polski. Ma za Herb Orła Białego w Polu czerwonym bez Korony; Senatorow większych ma 2. Woiewodę Mazowieckiego, y Kasztelana Czerskiego. Trzeci Senator większy to iest Kasztelan Warszawski mocą Kommissyi Seymowey Roku 1768, ustanowiony iest. Mnieyszych Senatorow 6. Warszawski Wizki, Wyszogrodzki, Zakroczymski, Ciechanowski, Liwski Kasztelanowie. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznych w każdey Ziemi tegoż imienia co Ziemie: są te: Pułtusk w Ziemi Rożańskiey nad Narwą Rzeką zaszczycone Powiatem własnym intytułuiącym Biskupa Płockiego Xiążęciem Pułtuskim, do ktorego Jurisdykcyi zupełney należy. Tytuł

tuł mu iednak Xiążęcia prywatne tylko osoby dać mogą, a nie Rzeczpospolita. W Pułtusku Biskup ma Kollegiatę piękną złożoną z Prałatow y Kanonikow. Zamek w pięknym y wesołym mieyscu, ktory iest ordynaryiną Rezydencyą Biskupow Płockich. Węgrow w Ziemi Liwskiey iedno z porządnieyszych miasteczek w Polszcze. Warka w Ziemi Czerskiey, Gora w teyże. W Ziemi Warszawskiey Czerwińsk Opactwo Kanonikow Regularnych należy do Kollacyi Krolewskiey, Piaseczno, Błonie. Tarczyn &c. Wąsosz w Ziemi Wiskiey, Serock, Nowemiasto w Ziemi Zakroczymskiey. &c.

O Woiewodztwie Rawskim. *a.*

1*mo*. Rzeki w tym Woiewodztwie znacznieysze są:

I. Pilica ktora dzieli to Woiewodztwo od Sandomirskiego.

Rawa, y Bzura.

2*do*. Stołeczne miasto Rawa znacznie niedawno ogniem zdezolowane.

3*tio*. Dzieli się na 3. Ziemie, a każda z nich ma swoie Powiaty, iako to:

I.

I. Ziemia Rawska ma 2 Powiaty Rawski, y Bielski. Seymikuie w Rawie obiera 2. Posłow, y Deputatow 2. co trzeci rok. Z każdey bowiem Ziemi koleyno co rok 2. Deputatow bywa.

II. Ziemia Sochaczewska, ma 2. Powiaty: Sochaczewski, Mſzczonowski. Starostwo Grodowe Sochaczewskie. Seymikuie w Sochaczewie obiera 2. Posłow y Deputatow 2. co trzeci rok.

III. Ziemia Gostyńska, ma 2. Powiaty: Gostyński; y Gąbiński. Starostwo Grodowe Gostyńskie: Niegrodowe Starostwa w Woiewodztwie Rawskim ſą te zcacznieyſze: Bolemowskie, Gąbińskie. Guzowskie, Kapinowskie, Długołęckie &c. Seymikuie Ziemia Gostyńſka w Gąbinie, obiera 2. Posłow, y 2. Deputatow co trzeci rok.

4to. Oprocz Seymikow Poſelſkich, każdey Ziemi w ſzczegolności, pozwolono Woiewodztwu Rawſkiemu przez Konstytucyą Roku 1766. Generał, czyli Generalny Woiewodztwa Seymik w Bolemowie, a to tylko co do Seymikow Deputackich y Goſpodarſkich, albo dobrego porządku. Deputatow więc nie u ſiebie iuż [iak

przed

przed zaſzłą Konſtytucyą w Roku 1766. Ziemia każda obiera, ale ſię całe Woiewodztwo zieżdża na Generał do Bolemowa y tam koleyno z każdey Ziemi dwoch Deputatow obiera. Kadencya więc wyſyłania Deputatow na Trybunał Koronny co trzeci rok przypada każdey ziemi.

5to. To Woiewodztwo podobnież iak y Mazowieckie należało do Xiążąt Mazowieckich: po wygaſłey ich linii, wraz z Mazowieckim do Polſki ieſt przyłączone. Ma za Herb: Orła Czarnego w polu czerwonym na pierſiach litera *R*. Senatorow większych ma 2. Woiewodę y Kaſztelana. Mnieyſzych 2. Sochaczowſkiego y Goſtyńſkiego Kaſztelanow. Oprocz Stołecznego w każdey ziemi, inne znacznieyſze miaſta, ſą te: Białła tam ſię ſądzi ziemſtwo Rawſkie. Skierniewice Rezydencya Xiążąt Prymaſow.

W Ziemi Sochaczewſkiey położone ieſt Xięſtwo Łowickie wiecznemi czaſy Arcy Biſkupom Gnieznieńſkim od Konrada Xiążęcia Mazowieckiego uſtąpione y zapiſane: za ktore Xięſtwo obligacya włożona na Arcy-Biſkupow żeby ſię mianowali Kanonikami Płockie

 ckie

ckiemi, co ſię po dziś dzień zachowuie. Łowicz Stołeczne miaſto Xięſtwa nad rzeką Bzurą, erygowane na miaſto przez Skotnickiego Arcy-Biſkupa, przyozdobione Zamkiem Prymaſowſkim, y wielą pięknemi Kościołami oſobliwie Kollegiackim. Kapitule Łowickiey daie ſię tytuł: Inſignis Collegiatæ. Na około Kollegiaty, ſą Kanonicze rezydencye murowane. Reparacyi y ozdob naywięcey to miaſto winno Teodorowi Potockiemu Prymaſowi. Na inſtancyą Łubieńſkiego Prymaſa przez Konſtytucyą Convocationis 1764. Grod pozwolony miaſtu Łowiczowi, gdzie wſzelkie w intereſſach Prymaſa uczynione Tranzakcye, za ważne poczytane bydź powinny.

O PRO-

O PROWINCYI PRUSKIEY G. M. E.

NB. Dla wyraźnieyſzych znaczkow patrz na Kartę XVI. gdzie przy Krolestwie Pruskim, Pruſy Polſkie zielonym kolorem pod numerami *I. II. III. IV.* znaczniey ſą wyrażone.

P. Iaki ieſt podział Prowincyi Pruſkiey?

O. Ten generalny, ktory zawiera w ſobie trzy Woiewodztwa y Xięſtwo Warmińſkie, to ieſt pod numer:

II. Woiewodztwo Chełmińſkie, pod num:
III. Woiewodztwo Malborſkie, pod num:
I. Woiewodztwo Pomorſkie, pod num:
IV. Biſkupſtwo y Xięſtwo Warmińſkie.

P. Wyraż w ſzczegolności w każdym z tych Woiewodztw 1mo Rzeki. 2do. Miaſta Stołeczne. 3tio podział Woiewodztwa z Powiatami y Staroſtwami. 4to. Mieyſce Seymikow z liczbą Poſłow y Deputatow. 5to nakoniec przyday niektore wiadomości do każdego Woiewodztwa w partykularności należące.

O. Chętnie to uczynię, y znaczkami, ile ſzczupłość Mappy pozwoli, pokażę.

O Woiewodztwie Chełmińſkim. *pod num*: *II.*

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te.
aa. Wiſła.
D. Drwęca,
c. Oſſa.

2do. Stołeczne miaſto Chełmno po łac: Culma pod numer: 5. nad Wiſłą położone należy do Biſkupa Chełmińſkiego. Przedtym to miaſto ozdobnieyſze było mieyſcem Trybunału całych Prus przed uſtanowieniem Sądow Prowincyi Pruſkiey, iako ſię pokazuie z Prawa rzeczonego Jus Culmenſe, a przeto prym miało między innemi Pruſkiemi miaſtami : Ale że pod czas woyny z Krzyżakami do partyi Krzyżackiey wiązało ſię ; zaczym odſądzone od ſwoiey dawney rangi y prerogatywy , Biſkupom Chełmińſkim na zawſze oddane zoſtało. Znakiem dawney iego wſpaniałości ſą Kościoły y inne ſtruktury doſyć piękne.

3tio. Dzieli ſię na 7. Powiatow: Chełmińſki, Toruńſki, Grudziądzki, Radzyńſki , Kowalewſki , Brodnicki Nowomieyſki, te oſtatnie dwa czynią Ziemię Michałowſką, ktora rozciąga ſię nad Drwęcą między *D.* y *Z.* ma ſwe-

go

go Chorążego y Sędziego Ziemſkiego, Staroſtwo Grodowe Kowalewſkie, należy do Woiewody, ktory ſobie kreuie Podwoiewodzego y Piſarza Grodzkiego, ci ſądzą ſwoie ſądy Grodzkie w Kowalewie co mieſiąc. Niegrodowe Brodnickie, Grudziądzkie, Lipińſkie, Golubſkie, Pokrzywnickie, Radzyńſkie, Lonkorſkie &c:

4*to*. Seymikuie w Radzynie, a drugi raz w Kowalewie, wyſyła na Seym Posłow 14. z każdego Powiatu po 2. Deputatow zaś na Trybunał 2.

5*to*. Herb tego Woiewodztwa ieſt Orzeł biały w czerwonym Polu na ſzyi maiący Koronę y zbroyne ramie trzymaiące miecz goły na cięcie zamierzony, Senatorow ma 3. większych: Biſkupa, Woiewodę, y Kaſztelana Chełmińſkiego. Miaſta znacznieyſze w tym Woiewodztwie ſą te: pod num: 6.

Toruń po łacinie Thorunum po Niemiecku Thorn nad Wiſłą, murem w około opaſane, y zmocnione wałami y foſſami w weſołey pozycyi przyozdobione pięknemi Kościołami y Kamienicami, a oſobliwie Ratuſzem wſpaniałym, ktory między nayznakomitſzemi w Europie liczyć ſię

może. To miaſto Stołecznym Prowincyi Pruſkiey nazwać ſię powinno, iako maiące pierwſzeńſtwo między wſzyſtkiemi miaſtami Prus Polſkich, mocno iednak nadwerężone y zruynowane w ſwoich ozdobach przez czteromieſiączne od Karola XII. Roku 1703. oblężenie, dotąd zupełnie do pierwſzey ſwoiey przyiść niemoże piękności. Tu ſię rodził ow ſławny Matematyk y Aſtronom Mikołay Kopernik, Kanonik Warmińſki, ktory Syſtema czyli zdanie o rozporządzeniu świata oſobliwſze, od dawnych Filozofow y Aſtronomow napomknione, a potym zarzucone, wzniecił y tak wydoſkonalił, iż od iego imienia poſpolicie nazywa ſię Copernicanum. Utrzymuie on, że Ziemia koło Słońca obraca ſię: patrz o tym na końcu Xiążeczki w rozdziale o Syſtematach. Toruń wchodzi do Rad Prowincyi Pruſkiey, y wyſyła Delegowanych na Generał Pruſki, ma też Sądowych ſwych w Sądach Ziemſkich Woiewodztwa Chełmińſkiego. Pod znaczkiem *C.* Grudziądz nad Wiſłą, miaſto porządne, ſławne Generałami Pruſkiemi ktore ſię alternatą raz tu drugi raz w Malborgu, odprawuią.

Bro-

Brodnica albo Strasburg porządne y piękne. Kowalewo czyli Schönſee zaſzczycone Sądami Grodzkiemi całego Woiewodztwa. Radzyn albo Rheden. Nowe miaſto albo Neumark Rogoźno Ekonomia Krolewſka. Chełmza albo Culmſee Katedra Biſkupa Chełmińſkiego. Lubawa Rezydencya tegoż zimowa. Starogrod albo Althauſen Rezydencya Letnia.

O Woiewodztwie Malborſkim *pod num: III.*

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod znacz: 3. *M*. Nogat, to ieſt odnoga Wiſły ktora ſię przy Montawſkiey Kępie rozdziela na dwa Koryta, iedno nazwane Nogat wpada w Hafę *b*. drugie zmierza ku Gdańſkowi, y tam znowu pod Heubt rozrywa ſię na dwoie, iedno także wpada w Hafę *b*. pod imieniem Wiſły drugie nie naturalne, ale kopane y wielkim ſumptem czyſzczone y utrzymywane od Gdańſzczanow, ciągnie ſię powoli do morza y dlatego nazywa ſię Leniwką pod znaczkami 1. *o*. Sama także Hafa *b*. to ieſt odnoga morſka należy do Woiewodztwa Malborſkiego.

2*do*.

2do. Stołeczne miasto tego Woiewodztwa pod numer: 3. nad Nogatem Malborg po łacinie Mariæburgum po Niemiecku Marienburg fundowane wraz z Zamkiem od Krzyżakow, ktorych Mistrzowie mieli tu Stolicę Rezydencyonalną. Tu Generał Pruski, koleyno z Grudziądzem, odprawuie się. W okolicy tego miasta są Zuławy czyli Kępy y niziny przy Nogacie y Wiśle z strony wschodniey, bardzo żyzne, ktore się aż ku Gdańskowi ciągną, gdzie wiele wsi porządnych Hollendrami osadzonych znayduie się, Zuławy te są większe y łączą się z Zuławami mnieyszemi. Zuławy Malborskie są na ksztalt wyspy, bo ze dwoch stron w klin Nogatem y Wisłą oblane są, a od połnocy Haffą. Klin Ziemi wpadaiący między Nogat y Wisłę zowie się Szpica Montawska czyli tama na ktorey konserwacyą, Rzeczpospolita z Prowincyą Pruską znaczne iuż summy łożyła, ale się co raz bardziey ruynuie z wielką ciężkością płynących. Ekonomia Malborska, do Dobr Stołowych Krolewskich należy.

3tio. Dzieli się na 4. Powiaty; Malborski, Sztumski, Kiszporski y Elbląski. Staro-

roſtwo Grodowe Kiſzporſkie należy do Woiewody, ktory kreuie ſobie Podwoiewodzego y Piſarza, ci Sądy Grodzkie ſądzą w Kiſzporku. Niegrodowe Staroſtwa ſą te: Sztumſkie, Tołtmickie &c.

4to. Seymikuie w Sztumie, wyſyła na Seym Poſłow 8. z każdego Powiatu po 2. Deputatow zaś 2. na Trybunał.

5to. Herb tego Woiewodztwa ieſt Orzeł czezwony w złotym polu na ſzyi maiący Koronę obok ſkrzydła ieſt zbroyna ręka trzymaiąca miecz wymierzony na cięcie. Senatorow więkſzych ma 3. Biſkupa Warmińſkiego, Woiewodę Malborſkiego, y Kaſztelana Elbląſkiego. Oprocz Stołecznego miaſta Malborga znacznieyſze ſą te: pod numer: 4. Elbląg, po Niemiecku Elbing po łacinie Elbinga. Z trzech naywiękſzych miaſt Pruſkich drugie w porządku: ma prawo wyſyłać delegowanych na Generał Pruſki, y do Rady Ziem Pruſkich y wſzelkich publicznych czynności tyczących ſię tey Prowincyi wchodzić. Jeſt ufortyfikowane, handlowne, doſyć bogate. y pięknemi przyozdobione fabrykami. Okolica Elbląſka czyli klucz do miaſta Elbląga należący za

ſta-

ſtawiła Rzeczpoſpolita Polſka Fryderykowi Elektorowi Brandeburſkiemu Xiążęciu, potym Krolowi Pruſkiemu w pretenſyi trzechkroć ſto tyſięcy talerow, ktore dotąd na wykupno tych dobr nie ſą wyliczone, lubo iuż na to podatek z młynow był ułożony: Inne miaſta doſyć porządne w tym Woiewodztwie ſą te: Kiſzpork albo Chryſtburg, Sztum albo Stuhm Nytych albo Neuteſch, Tolmicko albo Tolkemit &c.

O Woiewodztwie Pomorſkim *pod num: I.*

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ſą te:

aao. Wiſła ktora wpada
C. w Baltyckie morze.
△ Radunia albo Radau.
d. Bro.
t. Montawa rzeczka mała. Motława ciągnie ſię do Gdańſka y oblewa go.

2*do*. Stołeczne miaſto tego Woiewodztwa pod numer: 1. Gdańſk; Trzecie z naywiękſzych miaſt Pruſkich uprzywileiowanych o mile od morza Baltyckiego nad Motławą y Raduniem leżące, od Wſchodu y Połnocy Wi-

ſłą

ſłą czyli Leniwką, od Zachodu y Południa gorami opaſane. Jeſt to miaſto trzecie w randze, z pomiędzy naywiękſzych trzech miaſt Pruſkich zaſzczycaiących ſię prawem wchodzenia do Rad y Sądowey Jurisdykcyi Prowincyi Pruſkiey. Znacznie ufortyfikowane, y cokolwiek do utrzymania w naylepſzym porządku fortecy należy, bezuſtannie przeſtrzegaiące: przeto wały, mury, foſſy, bramy y wſzyſtkie do miaſta przyſtępy ſztuką architektury woyſkowey ozdobione y wzmocznione, przy uſtawiczney reparacyi y pilnym Magiſtratu oku, widok śliczny y obronę miaſta ſprawuią. Wewnątrz ma wiele ozdobnych gmachow iakoto Giełdę, Ratuſz, zbroiownią arcy porządną, Kościoł Farny Panny Maryi, Swiętego Jana, S. Katarzyny &c. Miaſto to może ſię liczyć między nayprzednieyſzemi w Europie tak z porządku, bogactw, iako też handlu wielkiego lądem y morzem z rożnemi Kraiami, zakupuiąc Polſkie zboża potaże y inne produkcye, a przedaiąc ie albo doſyłaiąc rożnym Pańſtwom Europeyſkim, z ktorych koſzenia, wina, ſukna, materye y inne

ne towary ſprowadzaiąc całemu Krolestwu Polſkiemu doſtarcza. Cały Magiſtrat y Urząd Religii ieſt Dyſſydentſkiey iako prawie y całe miaſto: znaczna iednak y Katolikow znayduie ſię liczba, ktorzy maią także ſwoie y w mieście y za miaſtem Kościoły. Suffragan y Officyał Pomorſki ma Rezydencyą ſwoię w tym mieście przy Kapliey Krolewſkiey, gdzie kilku XX. Soc: Jeſu mieſzkaiący dla wygody Katolikow nabożeńſtwa miewaią. Bliſko ſto tyſięcy ludu w tym mieście znayduie ſię, cudzoziemcow wielka mnogość, zwłaſzcza pod czas walnego czterech niedzielnego Jarmarku na Dominik. Zydzi nie tylko mieſzkać, ale ani ſię w mieście pokazać mogą, co y inne miaſta Pruſkie przeſtrzegaią. Pod czas Jarmarku Wiel: handel im pozwolony, innych czaſow chyba za biletem Urzędu Burgrabſkiego, ktoremu ſię opłacaią, wniść do miaſta nie mogą. Za miaſtem Gora nazwana Biſkupia, do Biſkupa y Kapit: Kujawſkiey należąca za dozwoleniem teyże od Gdańſzczanow ufortyfikowana, odeymuie łatwy do miaſta przyſtęp nieprzyiacielowi. O milę od Gdańſka przy uyściu wiſły

do

do morza, ieſt mała Forteca zwana Münda z Latarnią na wyſokiey wieży dla wygody żegluiących w nocy. Z ſtrony zachodniey miaſta daią ſię widzieć, Pałacyki z roſkoſznemi ogrodami, należące do maiętnieyſzych Obywatelow. Przedmieścia znaczniey- ſze ſą te Schotland Stolcenberg, Siedlicz &c. Gdańſk Oyczyzna ſławnego Aſtronoma Heweliuſza Raycy Gdań: y Lenignicha Piſarza Hiſtoryi Polſkiey, Pruſkiey y Prawa Poſpolitego Polſk:

3tio. Dzieli ſię na 10. Powiatow: pod liter: *P.* Pucki. *k.* Kościerzyńſki. △ Gdańſki. *S. C.* Tczewſki albo Dirschau. *D. O.* Skarſzewſki albo Schönek. *I. u. t.* Nowſki albo Newenburg. r. *a.* Swiecki t. *d.* Tucholſki. *c.* Człuchowſki. m. Mirachowſki. Dwa Powiaty w Kaſzubach pod Literą *L.* Lemburſki y *B.* Bytowſki hołdowniczym prawem od Roku 1657. trzyma Krol Pruſki Staroſtwo Grodowe Skarſzewſkie należy do Woiewody, ktory ma ſwego Podwoiewoiewodzego y Piſarza Grodzkiego: Sądy w Skarſzewie. Niegrodowe Staroſtwo Białemburſkie czyli Baldenburg, Borzechowſkie, Człuchowſkie, Gniewſkie czyli Meawe,

we, Hamerſztynſkie, Mirachowſkie, Nowſkie, Oſieckie, Parchowſkie, Puckie, Sobowidzkie, Starogardzkie, Swieckie Tucholſkie, wſzyſtkie od miaſteczek tegoż imienia nazwane

4to. Seymikuie na 4. mnieyſcach w P. Pucku. t. w Tucholi. c. w Człuchowie y a. w Swieciu. Dopiero na Generalik ſwoy zgromadza ſię do Starogardu y z tamtąd wyſyła 20. Posłow na Seym to ieſt po 2. z każdego Powiatu, pierwey iednak na Generale Pruſkim w Malborgu albo Grudziądzu znaydować ſię muſzą. Deputatow zaś 2. na Trybunał wyſyła to Woiewodztwo.

5to. Herb tego Woiewodztwa ieſt: Gryff czarny ze złotemi pazurami w polu białym. Senatorow więkſzych ma 2. Woiewodę Pomorſk: y Kaſztel: Gdańſkiego. Miaſta w tym Woiewodztwie znacznieyſze ſą zwyż wſpomnione ſtołeczne każdego Powiatu. Inne mieyſca znakomite ſą te: Oliwa Klaſztor y Opactwo Cyſterſkie o milę od Gdańſka. Peplin Opactwo także Cyſterſkie. Gniew pod znaczk: o. miaſteczko nad wiſłą doſyć porządne. c. Dirschau albo Tczewo Ekonomia Krolewſka. &c.

O Xię-

O Xięſtwie y Biſkupſtwie Warmińſkim. *pod num: IV.*

Warmia ku połnocy ſtyka ſię z Woiewodztwem Malborſkim, z innych ſtron w około opaſana ieſt Kroleſtwem Pruſkim. Kray żyzny, obfituiący we wſzyſtko, ieziora y rzeki rybne. Biſkup Warmińſki ieſt Panem iego, Rządcą, y Sędzią bez appellacyi. Zadnego Arcy-Biſkupa Jurisdykcyi, ale ſamey tylko Stolicy Apoſtol: podlega: ma prawo w ſwoiey Diecezyi Palliuſza y Krzyża Arcy-Biſkupiego zażywać, ieſt oraz Xiążęciem S. R. J. Całe to Xięſtwo ieſt Katolickie. Miaſto Stol: y Rezydencya Xiążęcia Biſkupa pod num: 8. Heslberg: Inne miaſta znacznieyſze ſą: pod num: 7. Brunsberg porządne, handlowne, ozdobione Szkołami S. J. Fravenburg Katedra Xiążęcia Biſkupa, Reſſel Biſztynek &c.

WIADOMOSCI NIEKTORE O PROWINCYI PRUSKIEY W OGOLNOSCI

Prowincya Pruſka ſkładaiąca ſię z trzech Woiewodztw Chełmińſkiego, Malborſkiego, y Pomorſkiego, iako też Xięſtwa Warmińſkiego: niemogąc przed kilkąſet laty nieznośnego Krzy-

żakow iarżma ścierpieć, oderwała się od nich R. 1454. za Kazimierza Jagiellończyka, y dobrowolnie na zawsze Krolom Polskim oddaiąc się, uroczyście przez Traktat Toruński R. 1466. z swoiemi przywileiami y prawami do Korony Polskiey inkorporowana została. Na Seymie Lubelskim 1569. uchwalono, aby tey Prowincyi Biskupi, Woiewodowie, Kasztelanowie do Senatu Korony Polskiey, a Szlachta do Koła Rycerskiego, to iest, do Izby Poselskiey wchodzili, y aby do wszelkich ciężarow tak, iako y do pożytkow wraz z Szlachtą Polską należeli, tudzież aby ta Prowincya dla przyległości pod generalnym imieniem Wielkiey Polski zawierała się. Mimo iednak tak ścisłego złączenia z Narodem Polskim ta Prowincya dystyngwuie się, pominąwszy inne, temi naywiększemi Prawami.

1mo. Urzędy y godności w Prusiech, samym tylko rodowitym tey Prowincyi obywatelom rozdawane bydź powinny: Polska Szlachta albo inna obca życząca sobie Urzędow y honorow w tey Prowincyi, dostąpić, starać się nayprzod powinna o obywatelstwo czyli o Indygenat Pruski: ktory na Generałach tey Prowincyi, za zgodą Stanow Pruskich bywa konferowany: a to nie tylko o Swieckich, ale y o Duchownych Godnościach rozumieć się ma. Kapituła Warmińska ma prawo, gdy zawakuie Biskupstwo, czterech Kandydatow z pomiędzy siebie, albo rodowitych Szlachty Prowincyi Pruskiey, albo wprzod

do

do Indygenatu przypuſzczonych y wybierać. z ktorych iednego Krol nominuie.

2do. Prowincya ta ma ſwoy oſobny Senat, ktory ſię ſkłada z Biſkupa Warmińſkiego, ten ieſt zawſze Prezydentem Ziem Pruſkich, Biſkupa Chełmińſkiego Vice-Prezydenta, z Woiewody Chełmińſk: Woiewody Malborſkiego, Wowdy Pomorſkiego, Kaſztelanow: Chełm: Elblą: Gdańſkiego; Podkomorzych Chełmiń: Malbor: Pomor: Podſkarbiego Ziem Pruſkich y ze dwoch Delegowanych od Magiſtratu z każdego trzech miaſt większych: Torunia, Elbląga, y Gdańſka.

3tio. Po odprawionych Seymikach w każdym Wwtwie, to ieſt Wwtwa Chełm: w Kowalewie, Wwtwa Malbor: w Sztumie, Pomorſkiego Generaliku w Starogardzie (oprocz niektorych Powiatowych Pomor: Wwtwa) zieżdżaią ſię Obywatele na Generał raz do Grudziądza, drugi raz do Malborga, tam ſwoie lauda y obrady czynią, y dopiero na Seym do Warſzawy albo do Grodna iadą: a ieżeliby albo Seymiki Woiewodzkie, albo Generały nie doſzły, Pośłowie Pruſcy na Seym Walny nie ſtaią. Wſpomniony więc Senat Prowincyi Pruſkiey w intereſſach ſzczegolnie ſwego Kraiu tyczących ſię naradza ſię: a oſobliwie ſwoie obrady miewa na Generałach zgromadzonych z Stanow y Ordynkow ktore ſię ſkładaią z Dyſtyngwowanych oſob Ziem y Miaſt Pruſkich, iako ſię wyżey rzekło, y na dwie dzielą ſię Izby, Senatorſką y Poſelſką. Maią

M Pie-

Pieczęć właſną Sigillum Magnum, ktorą Inſtrukcye Posłom na Seym y ſwoie Lauda pieczętuią. Herb całey Prowincyi Pruſkiey ieſt Orzeł czarny w polu białym, złotą Koronę na ſzyi maiący, y ramię uzbroione mieczem obok ſkrzydła. Sekretarzami na Generałach ordynaryinie Sekretarze Toruńſcy bywaią. Pieczęć w iedwabnym worku na Ratuſzu Elbląſkim zapieczętowana od Prezydenta Ziem Pruſkich w depozycie złożona bywa: Archivum zaś Prowincyi y Kancellarya w Toruniu.

4*to*. Co ſię tycze Jurisdykcyi Sądowey, ta prawie tym ſpoſobem ieſt rozporządzona co w Polſzcze, oprocz niektorych odmienności; iakoto Woiewodowie Pruſcy oraz ſą Staroſtami Grodzi kreuią ſwoich Podwoiewodzych czyli Sędziow Grodzkich, Sądy Ziemſkie, procz Sędziego Ziemſkiego, maią ieſzcze obranych Sądowych Ziemſkich. Przed laty appellowano od Sądow Ziemſkich do Rady Prowincyalney albo Senatu Pruſkiego, ale po przyięciu Trybunału Polſkiego od Szlachty Pruſkiey, Sądy naywyżſze w tey Prowincyi uſtały. W miaſtach naſtępuiące ſą Inſtancye, to ieſt w miaſtach większych Sędzia, Sąd, Rada, Krol tak w Zadwornych iako y Relacyinych Sądach: w mnieyſzych, Sędzia, Sąd, Staroſta, Krol w Sądach Zadwornych.

O PRO-

O PROWINCYI MAŁOPOLSKIEY b. III.

P. Na wiele Woiewodztw dzieli się Prowincya Mało-Polska?

O. Dzieli się na Woiewodztw XI. Xięstw 3. y Ziem 2. osobnych, to iest: pod znaczkiem numer.

1mo. Woiewodztwo Krakowskie, y w nim Xięstwa pod numer:
17. Zatorskie y Oświecimskie, pod numer:
16. Siewierskie, pod znacz:
b. 5. Woiewodztwo Sendomirskie, pod znaczk:
a. 6. Woiewodztwo Lubelskie, pod znacz:
X. Woiewodztwo Podlaskie, pod numer:
10. Woiewodztwo Ruskie, y w nim osobne Ziemie 2. iedna pod znaczk:
q. ☽ Halicka, druga pod znacz:
-|- Chełmska, pod znacz:
e. c. Woiewodztwo Bełskie, pod znacz:
f. w. Woiewodztwo Wołyńskie, pod znacz:
g. 12. Woiewodztwo Podolskie, pod znaz:
g. *d. e.* Woiewodztwo Bracławskie, pod znacz:
x. 15. Woiewodztwo Kijowskie, pod znacz.
S. Woiewodztwo Czerniechowskie.

P. Wyraż w szczegolności w każdym z tych Woiewodztw 1. Rzeki, 2. Miasta Stołeczne, 3. Podział Woiewodztw z Powiatami, y Starostwami, 4. Mieysce Seymikow z liczbą Posłow y Deputatow, 5. Na koniec przyday niektore wiadomości do każdego Woiewodztwa w partykularności należące.

O. Chętnie to uczynię, y ile szczupłość Mappy Polskiey pozwoli, znaczkami wyrażone mieysca pokażę, zaczynam więc.

O Woiewodztwie Krakowskim 1.

1mo. Rzeki znacznieysze są te: pod num:
17. Wisła wychodząca z Sląska, pod numer:
18. Dunaiec, pod znacz:
s. Warta, y pod znacz:
I. Pilica w tym się Woiewodztwie zaczynaią. Poprot z Dunaycem z gor Tatrow spadaią.

2do. Miasto Stołeczne tego Woiewodztwa iako y całego niegdyś Krolestwa iest Krakow pod numer:
1. nad Wisłą, Mieysce Koronacyi; Krolowi Teraznieyszemu tylko Stanisławowi Augustowi pozwoliła Rzeczpospolita w Warszawie Koronować się, ale zaraz ostrzeżono Konstytucyą że to nie ma poyść in praejudicium Krakowowi. Miasto to zaszczycone pięknemi y

y bogatemi Kościołami, ofobliwie Katedralnym przy Zamku gdzie się Krolow Koronacye y pogrzeby odprawować zwykły. Grob Swiętego Stanisława w pośrzod tego Kościoła bardzo wspaniały, tudzież Kaplica rzeczona Zygmuntowska y Kazimierzowska. Przy teyże Katedrze na Zamku iest Kollegiata S. Michała, Kościoł S. Jerzego y Seminarium pod dyrekcyą XX. Missionarzow. Między wspaniałemi ieszcze Kościołami liczyć się mogą Kościoł Farny Panny Maryi w Rynku, Kościoł S. Piotra Jezuicki, Kollegiata S. Anny Akademicki, gdzie Grob wspaniały S. Jana Kantego, y wiele innych. Miasto to podwoynemi murami, y fossą opasane, handlowne, y we wszystko opatrzone. Rządzi się pod Raycami y Prezydentem, wysyła też Deputatow na Seym, ktorzy się na Konstytucyach podpisuią. Przy Zamku Krakowskim gdzie Korony y Kleynoty Rzeczypospolitey konserwuią się, powinniby według prawa zawsze mieszkać Burgrabiowie; Klucze od Archiwum Krakowskiego gdzie Korony y Kleynoty Rzeczypospolitey są złożone, konserwować powinni Kaszte-

ſan Krakowſki, Woiewodowie Krakowſki, Poznańſki, Wileńſki, Sendomirſki, Kaliſki, Trocki, y Kuſtoſz Koronny. Miaſto to ieſzcze przyozdobione ieſt Akademią, ktora wielkiemi zaſzczyca ſię Przywileiami, Kanclerzem iey ieſt zawſze Biſkup Krakowſki. Na około miaſta ſą przedmieścia zwane: Stradom, Piaſek, Kleparz, Weſoła, Zwierzyniec; Kazimierz miaſteczko, w ktorym żydzi maią ſwoię oſobną kwaterę, czyli część miaſtem żydowſkim nazwaną, gdyż im nie wolno mieſzkać, ani nocować w Krakowie, ale te wſzyſtkie przedmieścia częścią popalone, częścią poruynowane przez fatalne teraznieyſzych czaſow okoliczności zoſtały. Za Kazimierzem nad Wiſłą ieſt Gora nazwana Skałka, na ktorey ieſt Kościoł S. Pawła Puſtelnika, w ktorym ieſt mieyſce y ołtarz, gdzie Staniſław Biſkup Krakowſki przy Mſzy S. był rozſiekany. W wigilią Koronacyi Krol każdy odprawiać powinien drogę z proceſſyą. Pod Kazimierzem ieſt moſt ſkładany na Wiśle, a za Wiſłą ieſt Mogiła Krakuſa Fundatora miaſta Krakowa. Wielko

rzą-

rządy Krakowſkie należą do dobr Stołowych Krolewſkich.

3tio. Dzieli ſię na 8. Powiatow Krakowſki, Sądecki, Biecki, Proſzowſki, Xięzki Czchowſki, Lelowſki, Szczerzycki. Staroſtwa Grodowe: Krakowſkie, Staroſta ieſt Generałem Małopolſkim, y ma pod ſwoią Jurisdykcyą procz Grodu Krakowſkiego Powiaty: Proſzowſki, Lelowſki, y Xięſki. Grodowe Sądeckie y Bieckie Staroſtwo. Niegrodowe Staroſtwo Spizkie ktore ieſt pod znaczkiem. ⨀ 18. Bądzyńſkie, Czechowſkie, Czorſztyńſkie, Dębowieckie, Dobczyckie, Grzybowſkie, Jadownickie, Jodłowſkie, Jaſielſkie, Krzeczowſkie, Krzepickie, Lanckorońſkie, Lelowſkie, Libuſkie, Mſzańſkie, Nowotargſkie, Olſztyńſkie, Oycowſkie, Rabſztyńſkie, Uyſkie, Wolbromſkie, Zarnowieckie &c.

4to. Seymikuie w Proſzowicach, obiera na Seym Poſłow 8. Deputatow zaś dwoch na Trybunał Prowincyi Małopolſkiey. Sądy Ziemſkie w Krakowie y Czchowie.

5to. To Woiewodztwo od początku ufundowaney Monarchii Polſkiey zawſze przy Xiążętach Tron Polſki poſiadaiących zoſtawało. Kray ledwie nie

nayobfitſzy w Polſzcze we wſzyſtko: bardzo albowiem urodzayny w zboże, oſobliwie Powiat Proſzowſki w pſzenice, bogaty w kruſzce, marmory rożnego koloru, a co naywiękſza w ſol ktorą w Bochni y w Wielicce kopią. Te ſzyby ſolne wynalezione ſą za panowania Boleſława Wſtydliwego w Roku 1251. przez interpozycyą S. Kunegundy: w rok w Wielicce znowu pokazały ſię, y teraz ſławnieyſze ſą od pierwſzych. W Roku 1648. w Szybie Wielickiey zaiął ſię był ogień ktory ledwie w drugim roku był ugaſzony. Dochody z Zup idą na Skarb Krolewſki, z tychże Zup Krolowy Polſkiey należy ſię podarunek 2000. Czerwonych Złotych. kruſzce ſrebrne, cynowe y ołowiane pod Olkuſzem w gorach znayduią ſię. Szyby te wynalezione ſą pod Kazimierzem W. teraz ie wody zalały. Kommiſſya Skarbowa znaczną nadgrodę ofiaruie temu, ktoryby ſpoſob łatwy y pewny ombyślił do wypompowania wody z pomienionych ſzyb. Herb Woiewodztwa Krakowſkiego ieſt Orzeł biały w złotey koronie w czerwonym polu z złotą linią. Senatorow więkſzych czyli

Krze-

Krzesłowych ma 4. Biſkupa, Kaſztelana, Woiewodę Krakowſkich, y Kaſztelana Woynickiego: Mnieyſzych dwoch Bieckiego y Sandeckiego Kaſztelanow. Miaſta oprocz Stołecznego znacznieyſze ma te: Częſtochowa albo Jaſna Gora, mieyſce wſławione cudownym Nayśw: Maryi Panny obrazem. Fortecę Częſtochowſką Szwedzi za Jana Kazimierza w Roku 1655. attakowali, ale z klęſką odſtąpić muſieli. Konſtytucya Seymu Koronacyi 1764. ubeſpieczyła wſzyſtkie dobra nadane dáwnemi czaſy na utrzymanie Fortecy Częſtochowſkiey, tudzież nakazała ażeby Kommendant Fortecy, ktory ma bydź rodowity Polſki Szlachcic Katolik od Krola uprzywileiowany, co rok Kommiſſyi Woyſkowey donoſił o ſtanie y ſytuacyi tey Fortecy, y iak dochody z dobr na iey utrzymanie wyznaczonych, obracaią ſię, ſprawował ſię. Sądecz Stary y Nowy w Nowym Sądy Grodzkie odprawuią ſię: Stary przyozdobiony Klaſztorem y Kościołem bogatym Panien Franciſzkanek, w ktorym Grob S. Kunegundy znayduie ſię. Na pograniczu przy Węgrach ieſt Spiſz Kray tak na-

zwa-

zwany 13. miaſt z wioſkami y przyległościami, znacznieyſzych zawieraiący, iako to: Lubowla, Podoliniec, Gniazdy, Drużbaki, Biała &c: z ktorych ſkłada ſię Staroſtwo pod znacz: 18. ⊙ Spizkie; To niegdyś Zygmunt Krol Węgierſki a potym Ceſarz zaſtawił w Roku 1412. Władyſławowi Jagiellonowi Krolowi Polſkiemu w trzydzieſtu ſiedmiu tyſiącach kop groſzy ſzerokich Praſkich z tą kondycyą, że ieżeliby pomienioney ſummy Zygmunt za rok niepowrocił, tedyby na drugi rok we dwoynaſob ią miał oddać, y tak co rok miała bydź podwyżſzona; tak dalece że do tych czas y całeby iuż Węgry na wykupienie Spiſzu niewyſtarczyły, ale o tey kondycyi wielu wątpią. Staroſtwo Spiſkie idzie za przywileiem Krolewſkim: wiele w nim znayduie ſię Dyſſydentow. Stany Rzeczypoſpolitey na Seymie Roku 1766. Garnizon w Staroſtwie Spiſkim 120. ludzi nakładem Skarbu Koronego trzymać nakazały. Lubowla Podoliniec, Gniazdy Drużbaki, lubo zdawna za oſobnym przywileiem chodziły, teraz iednak przyłączone ſą zupełnie do Staroſtwa Spiſkiego. W Lubowli piękny niegdyś

gdyś był Zamek na gorze. W Drużbakach wody zdrowe y pomocne na rożne defekta : znayduią ſię tam mieyſcami wody ktore kamień, gdziekolwiek płyną, robią, w nich drzewo w kamień obraſta : znayduią ſię y takie, ktorych napiwſzy ſię, robią ſię ſtraſzne gardziele.

⊙ Tatry Gory pod znaczkiem, zwane Karpackie, dzielą nas od Węgier, śniegi na nich prawie zawſze leżą: maią ſię w nich znaydować rożne kruſzce, kamienie, diamenty, ſrebra, ołowie, y inne minerały.

O Xięſtwie Oświecimſkim y Zatorſkim pod numer: 17.

1mo. Rzeki: Wiſła

2do. Stołeczne miaſta Oświecim, Zator.

3tio. Dzieli ſię na dwa Powiaty: Oświecimſki y Zatorſki. Staroſtwo Grodowe Oświecimſkie. Niegrodowe: Zatorſkie, Berwaldſkie.

4to. Seymikuie w Zatorzu, obiera dwoch Posłow na Seym y 1. Deputata.

5to. Te Xięſtwa wraz z innemi należały do Slązka y miały ſwe udzielne Xiążęta. Kazimierz IV. Krol Polſki Xięſtwo Oświe-

świecimſkie od Januſza Xiążęcia w Roku 1457. za pięćdzieſiąt tyſięcy grzywien groſzy ſzerokich Praſkich. Jan zaś Albert Ktol Polſki Xięſtwo Zatorſkie od tegoż Januſza w Roku 1494. Za ośmdzieſiąt tyſięcy złotych kupił, Zygmunt zaś Auguſt inkorporował ie do Polſki w Roku 1564. Xięſtwo Oświecimſkie ma za Herb Orła czerwonego w błękitnym polu z literą O. na pierſiach: a Zatorſkie Orła białego w podobnymże polu z literą Z. Senatora maią iednego mnieyſzego Kaſztelana Oświecimſkiego.

O Xięſtwie Siewierſkim pod numerem 16.

To Xięſtwo także należało do Sląſka: Zbigniew Oleſnicki Kardynał Biſkup Krakowſki nabył ie Roku 1443. od Wacława Xiążęcia Teſzyńſkiego za ſześć tyſięcy grzywien groſzy ſzorokich y do Polſki przyłączył; darowawſzy ie wiecznemi czaſy Biſkupſtwu Krakowſkiemu, y odtąd Biſkupi Krakowſcy tytułuią ſię Xiążętami Siewierſkiemi, rządzą ſię ab-

ſo-

ſolutnie w tym Xięſtwie. Trybunały ſądzą bez appellacyi, Urzędnikow y Szlachty kreuią &c. Miaſteczka w nim ſą te: Siewierz Stołeczne Xięſtwa. Sławkow &c,

O Woiewodztwie Sendomirſkim. *b.* 5.

1mo. Rzeki znacznieyſze w tym Woiewodztwie ſą te: pod znacz:

a. Wiſła, pod znaczk.

I. Pilica dzieląca Woiewodztwa Wielko-Polſkie od Mało-Polſki pod numer:

19. San z Ruſi idący w tym Woiewodztwie łączy ſię z Wiſłą &c.

2do. Miaſto Stołeczne Sendomirz pod numer: 5. nad Wiſłą, przyozdobione Kollegiatą piękną y bogatą. Sławne 40. Męczennikami od Tatarow zamordowanemi Roku 1241. Ekonomia Sendomirſka należy do dobr Stołowych Krolewſkich.

3tio. Dzieli ſię na 7. Powiatow: Sendomirſki, Wiślicki, Pilzniſki, Radomſki, Stężycki, czyli Ziemię Stężycką, Opoczyńſki, Chęcińſki. Te wſzyſtkie Powiaty maią ſwych Urzędnikow Ziemſkich, procz Podkomorzego, ktory ieden tylko na całe Woie-

iewodztwo : Sendomirſki. Staroſtwa Grodowe ſą te : Sendomirſkie, Nowomieyſkie, w Nowym Mieście czyli w Korczynie ſądzi ſię Powiat Wiślicki ; Pilzniński zaś pod tymże Officium Grodzkim w Pilznie. Radomſkie, Stężyckie, Opoczyńſkie, Chęcińſkie. Niegrodowe Staroſtwo Wiślickie, Pilznińſkie, Stobnickie, Soleckie, Zawichoſtkie, Szydłowſkie, Przedborſkie, Robczyckie, Ryczywolſkie, Radoſzyckie, Małogoſtkie, Ryckie, Zwoleńſkie, Golębſkie &c.

4to. Seymikuie w Opatowie obiera na Seym Poſłow 7. y Deputatow 2. Ziemſtwa ſą trzy w tym Woiewodztwie. Sendomirſkie w ktorym ſię ſądzą Powiaty : Sendomirſki, Wiślicki, y Pilznińſki, elekcya Ziemſtwa w Sendomirzu. Radomſkie w ktorym ſię ſądzą Powiaty Radomſki, Opoczyńſki, y Chęcińſki, Elekcya Ziemſtwa w Radomiu. Stężyckie na ſamę Ziemię Stężycką, Elekcya w Stężycy.

5to. To Woiewodztwo miało ſwoich oſobnych Xiążąt, ale za Władyſława Łokietka przyłączone ieſt do Korony Polſkiey. Obfituie w zboże, o-

ſo-

ſobliwie w pſzenicę zwaną Sendomirka: w kruſzce rożne, a naywięcey w żelaza, w kredę, marmury. Ma za Herb tarczę na dwoie przedrzieloną, na iedney połowie po prawey ręce ſą trzy pola czerwone, y trzy białe w alternatę; na drugiey połowie trzy gwiazdy trzema rzędami. Senatorow większych ma dwoch, Woiewodę y Kaſztelana Sendomirſkich; Mnieyſzych 7. Wiślickiego, Radomſkiego, Zawichoſtkiego, Zarnowſkiego, Małogoſkiego, Połanieckiego Czechowſkiego Kaſztelanow. Oprocz Stołecznego inne znacznieyſze miaſta ſą te. Opatow Sławne Seymikami. S. Krzyż albo Łyſa Gora Opactwo Benedyktyńſkie. Rakow, Stolica niegdyś y ſtek Aryanow y Socynianow. Pińczow Stołeczne Margrabſtwa y Ordynacyi Myſzkowſkiey, ktora teraz należy do Wielopolſkich. Kielce Rezydencya Zimowa Biſkupow Krakowſkich. Samſonow Sławne Kuznicami żelaznemi. Kunow należy do Biſkupa Krakowſkiego ſławne marmurami rożnego koloru. Wąchocko Opactwo Cyſterſkie należy do Kollacyi Krolewſkiey. Przyſucha

cha Miasteczko wsławione wszekim rzemieślnikiem. Kozienice Ekonomia Krolewska. Borzęcin y Jłża z Zamkiem na gorze wysokiey Rezydencye Biskupow Krakowskich, Końskie iedno z porządnieyszych miasteczek, sławne kuzniami żelaznemi y wszelkim Rzemieślnikiem. Drzewica piękne y porządne miasteczko. Kolbuszowa sławna manufakturami Stolarskiemi y Snycerskiemi. Baranow nad wisłą. Staszow miasteczko murowane, fabryką sukienną, papiernią &c. wsławione. Głogow piękne miasteczko, Sieciechow Opactwo Benedyktyńskie. Piotrowin nad wisłą, tam S. Stanisław Biskup Krakowski wskrzesił Piotrowina, dziedzica mieysca tego. Szydłowiec Hrabstwo Xiążąt Radziwiłłow. Stobnica, Dukla, Zmigrod, y wiele innych.

O Woiewodztwie Lubelskim. *a.* 6.

1*mo.* Rzeki znacznieysze są:
  a. Wisła ktora odgranicza to Woiewodztwo od Sendomirskiego.
  6. Wieprz.
2*do.* Miasto Stołeczne

a Lu-

Lublin, murem opaſane : Sławne Trybunałem Prowincyi Mało-Polskiey, ktory ſię tu poczyna w pierwſzy Poniedziałek po S. Franciſzku, ſądzi ſię do Niedzieli Kwietney, a przenoſi ſię do Lwowa. W Lublinie ſądzą ſię Woiewodztwa Krakowskie, Xięſtwa Zatorskie y Oświecimskie, Sendomirskie, Ziemia Chełmska y Powiat Kraſnoſtawski, Lubelskie y Podlaskie. Odprawuią ſię tu także ſądy Ziemskie y Grodzkie Lubelskie.

3*tio*. Dzieli ſię na trzy Powiaty: Lubelski, Łukowski, czyli Ziemię Łukowską, y Urzędowski. Staroſtwa Grodowe Lubelskie, y Łukowskie. Niegrodowe Urzędowskie, Kazimierskie, Parczowskie, Wąwolnickie, Konkolownickie, Zbuczyńskie &c.

4*to*. Seymikuie w Lublinie, obiera Poſłow 6. Deputatow dwoch.

5*to*. Herb Woiewodztwa Jeleń biały rogaty, y na iego ſzyi korona Krolewska, a przednie nogi iak do lotu zapędzone w polu czerwonym. Senatorow większych ma 2. Woiewodę y Kaſztelana Lubelskich. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te: Łukow Stołeczne Ziemi„ tu ſię agi-

tuią

tuią ſądy Ziemskie y Grodzkie Łukowskie, wſławione Jarmarkami wielkiemi na konie y bydło Ukraińskie y Poleskie. Urzędow Stołeczne Powiatu. Puławy nad wiſłą wſławione pałacem pięknym y ogrodem. Rezydencya Xiążąt Czartoryskich. Łęczna miaſteczko wſławione wielkiemi Jarmarkami na konie y bydło Ukraińskie. Kazimierz nad Wiſłą zaſzczycone niegdyś wielkiemi Spikrzami do ktorych Gdańsk po zboże zaieżdżał. Piaski miaſteczko drewniane z zborem Luterskim. Siędlce Miaſteczko porządne, pięknym Kościołem y Ratuſzem zaſzczycone. Opole, Radzyn Pięknemi pałacami przyozdobione, Kock, Kurow, Lewartow &c.

O Woiewodztwie Podlaſkim. *c. x.*

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te:
c. Bug
w. Narew albo Narwa.
2do. Bielsk Stołeczne pod znaczk: *x.*
3tio. Dzieli ſię na trzy Ziemie: Drohicką, Mielnicką y Bielską, ktore maią ſwoich Podkomorzych y innych Urzędnikow Ziemskich

4to.

4to. Seymikuie z osobna każda Ziemia, to iest:

I. Ziemia Drohicka w Drohiczynie, obiera Posłow dwoch y iednego Deputata. Sądy Grodzkie w Drohiczynie: Ziemskie zaś na czterech mieyscach koleią agituią się, w Drohiczynie, Sokołowie, w Miedzny, y Mokobodach.

II. Ziemia Mielnicka Seymikuie w Mielniku obiera dwoch Posłow y iednego Deputata. Sądy Ziemskie y Grodzkie tamże.

III. Ziemia Bielska Seymikuie w Brańsku, obiera dwoch Posłow y iednego Deputata. Sądy Grodzkie y Ziemskie tamże. Ta Ziemia dzieli się na trzy Powiaty: Brański, Tykociński, y Surazki. Trakt Zatykocki dla złych przepraw przez Narew ma sobie pozwolony Grod przez Konstytucyą Seymu Coronationis 1764. w Goniądzu, y tam się sądzi przez Officium Brańskie Grodzkie. Starostwa Grodowe są te: Drohickie, Mielnickie y Brańskie w Ziemi Bielskiey. Niegrodowe są te: Bielskie, Knyszyńskie, Augustowskie, Narewskie, Raygrodzkie, Kleszczelowskie, Łosickie. Leśnictwo Bielskie za osobnym przywileiem idzie.

5to. To Woiewodztwo obfituie w znaczne krefcencye. Ma za Herb Orła Białego w czerwonym polu z iedney ftrony, a z drugiey Pogonią Litewfką, to ieft Jezdzca na koniu z dobytym pałaſzem. Ma Senatorow większych 2. Woiewodę y Kaſztelana Podlaſkich. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te: Tykocin nad rzeką Narwą, przedtym Krolewſzczyzna, potym za Jana Kazimierza Roku 1661. dane było dziedzicznym prawem od Rzeczypoſpolitey Stefanowi Czarneckiemu Woiewodzie Ruſkiemu za wiadome całemu światu iego woienne akcye. Jan Klemens Branicki Kaſztelan Krakowſki Hetman Wielki Koronny przyozdobił to miaſto wſpaniałą Statuą kamienną, ktorą temuż wielkiemu woiownikowi z pięknym napiſem erygował, tudzież ozdobnym Kościołem y Klaſztorem Miſſionarſkim. Dom Jnwalidow, ktory Stefan Czarnecki Woiewoda Ruſki z fundacyą na 12. Towarzyſtwa Jnwalidow erygował, tenże Jan Klemens Branicki koſztownie odnowił, powiękſzył, y na drugich 12. Towarzyſtwa nowy funduſz uczynił. Auguſt II. w tym mieście, będąc

dąc pod czas rewolucyi wznowił Order Orła białego w Roku 1705. Knyszyn miasteczko sławne śmiercią Zygmunta Augusta Krola Polskiego w Roku 1572. Białystok iedno z naypięknieyszych, y nayporządnieyszych miasteczek w Polszcze, przyozdobione wspaniałym y wesołym Pałacem, Ogrodem, Funduszem Szpitalu y Panien miłosiernych, y wielu innemi kosztownemi strukturami. Choroszcza wesołym y pięknym Pałacem zaszczycona. Suraz, Supraśl, Opactwo Bazylianow &c.

O Woiewodztwie Ruskim *c.* 10.

1mo. Rzeki znacznieysze są te: pod liczbą

19. San, pod znaczk:

e. q. Dniestr ktory w tym Woiewodztwie zaczyna się. Wisłoka. &c.

2do. Stołeczne miasto pod numer:

10. Lwow między gorami położone, obszerne, wielkie y handlowne, przyozdobione dwiema Zamkami iednym w mieście, drugim na przedmieściu na gorze; ma piękne Kościoły osobliwie Katedralny pod tytułem Nayświętszey Panny, y drugą Katedrę Ri-

tûs Græci Uniti, a trzecią Katedrę Ormiańską, te dwie oſtatnie maią ſwoich Arcy-Biſkupow. Kościoł Bernardyńſki w ktorym S. Jana z Dukli grob ieſt, może ſię między naypięknieyſzemi w Polſzcze liczyć. Z Kapituły Lwowſkiey bywa Prezydent y Vice-Prezydent na Trybunał Prowincyi Mało-Polſkiey, dla ktorych ſuſtentacyi pod czas funkcyi, inkorporowała Rzeczpoſpolita Proboſtwo Trębowelſkie. Lwow doſyć ma piękne ſtruktury ktorych wyſtawieniu y konſerwacyi daią okazyą Kontrakty Lwowſkie na Trzy-Krole otwieraiące ſię. Tu ſię także ſądzi Trybunał Prowincyi Mało-Polſkiey, od Przewodniey Niedzieli do S. Tomaſza pod tymże Marſzałkiem y Prezydentem co y w Lublinie, ſądzą ſię Woiewodztwa Kijowſkie Ruſkie, Ziemia Halicka, Wołyńſkie, Podolſkie, Bełzkie, Bracławſkie, Czerniechowſkie.

3tio. Dzieli ſię na trzy Ziemie: Lwowſka przy ktorey Powiat Zydaczewſki: Przemyſka, y Sanocka. Staroſtwa Grodowe, Lwowſkie, Zydaczewſkie, Przemyſkie, Sanockie. Niegrodowe w Ziemi Lwowſkiey: Kamionackie, Dolińſkie, Grodeckie, Gliniańſkie, Jano-

nowſkie, w Ziemi Przemyſkiey: Drohobyckie, Lezayſkie, Krzeczkowſkie, Mościckie, Stryiſkie, Wiſznińſkie, Medyckie, Liſiatyckie &c. W Ziemi Sanockiey: Krośnińſkie, Mrzygłockie &c. wſzyſtkie od miaſteczek tegoż imienia nazwiſka ſwoie maią.

4to. Seymiki Deputackie y Goſpodarſkie każda Ziemia u ſiebie w Stołecznym ſwoim mieście odprawia. Ziemia Lwowſka z Powiatem Zydaczewſkim obiera we Lwowie 2. Deputatow. Przemyſka w Przemyślu iednego, Sanocka w Sanoku iednego. Seymik Poſelſki y Relacyiny czyli Generał Woiewodztwa Ruſkiego odprawia ſię w Wiſzni, ſądowey, zkąd wyſyłaią 7. Poſłow z każdey Ziemi po 2. a z Powiatu Zydaczewſkiego iednego.

5to. Ruś ta gdzie ſą Woiewodztwa Ruſkie, Bełſkie, y Wołyńſkie, zowie ſię Ruś Czerwona. Miała niegdyś ſwoich udzielnych Xiążąt, z ktoremi uſtawiczne woyny Polacy prowadzili. Na koniec Kazimierz W. przymuſił ich do poſłuſzeńſtwa, y przyłączywſzy Ruś do Polſki na Woiewodztwa ią podzielił. Kray Woiewodztwa Ruſkiego ieſt w Gruntach żyznych, oblany rzekami, iezioram, ſtawami ob-

obſzernemi: ma także wiele wod ſłonych, z ktorych ſol wyrabiaią. W Staroſtwie Jaworowſkim we wſi Skło ſą wody bardzo zdrowe, y na rożne defekta bardzo pomocne. Herb Woiewodztwa Ruſkiego ieſt Lew złoty w Koronie złotey w polu błękitnym. Senatorow więkſzych ma 4. Arcy-Biſkupa Lwowſkiego Biſkupa Przemyſkiego, Woiewodę Ruſkiego, y Kaſztelana Lwowſkiego. Mnieyſzych 2. Przemyſkiego y Sanockiego Kaſztelanow. Oprocz Stołecznego znacznieyſze miaſta ſą te: Przemyśl. Stołeczne Ziemi, przyozdobione Katedrą, Ritûs Græci, y drugą Ritûs Latini. Jarosław nad Sanem piękne w murach, niegdyś bardzo handlowne, teraz ruynuie ſię. Samborz Ekonomia Krolewſka Dobr Stołowych. Rzeſzow: przyozdobiony wſpaniałym Zamkiem Xiążąt Lubomirſkich, tu na Regiment Gwardyi Koronney Konney erygowany ieſt Dom na Inwalidow koſztem Xiążąt Lubomirſkich. Łancut, Kraſiczyn, Zborow, Tarnowiec, Zołkiew, Złoczow, Biały-Kamień, Podhorce Pałac Rzewuſkich na gorze w pięknym bardzo y weſołym położeniu w guście Archi-

te-

tektury przedniey włoſkiey wyſtawiony.

O Ziemi Halickiey ⊙ ☽

1mo. Rzeki ſą te: pod znaczk:
q. Dnieſtr, pod znaczk:
☽ Pruth.
2do. Halicz pod znacz:
q. Stołeczne Ziemi, tu przedtym było Arcy-Biſkupſtwo, ale potym przenieſione do Lwowa.
3tio. Dzieli ſię na trzy Powiaty: Halicki, Trembowelſki, y Kołomyiſki. Staroſtwa Grodowe: Halickie y Trębowelſkie; Niegrodowe Kołomyiſkie, Buczniowſkie, Tłumackie, Sniatyńſkie, Sołotwińſkie, Kraſnopolſkie, Mogilnickie &c.
4to. Seymikuie w Haliczu obiera 6. Posłow y iednego Deputata.
5to. Ta Ziemia ieſt w Woiewodztwie Ruſkim, ale że ſię oſobno rządzi, przeto też udzielną ieſt Ziemią, inaczey zowie ſię Pokuciem. Ma za Herb Kawkę czarną w koronie złotey z rozciągnionemi ſkrzydłami w polu białym. Senatora ma iednego mnieyſzego, to ieſt Kaſztelana Halickiego. Miaſta iey znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą-

ſą te : Trębowla, Kołomyia, Stanisławow miaſto nowe erygowane, obronne, przyozdobione pałacem pięknym y wſpaniałym Potockich. Sniatyn, Buczniow, Rohatyn Tyśmienica. &c.

O Ziemi Chełmſkiey +

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod znacz: c. Bug, Wieprz 6.
Switach Jezioro na milę ciągnące ſię. Białe Jezioro doſyć obſzerne.

2do. Chełm Stołeczne miaſto: tu Katedra Biſkupſtwa Ritûs Græci Uniti.

3tio. Dzieli ſię na dwa Powiaty: Chełmſki, y Kraſnoſtawſki. Staroſtwa Grodowe, Chełmſkie, y Kraſnoſtawſkie. Niegrodowe Lubomlſkie, Ratneńſkie, Rubieſzowſkie.

4to. Seymikuie w Chełmie, obiera dwoch Posłow y iednego Deputata.

5to. Ta Ziemia podobnież iak y Halicka należy do Woiewodztwa Ruſkiego, ale ſię oſobno rządzi, ma za Herb Niedzwiatka białego między trzema drzewami w polu zielonym. Senatorow ma dwoch: Biſkupa Chełmſkiego Senatora więkſzego, mnieyſzego zaś iednego, to ieſt Kaſztelana Chełm-

Chełmſkiego. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te: Kraſnoſtaw murem opaſane, foſſami niegdyś y Zamkiem obronne, w ktorym Maxymilian Arcy-Xiążę Auſtryi poymany od Polakow w Batalii, pod Byczyną na Sląſku, przez W. Zamoyſkiego w Kraſnoſtawie był oſadzony. Tu Katedra Biſkupſtwa Chełmſkiego Ritûs Latini. Zamość Miaſto Stołeczne Ordynacyi Zamoyſkiey położone w obſzernych polach y rowninach pięknych, na około murem opaſane, wałami y foſſami obwiedzione; Zamkiem zmocnione, przy ktorym ieſt Kollegiata, a w niey Dziekan Infułatem, Prałatami zaś y Kanonikami Akademicy z tameczney Akademii, ktorey Fundator Wielki Zamoyſki. Tu Unia Ruſi Polſkiey z Kościołem Łacińſkim potwierdzona ieſt Roku 1720. W Ziemi tey ſą grunta na wielu mieyſcach z krydy.

O Woiewodztwie Bełzkim. *c.* 20.

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ma te: *c*. Bug, Wieprz 6.

2do. 20. Miasto Stołeczne Bełz pod numer: wsławione przed kilkąset lat obrazem cudownym Nayświętszey Panny ktory potym Bolesław Xiąże Opolski do Częstochowy przeniosł.

3tio. Dzieli się na 5. Powiatow: Bełzski, Buski, Grabowiecki, Horodelski, y Lubaczewski. Starostwa Grodowe Bełzkie, Buskie, Grabowieckie, y Horodelskie. Niegrodowe Lubaczewskie, Sokalskie, Mostowskie, Korytnickie, Tyszowieckie, Tarnogorskie, Szczurowieckie &c. &c.

4to. Seymikuie w Bełzie, obiera 5. Posłow y 2. Deputatow.

5to. To Woiewodztwo ma za Herb Gryffa białego w koronie złotey, w polu czerwonym. Senatorow większych dwoch: Woiewodę, y Kasztelana Bełzkich. Mnieyszych dwoch Lubaczewskiego, y Buskiego Kasztelanow. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są te: Sokal nad Bugiem sławne Klasztorem y Kościołem Bernardynow, a w nim cudownym obrazem Nayświętszey Panny. Tartakow miasteczko dosyć ozdobne, wsławione Jarmarkami, pełne Zydow. Krystyanpol przyoodobiony pałacem

wspa-

wſpaniałym Potockich. Magierow, Waręż. &c.

O Woiewodztwie Wołyńſkim. *f. III.* 11.

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ſą te: przy num:
11. Zyłka znaczy rzekę Styr.
21. Horyń.
22. Słucz: te trzy rzeki idą na Poliſie y wpadaią w rzekę Prypeć, oprocz tych, ſą inne pomnieyſze, iako to: Jkwa, Kurczyk, &c.

2*do*. Miaſto Stołeczne pod num:
11. Łuck po łacinie Luceoria; przyozdobione Zamkiem y dwoiaką Katedrą, iedną Ritûs-Latini, a drugą Ritûs Græci, Uniti, leży nad Styrem rzeką, ma Kościołow kilkanaście pięknych, przytym liczne ſą dworki Szlacheckie: mnoſtwo iednak żydow y Karaimow przewyżſza.

3*tio*. Dzieli ſię na trzy Powiaty: Łucki, Włodzimirſki, y Krzemieniecki. Staroſtwa Grodowe trzy: Łuckie, Włodzimirſkie, y Krzemienieckie. Niegrodowe Kowelſkie, Drohomylſkie, Hnidawſkie &c.

4*to*. Seymikuie w Łucku obiera 6. Poſłow y 3. Deputatow.

5*to*.

5*to.* Kray Woiewodztwa tego, nazwać się może nayobfitszym w Polszcze w wszelką krescencyą, bydło, zwierzynę, pszczoły &c: Ma za Herb, Krzyż biały w czerwonym polu a w srzod Krzyża orzeł biały. Senatorow większych ma trzech: Biskupa Łuckiego, Woiewodę, y Kasztelana Wołyńskich. Miasta oprocz Stołecznego znacznieysze ma te: Włodzimierz pod znak: W. Stołeczne Powiatu swego, tu Czerniechowskie Woiewodztwo Seymikuie. Krzemieniec, pod znak: *III.* Stołeczne Powiatu swego. Dubno, y Ostrog Stołeczne miasta Ordynacyi Ostrogskiey czyli Dubieńskiey. Korzec Stołeczne Xięstwa niegdyś Koreckiego. Zbaraż Stołeczne Xięstwa niegdyś Zbaraskiego. Ołyka Stołeczne Ordynacyi Ołyckiey należące do Domu Radziwiłow. Brody sławne Jarmarkami pełne żydow. Konstantynow należące do Ordynacyi Dubieńskiey. Wisniowiec. Rowne miasteczko w pięknym położeniu przyozdobione pałacem Xiążąt Lubomirskich z ratuszem y sklepami murowanemi, pełne żydow. Podkamienie sławne cudownym Obrazem Nayświętszey Panny

ny Maryi w Kościele Dominikańskim. Międzyrzec Korecki, y Międzyrzec Oſtrogſki. Bereſteczko. Zaſław Połonne, Klewań, Alexandrya, Annopol, Oleſko ſławne urodzeniem Jana III. Sobieskiego. Lachowce pięknym na gorze wyſokiey Zamkiem ozdobne, rezydencya Xiążąt Jabłonowſkich.

O Woiewodztwie Podolſkim. 12. *g*.

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod znaczkiem q. *d.* Dnieſter ktory to Woiewodztwo oddziela od Wołoſzczyzny czyli od Multanow *B.* pod znaczkiem zaś *e.* Rzeka Bog zaczyna ſię w tym Woiewodztwie. Smotrycz oblewa Kamieniec y wpada do Dnieſtru &c.

2do. Stołeczne miaſto Kamieniec pod numer: 12. nad rzeką Smotryczem, mowi ſię Kamieniec podolski, dla rożnicy drugiego Kamieńca ktory ieſt w Woiewodztwie Brześciańskim. Ten Kamieniec Podolski ieſt Forteca y obrona Polski od Turkow między wielkiemi y niedoſtępnemi skałami położone. Mahomet IV. Sułtan Turecki w Roku 1672. tę Fortecę mocą wziął, kto-

ktora w ręku Tureckich aż do Roku 1699. zostawała, y dopiero przez Traktat Karłowiecki, gdy wieczny pokoy między Polską y Turkami stanął, oddany był. Stanisław August Krol Polski w Roku 1766. mury około Fortecy odnowić kazał, tudzież Artyleryą powiększył.

3*tio.* Dzieli się na trzy Powiaty: Kamieniecki Latyczewski, y Czerwonogrodzki. Starosta Generał Ziem Podolskich ma pod swoią Jurisdykcyą dwa Grody Kamieniecki, y Latyczewski. Niegrodowe Starostwa są te: Czerwonogrodzkie, Barskie, Chmielnickie, Kopaygrodzkie, Mukarowskie, Płoskirowskie, Skalskie, Salnickie, Smotryckie, Dzwinogrodzkie, Domaniowskie, Ulanowskie, Lytyńskie, Chreptejowskie. Starostowie Pograniczni na Ukrainie rownie iak y Grodowi przysięgaią Krolowi na wierność, y takie Starostwa niepodpadaią Juri communicativo cessyi na Białogłowy.

4*to.* Seymikuie w Kamieńcu Podolskim obiera 6. Posłow y dwoch Deputatow.

5*to.* Kray tego Woiewodztwa obfity, y żyzny bardzo, w polach wielkich y obszernych pastwiskach, w ktorych żywi

wi wielką moc bydła y koni ſtada, zagęſzczony nieprzeliczonemi prawie paſiekami, z ktorych obywatele tameczni naywiękſzy handel y bogactwa maią. Tym czaſem to Woiewodztwo naypodlegleyſze ieſt naiazdom Kozackim, Tureckim, y Tatarſkim, y uſtawiczne prawie z pogranicznemi zatargi: przeto ma dwoch Sędziow pogranicznych, ktorzy wraz z Sędzią y Piſarzem Grodzkiemi Kamienieckiemi, tudzież Kommiſſarzami od Porty Ottomańſkiey delegowanemi ſądy Pograniczne wſprawach Obywatelow Polſkich z Tureckiemi lub Tatarſkiemi, albo Wołoſkiemi ſądzą. Sędziemu każdemu po dwa tyſiące złot: Skarb Koronny płaci corocznie. Ma za Herb Słońce złote, w białym polu. Senatorowie więkſi tego Woiewodztwa ſą ci: Biſkup Kamieniecki, Woiewoda Podolſki, y Kaſztelan Kamieniecki. Znacznieyſze miaſta oprocz Stołecznego ſą te: Latyczow Bar, Batow ſławne klęſką woyſka Polſkiego w Roku 1652 od Chmielnickiego Kozackich Buntow Pryncypała porażonego. Paniowce, Zwaniec mieyſce doſyć obronne, Okopy

S.

S. Troycy Forteca przeciwko Tureckiey granicy nad Dnieſtrem trzy mile od Kamienca, za ſtaraniem Stanisława Auguſta Krola Polſkiego zreparowana. Buczac, Uſiatyn, Tarnopol, Czorſtkow, Jazłowiec Zaleſzczyki sławne fabryką ſukien, y materyi oſobliwie kamlotow. Malczyce &c:

O Woiewodztwie Bracławſkim. g. 13.

1*mo*. Rzeki znacznieyſze ſą te:
d. Dnieſter.
e. Bog: obydwie te rzeki wpadaią do morza czarnego.

2*do*. Stołeczne miaſto pod numer: 13. Bracław nad rzeką Bogiem erygowane od Alexandra Krola przeciw inkurſiom Tatarſkim Roku 1497.

3*tio*. Dzieli ſię na 3. Powiaty Bracławſki, Winnicki, y Zwinogrodzki. Staroſtwo Grodowe Winnickie. Niegrodowe Zwinogrodzkie, Niechorowſkie, Dymidzkie &c: Woiewodztwo Bracławſkie podobnie iako y Podolſkie ma ſwoich Pogranicznych Sędziow, ktorzy wraz z Kommiſſarzami od Porty Hana Tatarſkiego zesłanemi, rozſądzaią ſprawy y kłotnie zacho-

chodzące między obywatelami tych dwoch Potencyi.

4to. Seymikuie w Winnicy obiera Posłow 6. Deputatow dwoch.

5to. Ma za Herb Xiężyc niepełny w Krzyżu, Senatorow dwoch większych, Woiewodę y Kasztelana Bracławskich. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są te: Winnica nad rzeką Bogiem Stołeczne Powiatu swoiego. Koniecpole, Humań, Targowica, Niemirow &c.

O Woiewodztwie Kijowskim *x.* 15.

1mo. Rzeki znacznieysze są te: pod znacz:

f. Ciągnąca się żyłka znaczy rzekę Dniepr, albo Boristhenes. Zyłka zaś

x. Znaczy rzekę: Ciecieref.

2do. Miasto Stołeczne pod literą

x. Zytomierz całe prawie drewniane oprocz Kościołow kilka murowanych: tu iest Katedra Biskupstwa Kijowskiego Ritûs Latini.

3tio. Dzieli się na trzy Powiaty: Kijowski, Zytomirski, y Owrocki. Starostwa Grodowe: Zytomirskie, y Owrockie. Niegrodowe, Białocerkiewskie, Bohusławskie, Czehryńskie, Czerkaskie, Kaniowskie, Korsuńskie, Trechtymirowskie &c.

4to. Seymikuie w Zytomierzu lub Owruczu obiera Posłow 6. y Deputatow dwoch.

5to. To Woiewodztwo przed tym bardzo obszerne było, całą bowiem prawie Ukrainę w sobie zamykało, teraz znaczna iego część odpadła do Moskwy. Roku albowiem 1686. przez Traktat Grzymułtowski oddana Moskwie wszystka Ukraina za Dnieprem, y te Osady: Pułtawa (tu Piotr Wielki Car Moskiewski zbił na głowę Karola XII. Krola Szwedzkiego w Roku 1709. ktory z tamtąd do Benderu uciekać musiał pod Protekcyą Porty Ottomańskiey) Perewołocznia, Peryasław, Mirogrod, Lubny, Przyłusk, Hadziacz, Ostrz, Batury, Nizyn, aż do Putywla. A z tey strony Dniepru oddano Moskwie Kijow, Pieczary, Trypol, Stayki, Wasiłkow, y wszystkie grunta między rzeczkami Stulmą y Jrpienią na pięć mil od Kijowa aż ku Staykom. W dole po nad Dnieprem zostały przy Polszcze te Osady: Ryszczow, Trechtymirow, Kaniow Moszna, Sokolnica, Czerkasy, Borowica, Buczyn, Kryłow, Czehryn, aż do Tasminy rzeki; od tey rzeki począwszy należą do Moskwy Zaporohy czyli brzegi y pe-

pewne przeprawy Dniepru ze skał w tey rzece blisko siebie leżących składaiące się, od ktorych zowią się Kozacy Zaporowscy, z drugiey strony Dniepru Siecz, czyli Kozacy Siczowi, Dzikie Pole, Czarny Las, Kudak, y inne Siedliska y Kępy Kozackie aż do wpadku rzeki Dniepru w Morze czarne. To Woiewodztwo ma za Herb: Anioła Białego w czerwonym polu z mieczem dobytym. Senatorow większych ma 3 Biskupa, Woiewodę, y Kasztelana Kijowskich. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są te: Owrocz niedostępne wiesieni y na wiosnę dla błot y bagnow obszyrnie rozlewaiących, Białacyrkiew, dosyć obronne miasteczko; Bohusław, Berdyczow wsławione cudownym obrazem Nayświętszey Maryi Panny w Kościele Karmelitańskim, ktory wałami y murami na kształt Fortecy umocniony y ubespieczony iest przeciw inkursyi Kozakow Buntownikow czyli Haydamakow: tu skład Obywatelow całego prawie Woiewodztwa przed naiazdami Kozackiemi.

O Woiewodztwie Czerniechowſkim. §.

1mo. Rzeki znacznieyſze w tym Woiewodztwie ſą:
f. Dniepr, Dzieſzna.
d, Soza &c.

2do. Stołeczne miaſto Czerniechow nad Dzieſzną w ręku Moſkiewſkich.

3tio. Dzieli ſię na 2. Powiaty: Czerniechowſki, y Nowogrodzki - Siewierſki. Staroſtwa Grodowe. Czerniechowſkie należało niegdyś do Woiewody, a drugie Nowogrodzkie.

4to. Seymikuie w Włodzimierzu *w.* na Wołyniu obiera Poſłow czterech y Deputatow dwoch.

5to. Całe to Woiewodztwo za Jana Kazimierza przez Traktat Grzymułtowſki Moſkwie ieſt uſtąpione: imie więc tylko iego przy Polſzcze zoſtało: ma za Herb Orła o dwoch głowach pod iedną Koroną. Senatorow więkſzych ma dwoch Woiewodę y Kaſztelana Czerniechowſkich.

O Wiel-

O Wielkim Xięſtwie Litewſkim. II. c. Z. w Powſzechnośći.

P. Jakie w tym Kraiu powietrze, urodzay, Rząd, Religia, y przymioty Obywatelow?

O. Powietrze zimnieyſze niż w Polſzcze, cały prawie w laſach obſzernych, gdzie zwierza wſzelkiego rodzaiu podoſtatek znayduie ſię: oblany wielą rzekami, iezioramì, bagnami, przeto pewnych roku czaſow w niektorych mieyſcach niedoſtępny. Obfituie iednakże w urodzayne pola, zkąd podoſtatek zboża, konopi, potażow, y innych kraiowych towarow, częścią Dzwiną do Rygi, częścią Niemnem y Wilicą do Krolewca poſyła.

Względem Rządu W. X. Litt. miało ſwoich udzielnych Xiążąt. Władyſław Jagiełło Xiąże Litewſkie poiąwſzy w Roku 1385. za żonę Jadwigę Krolowę Polſką corkę młodſzą Ludwika Krola Węgierſkiego y Polſkiego przyłączył Litwę do Polski, zupełna iednak iey z Koroną Unia co do Praw, y wſzelkich prerogatyw dopiero za Krola Zygmunta Auguſta oſtatniego z Familii Jagiellońſkiey potomka, na Seymie Lubelſkim w Roku 1569. ſtanęła. Xięſtwo Litewſkie erygowane ieſt na trzecią Prowincyą Rzeczypoſpolitey Polſkiey, co trzeci Seym daie z między ſiebie Marſzałkow Seymowych: y ten

trzeci Seym odprawować się powinien według prawa w Grodnie. Urzędy Ziemskie w Litwie rożne są od Urzędow Ziemskich w Koronie, y tym idą porządkiem: nayprzod Ciwonowie. Ci zaś tylko w Wileńskim są y Trockim Woiewodztwach po iednemu. W Xięstwie Zmudzkim iest ich 14. Eyragolski, Wielkich-Dyrwian, Małych-Dyrwian, Retowski, Uzwętski, Poiurski, Twerski, Szaudowski, Berzański, Tendziagolski, Korszewski Wiesznianski, Gondyński, Birzyniański. Obligacya Ciwonow Zmudzkich iest sądzić sprawy Podkomorskie, iako to na Kondescensyach, y to tylko w granicach Xięstwa Litewskiego; przysięgać zaś muszą rotą Podkomorską przed Ziemstwem Rosieńskim na sprawiedliwe sądzenie spraw do sądu Podkomorskiego ściągaiących się, y mogą sobie po iednym Komorniku kreować. Wolna iednak od ich sądu do Starosty lub Kasztelana Zmudzkiego appellacya. Po Ciwonach idą Marszałkowie Powiatowi. Ci zaś są tylko w 14. Powiatach Woiewodztw Litewskich są dożywotni, tym zaś idą porządkiem: Oszmiański, Lidzki, Wilkomirski, Brasławski, Grodzieński, Kowiński, Upitski, Starodubowski, Słonimski, Wołkowyski, Orszański, Piński, Mozyrski, Rzeczycki, oni są Dyrektorami Seymikow w swych Powiatach. Po Marszałkach idą: Podkomorzy, Chorąży, Sędziowie 4. Ziemscy, Pisarz Ziemski, Woyski, Stolnik, Podstoli, Podwoiewodzy, lub Podstarosta Grodzki, Sędziowie 3. Grodz-

Grodzcy, Pisarz Grodzki, Horodniczy, Podczaszy, Cześnik, Łowczy, Skarbnik, Miecznik, Koniuszy, Strażnik, Obożny, Krayczy, Mostowniczy Budowniczy &c.

Religia Katolicka zaszczepiona za Władysława Jagiellona, do tych czas kwitnie w tym Xięstwie. Są iednak mieysca, gdzie Syzmatycy maią swoie Cyrkwie y Manastery. Oprocz tego Tatarowie po wielu miasteczkach od dawnych czasow osiedli, y maią swoich obrządkow sprawowania wolność. Zydow niezmierna moc po całey Litwie przemieszkiwa. Po lasach bagnach Filipowcy gdzie niegdzie mieszkaią: Sekta to iest ludzi maiąca podobieństwo Chrześciaństwa przy niezliczonych zabobonach y baśniach.

Narod Litewski teyże iest industryi y geniuszu iak Polski, serce Rycerskie wsławione tylą w Historyi Narodowey dowodami, przy wielkiey do wszelkich nauk sposobności zawsze w nich wydaie się.

Herb Xięstwa Litewskiego iest Pogonia albo Kawaler siedzący na koniu rozpędzonym z szablą dobytą na pogonienie nieprzyiaciela.

P. Z kim graniczy Wielkie Xięstwo Litewskie?

O. W. X. Litt: graniczy na Połnoc
W. z Kurlandyą, Inflantami Rossyiskiemi pod numer: 45. y
A. Moskwą.

Na

Na Wſchod także
T. z Moſkwą
Na Południe, pod znaczk:
w. 15. z Woiewodztwem Wołyńſkim, y Czerniechowſkim.
Na Zachod pod znaczkiem
X. z Woiewodztwem Podlaſkim y Kroleſtwem Pruſkim, tudzież pod znacz:
T. E. z Morzem Bałtyckim, Zmudz od Zachodu oblewaiącym pod numer: 24.

P. Na wiele mil wzdłuż y wſzerz rozciąga ſię W. X. Litewſkie.

O. Wzdłuż W. X. Litewſkie rozciąga ſię około ſto dwadzieścia mil, w ſzerz prawie tyleż.

O PROWINCYI WIELKIEGO XIĘSTWA LITEWSKIEGO pod znaczk: II. c.

P. Na wiele Woiewodztw dzieli ſię Prowincya Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego?

O. Na Dzieſięć, y iedno Xięſtwo albo Staroſtwo Zmudzkie, to ieſt: pod znaczk:

7. g. Woiewodztwo Wileńſkie, pod znaczkiem
8. y 23. Woiewodztwo Trockie, pod znaczkiem.
d. Xięſtwo czyli Staroſtwo Zmudzkie, pod znacz:
T. Woiewodztwo Smoleńſkie, pod znacz:

u.

u. Woiewodztwo Połockie, pod znacz:
c. Woiewodztwo Nowogrodzkie, pod znacz:
9. Woiewodztwo Witebſkie, pod znacz.
P. Woiewodztwo Brześciańſkie, albo Brzeſkie Litewſkie. pod znacz:
f.f. ♂ Woiewodztwo Mściſławſkie, pod znacz,
Z. Woiewodztwo Mińſkie, pod znacz:
h. Woiewodztwo Inflantſkie.

P. Wyraź w ſzczegolności w każdym z tych Woiewodztw 1. Rzeki. 2. Miaſta Stołeczne. 3. Powiaty z mieyſcami Seymikow, y Staroſtwami. 4. Przyday niektore o każdym Woiewodztwie wiadomości, y miaſta w nich przednieyſze.

O. Chętnie to uczynię, y ile ſzczupłość Mappy Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego pozwoli znaczkami wyrażone mieyſca pokażę, zaczynam więć.

O Woiewodztwie Wileńſkim. 7. *g*.

1mo. Rzeki znacznieyſze w tym Woiewodztwie ſą te, żyłka przy
g. Wilia, inne Swięta, Dzieſzna, &c:
2do. Miaſto Stołeczne nietylko Woiewodztwa, ale całego Xięſtwa Litewſkie-

go ieſt : Wilno pod numer: 7. nad rzeką Wilią, fundowane od Gedymina Xiążęcia Litewſkiego, murem opaſane, przyozdobione wſpaniałemi Kościołami, oſobliwie Katedralnym Biſkupſtwa Wileńſkiego, w ktorym ieſt Grob Swiętego Kazimierza Krolewica Polſkiego. Akademia Wileńſka ieſt pod dozorem XX. Jezuitow. W Wilnie agituie ſię Trybunał Głowny Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego, poczyna ſię w Poniedziałek po Swiętym Staniſławie Biſkup: y ſądzi ſię przez 22. Niedziel nieprzeſtannie. Marſzałka Trybunalſkiego obieraią Deputaci Kadencyi Wileńſkiey, maią iednak prawo wotowania na niego y Deputaci z repartycyi Ruſkiey, ci ktorzyby ſię w Wilnie na ten czas znaydowali. Po ſkończoney Kadencyi Wileńſkiey Deputaci ktorzy na niey ſądzili, iuż nie ſą obligowani do ſądzenia Kadencyi Ruſkiey, ktora ſię raz w Mińſku, a drugi raz w Nowogrodku alternatą odprawuie, ale tylko Marſzałek Trybunału Głownego w Wilnie obrany. Po ſkończonym Trybunale Ziemſkim w Wilnie wyznaczeni przez Marſzałka z koła Deputackiego w liczbie ſześciu Deputacji

putaci z tyląż Deputatow Duchownych; ktorych 3. z Kapituły Wileńſkiey, dwoch z Zmudzkiey, a ieden z Smoleńſkiey bywa, złączywſzy ſię, y z pomiędzy ſiebie obrawſzy Marſzałka Swieckiego Sądy Trybunału Duchownego czyli Compoſiti Judicii przez Niedziel ſześć nieprzerwanie ſądzą. Piſarzami zaś Trybunalſkiemi w Litwie nie Piſarze ſą Ziemſcy, iak w Koronie, każdy z ſwego Woiewodztwa lub Ziemi ale Deputaci per turnum Woiewodztw y Powiatow. Na Kadencyi Wileńſkiey w Wilnie ſądzą ſię Woiewodztwa Wileńſkie z ſwoiemi Powiatami, Trockie z ſwoiemi Powiatami, Xięſtwo Zmudzkie, Woiewodztwa Smoleńſkie, Połockie, y Brzeſkie Litewſkie z ſwoiemi Powiatami.

3tio. Dzieli ſię na 5. Powiatow: Właſny Wileńſki, Oſzmianſki, Lidzki, Wiłkomirſki, Braſławſki; Staroſtwa Grodowe: Wileńſkie należy do Woiewody Wileńſkiego, Oſzmiańſkie, Lidzkie, Wiłkomirſkie, Braſławſkie. Niegrodowe Staroſtwa w Wileńſkim: Byſtrzyckie, Inturſkie, Kiernowſkie, Meyſzagolſkie, Ławaryſkie, Trokinowſkie, Rakanciskie &c. w Powiecie Oſzmiańſkim: Dawgiel-

gieliſkie, Dudzkie, Dziewieniskie, Hubſkie, Jakuńſkie, Krewſkie, Lipniſkie, należy do Artyleryi Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego, Markowſkie, Miadziolſkie, Trabskie, Wileyſkie, Pokretońſkie &c. W Powiecie Lidzkim Barciańskie, Dubiskie, Eyſzyskie, Koniawskie, Nowodworskie, Oſtryńskie, Raduńskie, Waſiliskie &c. W Powiecie Wilkomirskim: Bolnickie, Kupiskie, Onikſztańskie, Pieniańskie, Subockie, Uſzpolskie; W Powiecie Braſławskim: Opeskie &c: Wſzyſtkie te Staroſtwa biorą imie od Miaſteczek lub Wſi tegoż nazwiſka. Każdy Powiat Seymikuie oſobno w Stołecznym ſwoim mieście, Wileński w Wilnie, Oſzmiański w Oſzmianie &c. Z każdego Seymiku wyſyłaią na Seym po dwoch Poſłow. Na Deputackim zaś Seymiku w Poniedziałek po Gromnicach, obieraią po dwoch Poſłow na Trybunał Głowny Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego iednego na Kadencyą Wileńſką, a drugiego na Kadencyą Ruſką: Summa Poſłow 10. Deputatow 10. Sądy Ziemskie Grodzkie w Stołecznych miaſtach Powiatowych.

4to.

4to. To Woiewodztwo ma Herb tenże co W. Xięſtwo Litewskie ; Senatorow większych ma 3. Biskupa, Woiewodę, y Kaſztelana Wileńskich. Kaſztelan Wileński ma krzesło w Senacie między Woiewodami Sendomirskim y Kaliskim. Miaſta oprocz Stołecznego znacznieyſze ſą te: Oſzmiana, Lida, Wilkomierz, Brasław Stołeczne ſwoich Powiatow zaſzczycone Seymikami y Sądami. Ekonomia Lidzka należy do Dobr Stołowych Krolewskich.

O Woiewodztwie Trockim. pod numer: 8. 23.

1mo. Rzeki znacznieyſze też ſame co w Woiewodztwie Wileńskim, ciągną ſię do tegoż Woiewodztwa.

2do. Stołeczne Miaſto Troki pod numerem 25. nad Jeziorem obſzernym y rzeczką Brazalą ktora wpada do Wilii.

3tio. Dzieli ſię na 4. Powiaty : Trocki, Grodziński, Kowieński, y Upitski. Staroſtwa Grodowe: Trockie należy do Woiewody, Grodzińskie, Kowieńskie, y Upitskie, Niegrodowe: w Trockim: Daugowskie, Przełayskie, Łozdzieyskie, Mereckie, Metelskie, Nie-

Niemonoyskie, Oniskie, Olkienickie, Sumiliskie, Simneńskie, Zosielskie, Zyzmorskie &c: w Powiecie Grodzieńskim Berznickie, Przewalskie, Wasilkowskie, Filipowskie &c: w Powiecie Kowieńskim: Dorsuńskie, Kormiałowskie, Pilwiskie, Puńskie, Prenskie, Stokliskie, Wilkowskie, Wisztynieckie, &c. W Powiecie Upitskim: Gulbińskie Szymańskie, Szadowskie, Stęgwilskie, Wobolnickie, Zydeykańskie, &c: od miasteczek lub wiosek wszystkie nazwiska biorą.

Każdy Powiat Seymikuie osobno w swoim Stołecznym mieście, iako to Powiat Trocki w Trokach, Grodzieński w Grodnie, Kowieński w Kownie, Upitski w Poniewieżu. Na każdym Seymiku po dwoch Posłowy dwoch Deputatow obieraią. Summa Posłow 8. Deputatow 8. Deputatow połowa na Trybunał Kadencyi Wileńskiey, a druga na Trybunał Kadencyi Ruskiey.

4*to*. Herb tego Woiewodztwa iest Pogonia w czerwonym polu. Ma Senatorow większych: Woiewodę y Kasztelana Trockiego, ten ma mieysce między Woiewodami Sieradzkim y Łęczyckim

ckim. Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są te: Grodno pod numer: 8. nad Niemnem rzeką, sławne Seymami z Kadencyi na Wielkie Xięstwo Litewskie, znacznie ogniem po kilka razy zdezolowane. Tu się agituią Kommissye Skarbowa y Woyskowa Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Ekonomia Grodzieńska należy do dobr Stołowych Krolewskich, Kowno leży przy złączeniu się Wilii z Niemnem dosyć piękne y porządne miasteczko. Upita, Wygry nic osobliwszego nie ma; oprocz wspaniałego Kościoła y Klasztoru Kamedułow. Pozaście, Gora zwana Mons Pacis wsławiona Kościołem y Klasztorem Kamedułow. Merecz, Poniewież, Olita Ekonomia Krolewska, Olkieniki sławne Konfederacyą Olkienicką, czyli bardziey krwi obywatelskiey rozlaniem w Roku 1700. niegodnym wspomnienia.

O Xięstwie Zmudzkim. *d.*

1mo. Rzeki znacznieysze te:
r. r. Niemen, Windaw, Musza, &c. Oprocz tego znaczną Zmudzi część oblewa Morze Baltyckie.

2do.

2do. Miedniki *d.* przyozdobione Katedrą Biskupſtwa Zmudzkiego.

3tio. Dzieli ſię na 28. Powiatow to ieſt: Eyragolski, Wilkowski, Wielońśki, Rośieński, Widukleski, Krozki, Tendziagolski, Jaſwoński, Szawelski, Wielki-Dyrwian, Mały-Dyrwian, Berzański, Uzwętski, Telſzewski, Retowski, Pojurski, Wieſzniański, Korſzewski, Szawdowski, Gundyński, Twerski, Potumſzewski, Birzyniański, Polongowski, Powendeński, Medynyianski, Konklański, Zorański. Z ktorych pierwſze 13. Sądy Ziemskie y Grodzkie maią w Rośiennach Powiaty Wielkich-Dyrwian, y Małych-Dyrwian przez Konſtytucyą Seymu 1766. wyłączone ſą z Repartycyi Rośieńskiey, y inkorporowane do Repartycyi Telſzewskiey. Drugie zaś w Telſzewie. Grody obydwa Rośieński y Telſzewski należą do Sądowey Jurisdykcyi Staroſty Zmudzkiego. Staroſtwa Niegrodowe ma te: Wielońskie, Jurborgskie, Beyſagolskie, Skirſtymońskie, Jaſwonskie, Tryskie, Chweydańskie, Telſzewskie, Tyrkſzlewskie, Retowskie, Plungiańskie, Gorżdowskie, Polongowskie, Pto-

Ptotelſkie &c: Ekonomia Szawelſka należy do Dobr Stołowych Krolewſkich.

4to. Seymikuie Xięſtwo Zmudzkie: w Roſieniach, obiera trzech Poſłow na Seym, y 4. Deputatow na Trybunał W. X. Litewſkiego, dwoch na Kadencyą Wileńſką, a dwoch na Kadencyą Ruſką w Mińſku lub Nowogrodku agituiącą ſię.

5to. Kray Xięſtwa Zmudzkiego ma grunta żyzne y urodzayne, graniczy na połnoc z Xięſtwem Kurlandzkim, na Wſchod z Woiewodztwem Trockim, na Południe z Woiewodztwem Trockim także y Kroleſtwem Pruſkim: na Zachod z tymże Kroleſtwem y Morzem Baltyckim. Herb Xięſtwa: Pogonia na Chorągwi białey w polu czerwonym na iedney, a na drugiey ſtronie Niedzwiedz czarny z białą obrużą. Ponieważ zaś Xięſtwo Zmudzkie na Xiążąt Litewſkich było rządzone przez Staroſtow, dla tego ciż Staroſtowie nieodmienili dotąd ſwego tytułu na Woiewodztwo, lubo ſą Senatorami. Ma tedy to Xięſtwo trzech Senatorow Krzesłowych: Biſkupa Staroſtę, y Kaſztelana Zmudzkich. Staroſtwo Zmudzkie idzie przez Elekcyą

kcyą Krol iednego z podanych ſobie Kandydatow, potwierdza. Staroſta Zmudzki ma mieyſce w Senacie między Woiewodami Łęczyckim, y Brzeſkim Kujawſkim. Miaſta znaczn ieyſze, oprocz Stołecznego, ſą te: Roſienne zaſzczycone Seymikami, Sądami Grodzkiemi y Ziemſkiemi. Telſzew, tu ſię także Sądy Ziemſkie y grodzkie agituią. Birże gdzie niegdyś August II. Krol Polſki z Piotrem W. Carem Moſkiewſkim ſekretną mieli, ziechawſzy ſię, umowę, przeciwko Karolowi XII. Krolowi Szwedzkiemu, ktory w krotce po ich wyieździe przybył tu był. Polangen pod numer: 24. czyli Plongow: Port niegdyś ſławny na Morzu Baltyckim: poznaki tego dotąd w morzu widać, to ieſt rozwaliny murow dawnych, ktore okręty od nawałności morſkich niegdyś zaſłaniały.: Port ten od Szwedow kamieniami zarzucony był dla przeſzkodzenia handlom Polſkim na morzu Baltyckim. Willeia Jurborg, Uzweta &c:

O Wo-

O Woiewodztwie Smoleńſkim. T.

1mo. Rzeki znacznieyſze: pod znacz:
f. Dniepr, Soz rzeka, ktora dzieli Woiewodztwo Mściſławskie od Smoleńſkiego, w tym Woiewodztwie zaczyna ſię.

2do. Miaſto Stołeczne: pod znaczk: *T.* Smoleńſko nad rzeką Dnieprem mocno ufortyfikowane, ma przytym Zamek dobrze we wſzyſtkę opatrzony ammunicyą. O to miaſto y Woiewodztwo długo Polſka z Moſkwą certowała, po kilkakroć razy w ręku go ſwoim miała y traciła z niemałą utratą ludzi: naoſtatek od Roku 1686. do Moſkwy ze wſzyſtkim odpadło. Car Michał Alexiewicz fundował w nim Arcy Biſkupſtwo Schizmatyckie Ritûs Græci, na mieyſce Biſkupa Łacińſkiego, ktorego Katedra, nigdzie nie ieſt ieſzcze uſtanowiona.

3tio. Dzieli ſię na dwa Powiaty: Właſny Smoleński, y Starodubowski. Staroſtwa Grodowe: Smoleńſkie należy do Woiewody, y Starodubowskie: Obydwa tytularne, ponieważ attynencye do nich w ręku Moſkiewſkich.

4to. Seymiki Exulantskie Woiewodztwo Smoleńskie odprawuie w Wilnie w Kościele XX. Bernardynow, Powiat zaś Starodubowski u XX. Karmelitow Bofych pod oftrą bramą. Obieraią na każdzm Seymiku po dwoch Posłow, y po dwoch Deputatow: Summa Posłow 4. Deputatow 4.

5to. To Woiewodztwo całe prawie do Mofkwy należy, ustąpione przez Traktat Grzymułtowski, imię iednak Woiewodztwa zachowuie. Ma za Herb Laskę złotą na Chorągwi czerwoney w fzarym Polu. Senatorow ma 3. większych, Biskupa, Woiewodę, y Kafztelana Smoleńskiego.

O Woiewodztwie Połockim. *u.*

1mo. Rzeki znacznieyfze są te: pod znaczk: 9. *h.* Zyłka ciągnąca się, znaczy Dzwinę, albo Dunę, pod znacz: *u.* Budowiefz, Ofkalczyca, Ufzacza, &c. także iezioro obfzerne Hiefzezerda, y wiele innych bagnistych niedostępnych dla wod y błota mieyfc.

2do. Miasto Stołeczne Połock nad rzeczką Połotą, ktora pod tymże miastem wpada w Dzwinę. Ma fwego Arcy-Bifku-

ſkupa Ritûs Græci Uniti, XX. Jezuci maią tu wſpaniały Kościoł y Klaſztor z obſzernemi maiętnościami od Stefana Batorego nadanemi; Cerkiew Bazylianow Unitow ſławna grobem S. Jozafata Arcy-Biſkupa Połockiego

3tio. Nie dzieli ſię na żadne Powiaty.

4to. Seymikuie w Połocku, obiera dwoch Posłow, y dwoch Deputatow, iednego na Kadencyą Wileńſką, a drugiego na Kadencyą Ruſką.

5to. Ma za Herb: Pogonią w białym polu Senatorow Krzesłowych Woiewodę, y Kaſztelana Połockich, Woiewodę obiera Szlachta przez Elekcyą, a Krol iednego z podanych Kandydatow potwierdza. Staroſtwo Grodowe Połockie należy do Woiewody. Niegrodowe: Dzieſniſkie y inne Krolewſzczyzny. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te: Dzieſna, Sokol. &c.

O Woiewodztwie Nowogrodzkim. *c.*

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod znaczk: *rr.* Niemen ktory ſię w tym Woiewodztwie zaczyna, y dzieląc go od Wo-

iewodztwa Wileńſkiego, wchodzi w Trockie, Zmudzkie, w Króleſtwo Pruſkie, y wpada w morze Baltyckie. Inne rzeki ſą mniey znaczne, iako to: Szara, Uſza, Słucz. &c.

2do. Stołeczne miaſto c. Nowogrodek, tu ſię agituie Trybunał głowny Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego Kadencyi Ruſkiey, pod tymże Marſzałkiem co y w Wilnie, lecz pod innemi Deputatami na Kadencyą Ruſką od Woiewodztw y Powiatow deſtynowanemi, zaczyna ſię w poniedziałek po 3. Krolach, ſądzi ſię przez 22. Niedziel nieprzerwanie, y to co drugi tylko Rok, ponieważ ieſt alternata z Mińſkiem.

3tio. Dzieli ſię na trzy Powiaty: Właſny Nowogrodzki, Słonimſki, y Wołkowyſki. Staroſtwa Grodowe trzy tegoż imienia. Nowogrodzkie należy do Woiewody. Niegrodowe w Nowogrodzkim: Cyryńſkie y inne Krolewſzczyzny. Ekonomia Nowogrodzka należy do dobr Stołowych Krolewſkich. W Powiecie Słonimſkim Sokołowſkie, Zdziłowſkie &c. Ekonomia Słonimſka należy do dobr Stołowych Krolewſkich. W Powiecie

Woł-

Wołkowyſkim: Mścibowſkie, Jałowſkie Wolpińſkie &c.

Seymikuie każdy Powiat oſobno w ſwoim Stołecznym mieście, to ieſt: w Nowogrodku Nowogrodzki, w Słonimie Słonimski, w Wołkowyſku Wołkowyſki: wſzędy obieraią po dwoch Posłow y po dwoch Deputatow: Summa Posłow 6. y Deputatow 6. połowa na Kadencyą Wileńſką, a druga na Kadencyą Ruſką.

4to. Ma za Herb Pogonią z iedney ſtrony, a z drugiey ſtrony Anioła w Czerwonym polu. Senatorow dwoch Krzesłowych Woiewodę y Kaſztelana Nowogrodzkiego. W tym Woiewodztwie ieſt Xięſtwo Słuckie należące do Xiążąt Radziwiłow, ktorego Stołeczne miaſto Słuck nad Słuczą rzeką, Pałacem wſpaniałym przyozdobione: w tymże Nieſwiz miaſto przyozdobione pałacem wſpaniałym rezydencyonalnym Xiążąt Radziwiłow, gdzie Bibliotheca czyli Xięgarnia nayſławnieyſza w całey Polſzcze znayduie ſię: Kleck Stołeczne Ordynacyi Kleckiey Xiążąt Radziwiłow. Inne miaſta w tym Woiewodztwie znacznieyſze ſą te: Słonim Stołeczne Powiatu ſwego; bliſko tego

mia-

miaſta, ieſt Monaſter y ſławna Cerkiew Zyrowiecka Bazylianow Unitow. Oſtrow, Myſz, Hrabſtwo Maſſalſkich, Lachowice, Lubieſzow &c.

O Woiewodztwie Witebſkim. 9.

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod numer: 9. Zyłka z Moſkwy ciągnąca ſię, nazywa ſię Dzwina, druga pod znaczk: *f*. także z Moſkwy płynąca zarywaiąca część tego Woiewodztwa, nazywa ſię: Dniepr, Inne Uświatycza. &c: Kapsla iezioro na granicy Moſkiewskiey &c.

2do. Miaſto Stzłeczne Witebſk pod numer: 9. nad Dzwiną, zaſzczycone ſądami Grodzkiemi y Ziemſkiemi, tudzież Elekcyami Woiewodow.

3tio. Dzieli ſię na dwa Powiaty: Witebſki, y Orſzańſki: Staroſtwa Grodowe Witebskie należy do Woiewody y Orſzańskie. Niegrodowe w Witebſkim: Jezierzyckie, Koziańskie, Uświatſkie, Wielizkie, Zaſurańſkie &c. W Powiecie Orſzańſkim, Boryſowſkie, Luboſzańskie. Ekonomia Orſzańſka należy do Dobr Stołowych Krolewſkich.

wſkich. Każdy Powiat z oſobna Seymikuie, Witebski w Witebsku: Orſzański w Orſzy: obieraią po dwoch Posłow y dwoch Deputatow. Summa Posłow 4. Deputatow 4.

4to. Ma za Herb Pogonią na Chorągwi zieloney w polu czerwonym. Senatorow Krzesłowych dwoch: Woiewodę, y Kaſztelana Witebſkiego. Woiewodę Szlachta obiera, Krol potwierdza. Miaſta oprocz Stołecznego, znacznieyſze ſą te: Orſza Stołeczne Powiatu nad Dnieprem. Boryſſow, Ula, Radziwiłow, Szklow Hrabſtwo Xiążąt Czartoryſkich.

O Woiewodztwie Brzeſkim Litewſkim. *P.*

1mo. Rzeki znacznieyſze: pod znaczk:

P. Prypeć, ktory wzdłuż Woiewodztwa ſrzodkiem płynie, y wpada w Dniepr. Styr, Horyń, Słucz rzeki z Wołynia płynące w tym Woiewodztwie z Prypeciem ſię łączą. Bug zarywa część tegoż Woiewodztwa. Sporow Jezioro. Oprocz tego niezmierna moc w tym Woiewodztwie bagniſk rozciągaiących ſię na kilka mil.

2do.

2do. Stołeczne miasto : Brzeście Litewskie nad Bugiem pod numerem 26, tu druga Katedra Biskupa Łuckiego ktory oraz iest Biskupem Brześciańskim y ma oprocz Łuckich Kanonikow Katedralnych, Brzeskich także Katedralnych.

3tio. Dzieli się na dwa Powiaty : Brzeski Litewski y Piński. Starostwa Grodowę Brześciańskie y Pińskie. Niegrodowe w Powiecie Brzeskim Szereszowskie, Kamienieckie, Ziołowskie. Ekonomia Brzeska Litewska z Kobryniem należą do Dobr Stołowych Krolewskich. W Pińskim Powiecie Drużyłowickie &c. Ekonomia Pińska należy do Dobr Stołowych Krolewskich.

Każdy Powiat Seymikuie z osobna : Brzeski w Brześciu Litewskim, Piński w Pińsku. Obieraią Posłow 2. y Deputatow 2. Summa Posłow 4. Deputatow 4.

4to. Ma za Herb Pogonią w błękitnym kolorze w polu czerwonym. Senatorow Krzesłowych dwoch Woiewodę y Kasztelana Brzeskich Litewskich Miasta znacznieysze oprocz Stołecznego są: Pińsk nad rzeką Piną pod literą *P*. Stołeczne Powiatu, pełne

Zy-

Zydow: zdobi go iednak wſpaniały Kościoł y Klaſztor z Szkołami XX. Jezuitow. Biała miaſto, przyozdobione Pałacem wſpaniałym Xiążąt Radziwiłow, tudzież Akademią dependuiącą od Akademii Krakowſkiey, ktora tam wyſyła Profeſſorow. Koden nad Bugiem Hrabſtwo Sapieżyńſkie. Wołczyn przyozdobiony Pałacem wſpaniałym Xiążąt Czartoryſkich; Kaplica Wołczyńſka między naypięknieyſzemi w Polſzcze Architektoniki wynalazkami liczyć ſię może. Seminarium dla Duchowieńſtwa Ritûs Græci Uniti pod Dyrekcyą Bazylianow koſztem Xiążąt w rownym guście funduie ſię. W Wołczynie rodził ſię Staniſław Auguſt Krol Polſki dnia 17. Stycznia 1732. Wyſokie Litewſkie miaſto ſławne Jarmarkami na konie y bydło Ukraińſkie. Tereſpol iedno z porządnieyſzych miaſteczek. Jzabelin od imienia Xiężny JMCi Generałowy Ziem Podolſkich Czartoryſki nazwiſko maiące, miaſteczko porządne. Pratulin ſławne Jarmarkami. Dąbrowica, Sławatycze nad Bugiem, Kamieniec Brzeſki Litewſki. Ten Kray poſpolicie nazywa ſię Poliſiem dla mnoſtwa laſow.

O Woiewodztwie Mściſławſkim. *f.f.* 27.

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te : pod literą.

f. Diepr, Soza na granicy między tym Wdztwem y Moſkwą płynie, y wpada w Dniepr w tymże Woiewodztwie.

2do. Stołeczne miaſto pod numerem 27. Mściſław, na ſamey prawie granicy bliſko rzeki Sozy ieſt położone.

3tio. Nie dzieli ſię na żadne Powiaty: Staroſtwo Grodowe Mściſławſkie: Niegrodowe Radomyślſkie, Krzyczewſkie, Korſzańſkie &c.

4to. Seymikuie w Mściſławiu, obiera dwoch Poſłow y dwoch Deputatow.

5to. Ma za Herb Pogonią na Chorągwi złotey w czerwonym polu. Senatorow dwoch Krzeſłowych : Woiewodę y Kaſztelana Mściſławſkiego. Miaſta inne oprocz Stołecznego ſą te: Mohylow nad Dnieprem, tu Schizma ſwego ma Władykę czyli Biſkupa. Ekonomia Mohylowſka należy do Dobr Stołowych Krolewſkich. Krzyczew, Bobrow, Radomyśl: &c.

O Woiewodztwie Mińſkim. Z.

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod numer:
28. Berezyna, ciągnie ſię przez całe Woiewodztwo Mińſkie y wpada w Dniepr. Dniepr zarywa część tegoż Woiewodztwa, Soza, Prypeć, Wiacza, Swiſłocz, y potężne iezioro nazwane Olha.

2do. Stołeczne miaſto Mińſko pod numerem 29. mieyſce Trybunału W. Xięſtwa Litewſkiego na Kadencyą Ruſką, ktora ſię po ſkończoney Kadencyi Wileńſkiey do Mińska, a drugiego roku do Nowogrodka pod tymże Marſzałkiem przenoſi, y ſądzi ſię od Poniedziałku po 3. Krolach przez 22. Niedziel nieprzerwanie. Zowie ſię zaś dla tego Trybunałem Kadencyi Ruſkiey, bo Woiewodztwa ktore ſię tu ſądzą, iako to: Woiewodztwo Nowogrodzkie z ſwoiemi Powiatami, Witebſkie wtąż, Mściſławskie, Mińskie z ſwoiemi Powiatami, składaią Ruś Białą.

3tio. Dzieli ſię na 3. Powiaty: Miński, Mozyrski, y Rzeczycki. Staroſtwa Grodowe: Mińskie, Mozyrskie, y Rzeczyckie. Niegrodowe w Powiecie Mińskim: Kraſnoſielskie, Rado-

ſzko-

ſzkowskie &c. W Powiecie Mozyrskim : Zahalskie ; w Powiecie Rzeczyckim : Bobruyskie , Czeczerskie, Homelskie, Rohaczewskie, Propoyſkie &c.

Seymikuie każdy Powiat z oſobna w Mińsku , w Mozyrze , y Rzeczycy: obiera po dwoch Poſłow y dwoch Deputatow: Summa Poſłow 6. Deputatow 6.

4to. Ma za Herb Pogonią w cieliſtym kolorze. Senatorow 2. Krzeſłowych: Woiewodę y Kaſztelana Mińskich. Oprocz Stołecznego, inne miaſta ſą te : Mozyr nad rzeką Prypeciem: Rzeczyca przy Dnieprze, Brahin, Homel , Rohaczow , Jelsko. &c:

O Woiewodztwie Inflantſkim. *h.*

1mo. Rzeki znacznieyſze ſą te: pod znacz: 9. *h.* Dzwina , ktora dzieli Inflanty od Kurlandyi y wpada za Rygą do Morza Baltyckiego; y potężne Jezioro nazwane Luban &c.

2do. Miaſto Stołeczne Duneburg nad Dzwiną pod znaczk: *h.*

3tio. Nie dzieli ſię dla ſwoiey ſzczupłości na żadne Powiaty. Staroſtwo Grodowe Du-

Duneburskie. Niegrodowe: Lucyńskie, Rzeżyckie, Maryenhauskie.

4to. Seymiki y Sądy w Duneburgu: obieraią Posłow 6. ktorych dwoch z Inflant samych, y ci są obligowani bydź na Seymiku: dwoch zaś z Korony, y dwoch z Litwy Krol nominuie. Woiewodztwo Inflantskie żadnego Deputata na Trybunał Wielkiego Xięstwa Litewskiego nie posyła: bo z Duneburga idzie appellacya nie do Trybunału, lecz do Assessoryi Koronney. Kommissarzow zaś dwoch obiera y wysyła na Kommissyą Skarbową Wiekiego Xięstwa Litewskiego do Grodna, ktorzy wraz z innemi Kommissarzami co dwa lata na Seymie kreowanemi zasiadaią w Kommissyi Skarbowey Wielkiego Xięstwa Litewskiego, pensya zaś, nie ze Skarbu im Litewskiego, iak innym Kommissarzom, ale podług dawnego zwyczaiu od Woiewodztwa należy się, y nie wdaią się w inne Kommissyi sprawy, tylko w te, ktore dawniey należały do Trybunału Skarbowego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, przez ustanowienie Kommissyi Skarbowych skassowanego.

5to.

5to. Inflanty należą do Litwy oraz y do Polſki, dla tego z Kancellaryi pod dwiema pieczęciami Koronną y Litewſką expedycye y przywileie dla nich wychodzą. Inflanty niegdyś należały do Polſki y zamykały w ſobie trzy Woiewodztwa Derpſkie, Wendeńſkie, y Parnawſkie: ale gdy te nayprzod do Szwecyi przez Traktat Oliwſki w Roku 1660; potym od Szwedow do Moſkwy za panowania Piotra Wielkiego odpadły, część tylko Inflant bardzo mała przy Polſzcze zoſtała ſię, to ieſt Powiat Duneburſki pod imieniem Woiewodztwa Inflantſkiego, ktore ma za Herb: Gryffa białego w czerwonym polu, w nodzę prawey miecz dobyty trzymaiącego, a na pierſiach litery S. y A. związane z Koroną złotą na głowie. Senatorow Krzesłowych ma trzech: Biſkupa, Woiewodę, y Kaſztelana Inflantſkich. Miaſta znacznieyſze oprocz Stołecznego ſą te: Maryenhauz, Lucyn czyli Ludſen &c.

O Xię-

O Xięſtwie Kurlandzkim. *IV.*

Xięſtwo Kurlandzkie wraz z Inflantami od Zygmunta Auguſta zawoiowane y oddane było od tegoż Krola w hołd Gottardowi Ketlerowi y iego Sukceſſorom, za to, że pomieniony Ketler Miſtrz Krzyżakow Inflantskich znacznie dopomogł Krolowi do podbicia, a po części dobrowolnego poddania ſię Inflant. Gdy Familia Ketlerowſka, na oſtatnim Ferdynandzie Xiążęciu Kurlandzkim uſtawała, Szlachta Kurlandzka zabiegaiąc kłotniom po iego śmierci naſtąpić maiącym, wcześnie obrali ſobie w Roku 1726. ſekretnie Xiążęcia Grafa Maurycego de Saxe. Ale Kommiſſya od Rzeczypoſpolitey przez Konſtytucyą Seymu Roku 1726. wyznaczona ſkaſſowała nieprawną Morycza czyli Maurycego Elekcyą, a na iego mieyſce na uſilną Anny Imperatorowy Roſſyiſkiey promocyą inweſtyowała w Roku 1739. na Xięſtwo Kurlandzkie Erneſta Birona. Lecz gdy ten wkrotce dyſgracyowany y na Syberyą odeſłany był, ſtany Kurlandzkie przez 19. prawie lat bez Xiążęcia zoſtawały. Dopiero po za-

ſzłym Senatûs Conſilium Auguſt III, za konſenſem Dworu Petersburſkiego w Roku 1759. inweſtyował na Xięſtwo Kurlandzkie Xiążęcia Karola de Saxe Syna ſwego. Lecz gdy po śmierci Elżbiety Imperatorowy Roſſyiſkiey Biron do łaſki Dworu Petersburſkiego przywroconym zoſtał, y śmierc Auguſta III. Krola Polſkiego Oyca Karola Xiążęcia Kurlandzkiego, zaſzła; do poſſeſſyi ſwoiey pomieniony Xiążę przyiść nie mogł. A za tym Staniſław Auguſt Krol Polſki Roku 1764. Piotra Birona ſtarſzego Syna Erneſta Birona na Xięſtwo Kurlandzkie inweſtyował.

Xiążę Kurlandzki przyſięga na wierność Krolowi y Rzeczypoſpolitey, ktorey w czaſie woyny według Konſtytucyi Seymowey Roku 1736. uchwaloney 500. Infanteryi czyli piechoty, a 200. Kawaleryi czyli Jazdy przyſtawiać powinien. Od Sądow Kurlandzkich oſtatnia appellacya idzie do Krola y Rzeczypoſpolitey na Sądy Relacyine.

Religia w Xięſtwie, panuiąca Luterſka.

Xięſtwo Kurlandzkie dzieli ſię na Kurlandyą y Semigallią. W Semigallii miaſto znacznieyſze: Mittaw, albo Nitava pod numer: 14. Stołeczne

Se-

Semigallii, Rezydencya Xiążąt Kurlandzkich. Bauſki, albo Bauſk, Zelburg albo Seelberg, Dalen &c. W Kurlandyi zaś Stołeczne Goldynga albo Goldyngen, Lipawa albo Libau: Piltyn niegdyś Biſkupſtwo Piltyńſkie Katolickie znaczne było. Alſvangen, Angermund. &c.

ROZDZIAŁ XVIII.

W KTORYM WYKŁADA SIĘ KARTA OSMNASTA.

P. CO za część Europy wyraża ſię na Karcie XVIII?

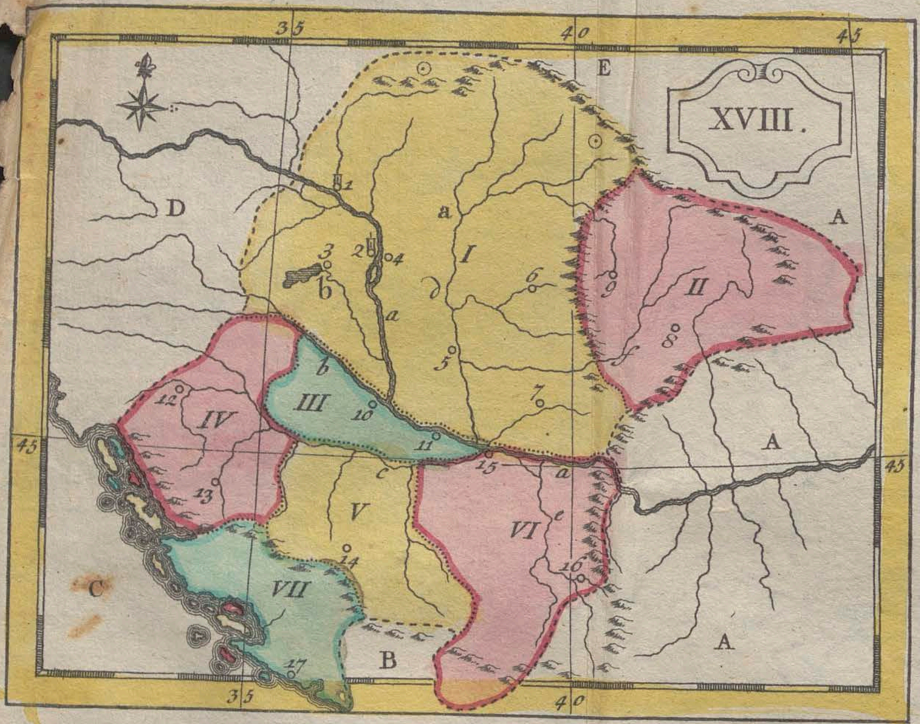
O. Kroleſtwo Węgierſkie.

P. Co za powietrze w tym Kraiu, grunt, Rząd, Religia, y przymioty Obywatelow?

O. Powietrze w tym Kraiu nie ze wſzyſtkim zdrowe ieſt: grunt ieſt bardzo żyzny, y we wſzyſtko obfituiący, oſobliwie w wino, pſzenicę, rożne owoce: przy tym ma bydła ślicznego podoſtatek oſobliwie wołow: laſy pełne zwierza, rzeki bardzo rybne a zwłaſzcza w karpie, ma żupy ſolne iak w Polſzcze, oprocz tego bogate ieſt w kruſzce złote y ſrebrne, zgoła mowiąc na niczym temu Kraiowi nie zbywa.

Przed tym to Kroleſtwo miało ſwoich Krolow ktorych wolnie ſobie obierało, ale od Roku 1687. ſtało ſię dziedzicznym Domowi Auſtryackiemu: Stany bowiem Węgierſkie zgromadzone na Seymie w Preſzburku poddały ſię na zawſze Domowi temu.

Religia w tym Kraiu panuiąca ieſt Katolicka Rzymſka: ale y Dyſſydenci, ktorych ſię wiele znay-

XVIII.
35
40
45
E
D
A
I
II
III
IV
V
VI
VII
B
C
a
b
c
f
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17

znayduie w Kraiu, maią ſobie pozwolone po rożnych miaſtach y mieyſcach liberum ſwoich obrządkow exercitium.

Węgrzy ſą dobrzy żołnierze, ale handle y manufaktury niebardzo u nich kwitną: ſą ludzie dorodni, ale pyſzni porywczy, y mściwi.

P. *Iak ſię dzieli Węgierſki Kray?*

O. Dzieli ſię na ſiedm Prowincyi, ktore maią tytuł Kroleſtw, oprocz iedney pod tytułem Xięſtwa, te zaś ſą:

I. Kroleſtwo WĘGIERSKIE właściwie tak nazwane podzielone na wyżſze
  a. WĘGRY, y niżſze
  b. WĘGRY:

II. Xięſtwo SIEDMIOGRODZKIE albo TRANSYLWANII.

III. Kroleſtwo SKLAWONII albo SŁOWIANSKIE.

IV. Kroleſtwo KROACYI.

V. Kroleſtwo BOSNII.

VI. Kroleſtwo SERWII.

VII. Kroleſtwo DALMACYI.

P. *Powiedz znacznieyſze miaſta w Węgrzech?*

O. Znacznieyſze miaſta generalnie mowiąc w Kraiu Węgierſkim ſą te:

1. Presburg Stołeczne Wyżſzych Węgier.

2. Buda albo Offen Stołeczne Niższych Węgier.
3. Gran albo Strigonium w Niższych Węgrach.
4. Peſt naprzeciwko Budy z drugiey ſtrony Dunaiu.
5. Segedyn.
6. Wielki Waradyn.
7. Temeſwar.

W Tranſylwanii ſą te:

8. Hermenſtad.
9. Kołoſwar.

W Sklawonii:

10. Eſſek y
11. Peterwaradyn.

W Kroacyi:

12. Karloſtad Stołeczne, y
13. Bihacz.

W Bośnii:

14. Saraio Stołeczne.

W Serwii.

15. Belgrad.
16. Niſſa.

W Dalmacyi:

17. Raguſa to miaſto z przyległemi miaſteczkami y mieyſcami czyni Rzeczpoſpolitą Raguzańſką pod protekcyą Turkow y Wenetow zoſtaiącą.

P. Ktore ſą rzeki y gory znacznieyſze w Węgrzech?

O. Rzeki ſą te:

a. Dunay.
b. Draw.
c. Saw.
d. Tess albo Tibiſcus.
e. Moraw.
f. Maros.

Gory naywyżſze dzielące Węgry od Polſki pod znaczkiem
⊙ nazywaią ſię Tatry albo Krempak.

P. Iakie ſą granice Węgier y iaka długość y ſzerokość ich?

O. Węgry na Wſchod graniczą
A. z Turcyą Europeyſką
Na Południe także
B. z Turcyą, y
C. z Grecyą, z Morzem Adryatyckim albo Odnogą Wenecką
Na Zachod
D. z Niemcami to ieſt Auſtryą
Na Połnoc
E. z Polſką.

Rozciągaią ſię Węgry od Wſchodu do Zachodu na ſto dwadzieścia mil Niemieckich, a od Południa do Połnocy na ſto prawie dwanaście.

ROZDZIAŁ XIX.

W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ KARTA DZIEWIĘTNASTA.

P. CO za część Europy widziſz na Karcie XIX.?

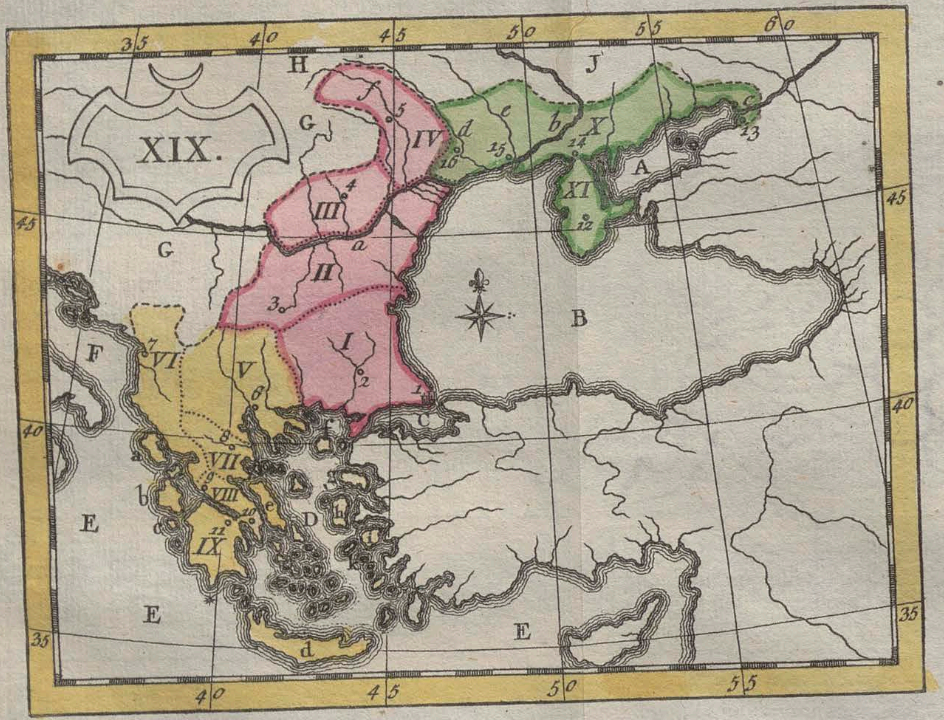
O. Widzę Turcyą Europeyską, czyli cząſtkę Państwa Ottomańskiego w Europie.

P. Co za powietrze w tym Kraiu, co za urodzaie, Rządy, Religia, y przymioty Turkow tę Część Europy poſiadaiących?

O. Powietrze bardzo utemperowane. Urodzaie wielkie, y gdyby ziemia cokolwiek łepiey ſprawowana była, obfitſzego niebyłoby Kraiu tak co do zboża, iako co do wina, y rożnych owocow.

Rządy tego Państwa ſą abſolutne: Sułtan Turecki ieſt Panem pełnomocnym nietylko dobr ſwoich poddanych, ale y życia ich, bo wſzyſcy poddani u niego ſą niewolnikami. Ta niezmierna zwierzchność z iedney ſtrony, a z drugiey niewola, ſą okazyą częſtych buntow y zamieſzania w Państwie.

Religia panuiąca Machometańſka wynaleziona od Machometa Kacermiſtrza ktory ſię za Wielkiego udawał Proroka: Sekta iego nic innego

XIX.
H
J
G
A
B
C
D
E
F
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
35
40
45
50
55
60

go nie ieſt, tylko zbior rozmaitych Artykułow z Zydowſkich, Chrześciańſkich, Greckich y rożnych Oryentalnych obrządkow: inne wſzyſtkie ſekty oſobliwie Grekow Schizmatykow między niemi mieſzczą ſię y maią ſwoie Kościoły y Klaſztory: Katolicka Religia gdzie nie gdzie ma także wolność ſwoich obrządkow, wſzyſtkie zaś te Religie muſzą wielki haracz płacić Turkom,

Turcy ſą pomiarkowani y ſkromni w iedzeniu y napoiu, ale łakomi y chciwi zyſku przy ſwoich handlach: prożnowanie y ſzukanie iakiegoś ſpoczynku, ieſt przymiot obywatelow prawie ordynaryiny.

P. Iak ſię dzieli Kray Turecki w Europie?

O. Dzieli ſię na TURCYĄ WŁASCIWĄ czerwonym kolorem znaczoną, Na GRECYĄ zułtym kolorem, y MAŁĄ-TARTARYĄ Seledynowym kolorem znaczoną.

TURCYA WŁASCIWA dzieli ſię na cztery Wielkie Prowincye.

I. Romanią albo Romelią.
II. Bulgaryą.
III. Wołoſzczyznę
IV. Multańſką Ziemię.

GRE-

GRECYA dzieli ſię na
V, Macedonią.
VI. Albanią
VII. Teſſalią
VIII. Liwadią, y na
IX. Połwyſep nazwany Morea.

TARTARYA MNIEYSZA dzieli ſię na Tatarow
a. Oczakowſkich, na Tatarow
b. Budziak, na
X. Nogais, y na Tatarow
XI. Krymſkich.

P. Iakie ſą Miaſta znacznieyſze w Turczech?

O. Są te:
1. Conſtantynopol Stołeczne Państwa Tureckiego ſławne handlami, y Rezydencyą Ceſarza Tureckiego
2. Adryanopol w Romanii.
3. Zofi Stołeczne w Bulgaryi.
4. Buchareſt Stołeczne Walachii.
5. Jaſſy Stołeczne Multanow.
6. Salonika przedtym Teſſalonia Stołeczne Macedonii.
7. Durazzo Stołeczne Albanii.
8. Laryſſa Stołeczne Teſſalu.
9. Lepant Stołeczne Liwadii.
10. Ateny teraz nazwane Setines.

11. Korynt Stołeczne Morei.
12. Baſza-Serray Stołeczne Tatarow Krymſkich.
13. Azof.
14. Perekop ieſt iakoby drzwiami z Mnieyſzey Tartaryi do Tartaryi Krymſkiey czyli Połwyſpu nazwanego Krymea, co przedtym nazywało ſię Cherſoneſus Taurica.
15. Oczakow Stołeczne Tatarow Oczakowſkich.
16. Bender.

P. Powiedz ktore ſą rzeki Kapy, y Wyſpy znacznieyſze w Pańſtwie Tureckim?

O. Są te Rzeki:

a. Dunay.
b. Dniepr.
c. Don albo Tanais.
d. Dnieſter.
e. Bog albo Argisz.
f. Prut.

Wyſp niezmierna moc koło Grecyi, przeto to Morze nazywa ſię Arcypelag, znakomitſze ſą te:

a. Korfu bliſko morza Adryatyckiego na Zachod Grecyi do Wenetow należy.
b. Cefalonia.
c. Zant albo Zacyntus,

d. Kandya.
e. Negrepont.
f. Lemnos albo Salamina.
g. Mitylena.
h. Sio
i. Samos
k. Patmos gdzie Swięty Jan Ewangelista będąc na wygnaniu pisał swoie ziawienia pełne taiemnic Boskich, te sześć ostatnie wyspy leżą na Arcypelagu

Kapy czyli Gory nad morzem na wielu mieyscach znayduią się, nayznacznieyszy iednak iest na południe Merei, gdzie daleko na morze widać, bo wysoka gora na samym brzegu stoi nazwana

* Kap Matapan.

P. Iakie są granice y rozciągłość Państwa w Europie Tureckiego?

O. Państwo Tureckie w Europie na Wschod ma Odnogę morską

A. Zabach albo morze Azof.
B. Morze czarne.
C. Morze di Marmora, niegdyś Propontis albo Hellespontus zwane, y
D. Arcypelag, albo Morze Wschodnie.
Na Południe ma Morze
E. Wsrzodziemne.

Na

Na Zachod
E. Morze Wſrzodziemnie.
F. Morze Adryatyckie.
Na Połnoc
G. WEgry.
H. Polſkę y
I. Roſſyiſkie Pańſtwo.

Długość Pańſtwa Tureckiego w Europie od Wſchodu do Zachodu rozciąga ſię bliſko na ſto pięć mil Niemieckich Szerokość od Południa do Połnocy od wyſpu Kandyi aż ku Polſzcze rozciąga ſię na dwieście dzieſięć mil Niemieckich.

ROZ-

ROZDZIAŁ XX.

W KTORYM WYKŁADA SIĘ DWUDZIESTA KARTA.

P. CO za część świata wyraża ta mappa XX. ?

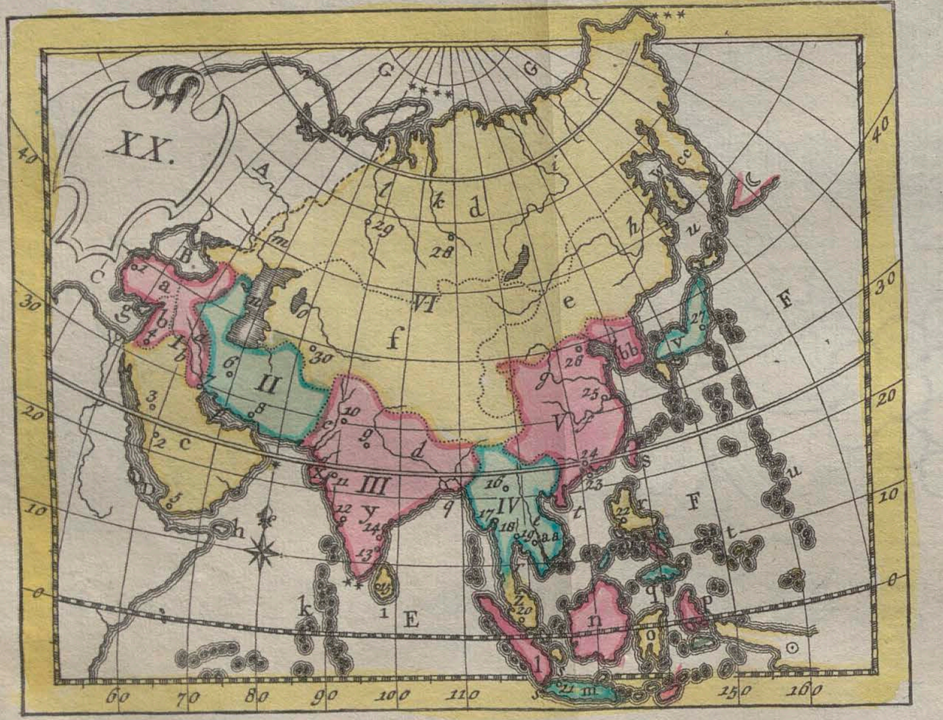
O. Azyą, ktora naypierwey ze wszystkich czterech części świata była zaludniona.

P. Co za powietrze w tey części świata, co za urodzaie, Rządy, Religia, obyczaie y przymioty mieszkańcow ?

O. Ponieważ Azya rozciąga się pod trzema zonami, to iest, odmiennościami powietrza, przeto we wszystkich Kraiach Azyi nie może bydź iednakowe powietrze, bo inne iest naprzykład położenie Indyi, inne Tartaryi: Można iednak generalnie powiedzieć, że nie masz w swiecie delikatnieyszego pomieszkania co do powietrza zdrowego y wygod iakie są w Azyi. Wszystko się w niey rodzi cokolwiek iest pożytecznego, przyiemnego, y do zbytku nawet służącego. Znayduią się w niey na wielu mieyscach kruszce złote, srebrne, Kamienie drogie, kleynoty, y parfumy rożnego gatunku y rodzaiu.

Rządy wszędzie despotyczne, albo im podobne.

Re-

te:
takz
li o

drug
rożn
tych
znie
kow
się
prz
oni
wie
inn
nie
bie
ścia
cno
cno
nay
zro
Ser
mi
tyl
nal

Religie naybardziey w Azyi panuiące są te: Mahometańska, y Pogańska: Chrześciańska także znayduie się, ale to tylko po koloniach czyli osadach w niey Europeyskich.

Ludzie w Azyi iako się rożnią iedni od drugich powietrzem w ktorym mieszkaią, tak się rożnią obyczaiami: generalnie iednak lud Azyatycki iest dowcipny, przyiemny, wspaniały, ale zniewieściały, zazdrosny y obłudny. Chinczykowie ze wszystkich mieszkańcow Azyi, dwiema się naybardziey rzeczami dystyngwuią, pychą, y przywiązaniem do nauk y rzemiosł: przyznaią oni Europeyczykom iedno oko, to iest, cokolwiek wiadomości w rzeczach światła ktorego w innych obywatelach całego świata bynaymniey nie widzą, maiąc ich za ślepych respektem siebie. U nich Szlachectwo idzie za umieiętnością, ten tylko u nich Szlachcic kto uczony, cnotliwy y rostropny, wszyscy inni nie maiący cnoty, y nauki, podli ludzie, do roli, do prac naypodleyszych choćby byli z naygodnieyszych zrodzeni Rodzicow, bywaią obroceni. Uczeni Senatorami, Ministrami, Urzędnikami y Rządcami Prowincyi bywaią. Szlachectwo z urodzenia tylko samey Familii Cesarskiey według ich praw należy się.

P. Na wiele się Państw dzieli Azya?
O. Na sześć.

I.

I. TURCYĄ AZYATYCKĄ, w ktorey te ſą znacznieyſze Prowincye
a. Natolia przed tym zwana Azyą Mnieyſzą.
b. Syryą y
c. Arabią.
II. Kroleſtwo PERSKIE,
III. Państwo WIELKIEGO-MOGOLA.
IV. INDYĄ WSCHODNIĄ, ktora w ſobie zamyka wiele Kroleſtw udzielnych y wyſp.
V. Państwo CHINSKIE.
VI. TARTARYA WIELKA dzieli ſię na
d. Tartaryą Moſkiewſką.
e. Tartaryą Chińſką y
f. Tartaryą dziką y nikomu niepoddaną: W tey Tartaryi iako y w innych rożne ſą Tatarow Ordy albo narody maiące ſwoich partykularnych Xiążąt nazwanych Hanow.

P. *Iakie ſą Wyſpy y Połwyſpy w Azyi?*
O. Są te:
g. Cypr.
h. Sokotera.
i. Ceylan.
k. Maldywy wyſpy drobne.
l. Sumatra.
m. Jawa.
n. Borneo.

O.

o. Celebes.
p. Gilolo.
q. Mindanao.
r. Luſon albo Manilla.
s. Formoſa.
t. Nowe Filippiny.
u. Maryany albo Larrons.
v. Japonia Pańſtwo udzielne.
w. Sagalia.

Połwyſpy ſą te:
x. Kamboja, albo Guzarat,
y. Indoſtan.
z. Malaka.
aa. Kamboja.
bb. Kore.
cc. Kamſzatka.

P. Ktore ſą ſławnieyſze miaſta w Azyi?
O. Są te:
1. Smirna Stołeczne Azyi Mnieyſzey.
2. Mekka ſławne narodzeniem Mahometa Zwodziciela, ktorego Turcy za ſwego Proroka maią.
3. Medyna ſławne grobem tegoż Zwodziciela.
4. Jeruzalem Stołeczne Paleſtyny niegdyś, teraz Arabii: ſławne nauką, grobem y Zmartwychwſtaniem Zbawiciela Naſzego Jezuſa Chryſtuſa.

5. Mokka Miaſto Portowe y ſławne handlem z trzema prawie częściami Ziemi.
6. Jſpahan Stołeczne Kroleſtwa Perſkiego.
7. Baſſora y
8. Gamron ſławne handlami.
9. Agra Stołeczną Państw Wielkiego Mogoła ; ktory teraz rezyduie w Deli bliſkim mieście Agry, przeto niektorzy Geografowie Deli za Stołeczne kładą.
10. Multan miaſto bogate y handlowe Indoſtanu.
11. Surat miaſto obronne y ſławne handlami w Kroleſtwie Guzarat.
12. Goa ſławne handlami, leży w Indoſtanie należy do Portugalczykow.
13. Trankebar, także w Indoſtanie należy do Duńczykow.
14. Pondyſzery tamże, należy do Francuzow.
15. Kolombo nayznacznieyſze na wyſpie Ceylan, należy do oſad Hollenderſkich.
16. Awa Stołeczne Kroleſtwa tegoż imienia w Indyach Wſchodnich.
17. Pegu Stołeczne Kroleſtwa tegoż nazwiſka.
18. Siam Stołeczne Kroleſtwa tegoż imienia.

19. Kamboye Stołeczne Krolestwa tegoż imienia.
20. Malaka Stołeczne Poł-wyspu y Krolestwa tegoż imienia : Portugalczykowie to Krolestwo wydarli Indyanom, a teraz się dostało Hollendrom.
21. Batavia Stołeczne wyspu Java: tu naywiększy handel prowadzą Europeyczykowie z Indyami, y to iest nayznacznieyszy Kawałek w Indyach Hollendrow.
22. Manilla Stołeczne wyspu Luson, ktory od imienia swego miasta także się Manillą nazywa, należy do Hiszpanow.
23. Makao.
24. Kanton.
25. Nankin te trzy miasta wsławione handlami w Chinach.
26. Pekin Stołeczne Państwa Chińskiego.
27. Yedo Stołeczne Japponii y Rezydencya Cesarza Japońskiego.
28. Jenissea znaczne w Tartaryi Wielkiey.
29. Tobolskoy Stołeczne Syberyi.
30. Samarkand znacznieysze Tatarow niezhołdowanych y włoczęgow.

P. Iakie ſą znacznieyſze rzeki, Morza, ieziora, odnogi morſkie, gory nad morzem w Azyi?

O. Rzeki znacznieyſze ſą te:

a. Tygris.
b. Eufrates.
c. Indus.
d. Ganges.
e. Mekon.
f. Kiang.
g. Huang.
h. Amur,
i. Lena.
k. Jeniſſa.
l. Oby.
m. Wolga.

Morza ſławnieyſze ſą te:

n. Morze Kaſpiyſkie.
o. Jezioro Aral.
p. Odnoga Perſka.
q. Odnoga Bengalſka,
r. Odnoga Siam,
s. Ciaſnina morſka Sond.
t. Odnoga Kochinehin.
u. Morze Amur.

Gory znacznieyſze nad morzem nazwane Kapy, ſą te:

* Roſelgat.

** Komaryn.
*** Schouetoi.
**** Ys.

Inne gory w pośrzodku Kraju naysławnieysze są te : od *B.* do *n.* to iest od morza Czarnego aż do morza Kaspiyskiego ciągną się Gory nazwane Kaukazus; tam gdzie znaczek 1. y *a.* Gory są Taurus.

Kraie nie ze wszystkim odkryte y niewiadome w Azyi są te:

⊙. Nowa Gwinea leży na Południe Azyi.

☾ Nowa Hollandya w Połnocnych stronach Azyi ieszcze nie zewszystkim odkryte y osiadłe.

P. Iakie są granice Azyi, y iak się długo y szeroko rozciąga?

O. Azya na Zachod łączy się

A. z Europą

B. ma Morze Czarne y

C. Morze Wsrzodziemne, styka się z Afryką y ma

D. morze Czerwone.

Na Południe

E. ma Morze Indyiskie

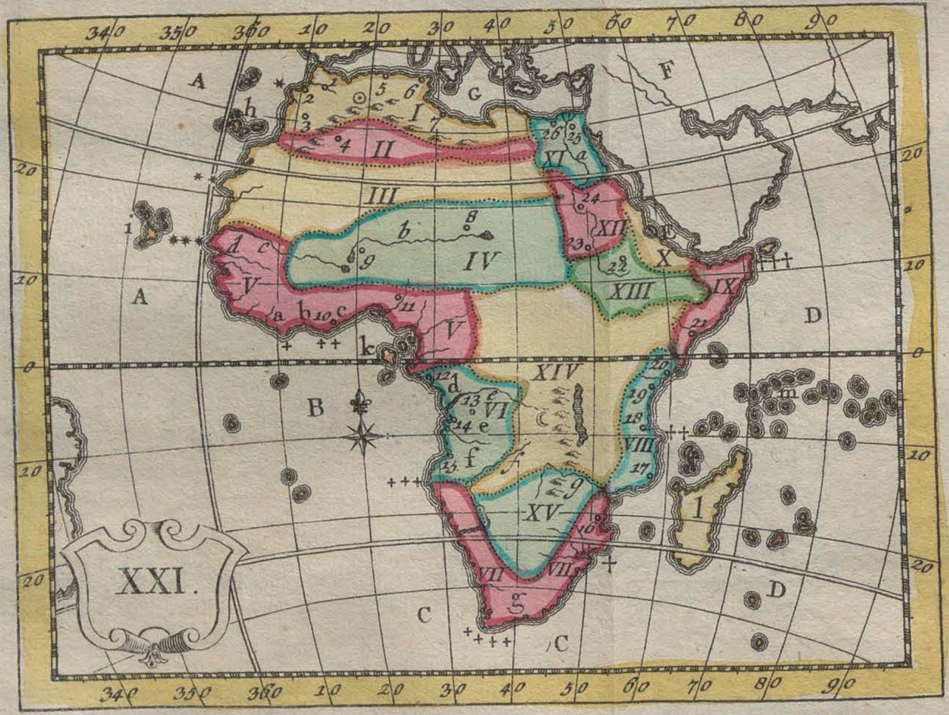
Na Wschod

F. Morze Wielkie Południowe czyli spokoyne.

Na Połnoc
GG. Morze Lodowate.

Rożciąga się od Smirny 1. to ieſt, od Zachodu aż do Kamſzatki cc. Na Wſchod, na mil tyſiąc dwieście ſiedmdzieſiąt pięć: A od Południa do Połnocy, to ieſt, od Malaki 20. aż do Kap Ys **** ma ſzerokości tyſiąc ſto dwadzieścia pięć mil Niemieckich.

ROZ-

XXI.

ROZDZIAŁ XXI.

W KTORYM SIĘ EXPLIKUIE KARTA DWUDZIESTA PIERWSZA.

P. IAką Część Swiata pokazuie Karta XXI?

O. Pokazuie, Afrykę, o ktorey naymniey mamy wiadomości, zwłaſzcza tych Kraiow co ſą we ſrzodku.

P. Co za powietrze w Afryce, urodzaie, Rządy, Religia, y obyczaie Mieſzkańcow?

O. Afryka ieſt Połwyſep, ktorą Rownonocny cyrkuł czyli Ekwator na dwie części prawie rowne przerzyna: cała ieſt pod Słońcem ktore ledwie nie we wſzyſtkich mieyſcach naytężey dopieka, przecięż urodzayna ieſt przy brzegach, gdzie owoce rożnego rodzaiu, iako y zioła bardzo użyteczne w obfitości roſną, w poſrzodku piaſki rozpalaiące ſię od upału Słonecznego, drapieżnych beſtyi y Jadu mnogość, niedoſtatek wody, czyni Kray do pomięſzkania nieſpoſobny.

W Afryce rządy rożnych narodow rozmaite ſą: Są tacy ludzie ktorzy pod namiotami mieſzkaią, y ci przenoſzą ſię z mieyſca na miey-

mieyſce, tacy nie maią żadney formy rządu. Są Kroleſtwa y Rzeczypoſpolite. Kroleſtwa Trypoli, Tunis, Alger rządzą ſię kſztałtem Republikańſkim pod protekcyą Ceſarza Tureckiego, ktory w tych Rzeczachpoſpolitych trzyma ſwoich Baſzow, iakoby Namieſtnikow, ale w Roku 1766 te trzy Rzeczypoſpolite wypowiedziały Ceſarzowi Tureckiemu poſłuſzeńſtwo.

Przymioty mieſzkańcow tey Części ziemi, bardzo ſię zgadzaią z ich Klima; bo iako ich powietrze dla upału nieznoſne ieſt, tak ludzie nieznośni dla ſwoich obyczaiow grubiańſkich, dzikich, y okrutnych: Sąć oni prawda doſyć dowcipni, ale w dogodzeniu ſwoiey chciwości, y w ſzalbierſtwie, naypolerownieyſi z nich ieſzcze maią coś okrutnego w ſwoich obyczaiach.

P. Iak ſię dzieli Afryka?

O. Dzieli ſię na piętnaście znacznieyſzych części czyli Kraiow.

I. BARBARYĄ.
II. BILEDULGERID.
III. ZARĘ albo PUSZCZĄ y Puſtą Krainę.
IV. NIGRYCYĄ, albo MURZYNSKĄ Ziemię.
V. GWINEĘ, w ktorey te ſą ludne Prowincye.
a. Brzeg Malaget

b.

b. Brzeg Dents.
c. Brzeg Złoty.
VI. Brzeg KONGO, ktory ſkłada ſię z trzech Kroleſtw
d. Kroleſt: Loango.
e. Kroleſt: Kongo.
f. Kroleſt: Angola.
VII. KAFFRERYĄ, albo Brzeg Kaffrow, gdzie ieſt narod.
g. Hotlentotow.
VIII. Brzeg ZANGWEBARYI.
IX. Brzeg AJAN.
X. Brzeg ABEX.
XI. EGYPT.
XII. NUBIĄ.
XIII. ABISSYNIĄ.
VIV. MONOEMUGI.
XV. MONOMOTAPA.

P. *Iakie ſą wyſpy znacznieyſze koło Afryki?*

O. Znacznieyſze ſą te:
h. Wyſpy Kanaryiſkie.
i. Kap-Verd: albo Capitis Viridis.
k. Wyſpy Murzyńſkie.
l. Madagaſkar.
m. Wyſpy Amirant.

Między wyſpami Kanaryiſkiemi ieſt iedna nazwana Fer, przez ktorą Francuzcy Geografowie y Matematycy przecią-

ciągaią linią pierwszą południową. Hollendrzy zaś naznaczaią pierwszy Merydian przechodzący przez gorę nazwaną Pik-de-Teyde, ktora iest na wyspie Teneryffie iedney z Kanaryiskich: ta gora straszno iest wysoka, wierzchołek iey zawsze śniegem okryty, lubo przy niey na dole nigdy śnieg nie pada, y ta wyspa nie zna mrozu.

P. Ktore są znacznieysze miasta w Afryce?

O. Są te:

1. Fez Stołeczne całey Barbaryi.
2. Sale miasto portowe w Barbaryi.
3. Marok Stołeczne Krolestwa tegoż imienia.
4. Tafilet Stołeczne Biledulgerid.
5. Alger miasto portowe y Stołeczne Rzeczypospolitey Algerskiey.
6. Tunis Stołeczne Rzeczypospolitey Tunetańskiey.
7. Trypoli Stołeczne Rzeczypospolitey tegoż imienia.
8. Borneo y
9. Tombut Stołeczne Nigricyi czyli Murzyńskiey Ziemi.
10. Delmina Forteca mocna z portem w Gwinei należąca do Hollendrow.

11. Benin Stołeczne Gwinei.
12. Loango Stołeczne Krolestwa tegoż imienia.
13. San Salvador, przedtym Kongo, Stołeczne Krolestwa tegoż imienia.
14. Loanda Stołeczne, a
15. Bengela czyli Swiętego Filipa miasto portowe w Krolestwie Angola.
16. Sofala na brzegach Kaffrow.
17. Mozambik Stołeczne, Zanguebaryi, oraz portowe sławne wielkiemi handlami, należy do Portugalczykow.
18. Quiloa.
19. Mombaza y
20. Melinda miasta portowe w Zanguebaryi.
21. Magadoxo Stołeczne y portowe na brzegu Aian.
22. Gondar Stołeczne Abissynii.
23. Senjar, albo Nubia Stołeczne Nubii.
24. Dongola czyli Donkala sławne handlami w Nubii.
25. Kair Stołeczne Egiptu.
26 Alexandrya miasto portowe w Egipcie.

P. Iakie są znacznieysze Rzeki, Gory, y Kapy czyli Gory nadmorskie w Afryce?

O. Rzeki są te :

a. Nil, ktory wielką żyzność Egiptowi przynosi przez swoie na wszystkie pola wylewania się, y regularną powódź: wpada w morze Srzodziemne siedmią korytami.
b. Niger rzeka nayznacznieysza w Murzyńskiey Ziemi, także generalnie co rok o swoim czasie wylewa, iako y Nil.
c. Senegal.
d. Gambia.
e. Kaire.
f. Kuneni.
g. Kuama.

Gory w Afryce naywyższe są te:
⊙ Atlas.
☾ Gory Xiężyca w Abissynii y daley ku południowi.

Gory nadmorskie albo Kapy znakomitsze są te:
* Kap-Kantyn.
** Kap Blanc, czyli biały.
*** Kap-Verd, czyli zielony.
✛ Kap Palmas.
✛✛ Kap o trzech wierzchołkach.
✛✛✛ Kap Czarny.
✛✛✛✛ Kap dobrey nadziei.
† Kap Korrentes.

††

†† Kap del Gado.
††† Kap Gwardafui.

P. Iakie ſą granice Afryki, y iak ſię długo y ſzeroko rozciąga?

O. Afryka na Zachod ma
A. Ocean Atlantycki.
B. Morze Murzyńſkie
Na Południe ma
C. Morze Kaffrow
Na Wſchod
D. Ocean Indyiſki
E. Morze Czerwone y
F. Azyą.
Na Połnoc,
G. Morze Wſrzodziemne

Rozciąga ſię Afryka od Wſchodu to ieſt od Kapu Guardafui, aż do Zachodu do Kap-Verd, na tyſiąc pięćdzieſiąt mil Niemieckich: Szerokość ieſt od Południa do Połnocy rachuie ſię, to ieſt, od Kapu dobrey nadziei aż do Tunis w Barbaryi, mil tyſiąc ośmdzieſiąt pięć.

ROZ-

ROZDZIAŁ XXII.

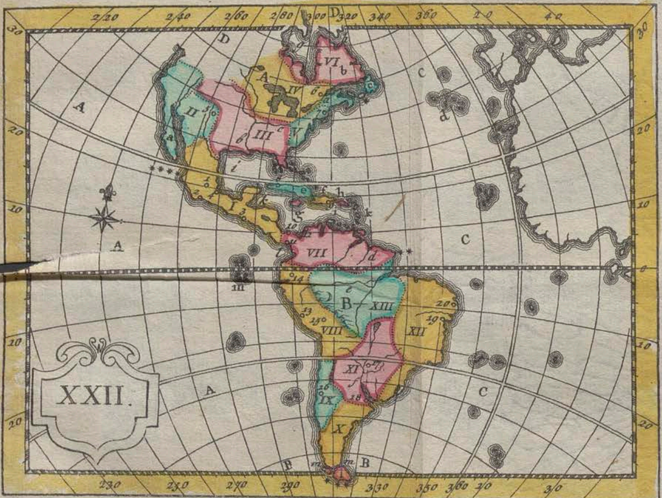
W KTORYM EXPLIKUIE SIĘ KARTA XXII.

P. CO za część Swiata widziſz na tey Karcie?

O. Widzę Amerykę, ktora ſię inaczey nazywa Nowym światem, bo niedawnemi wieki odkryta, zowie ſię także Indyą Zachodnią. Więcey iak połtrzecia ſta lat minęło, iako Krzyſztof Kolumbus rodem Genueńczyk, pierwſzy odkrył ten Kray w połnocnych ſtronach: iego zaś torem idąc Ameryk Veſpucius rodem Florenczyk więcey wynalaſł w południowych ſtronach, y przeto od iego imienia cała ta część ziemi nazywa ſię Ameryką.

P. Pod iakim powietrzem ta część Ziemi zoſtaie, iak ſię rządziła przedtym, iak teraz? iakiey ſą Religii Obywatele iey, y iakich obyczaiow?

O. Ameryka co do powietrza, iako ſię pod wſzyſtkiemi Zonami rozciąga tak rozmaitemu podlega temperamentowi powietrza: ſą w niey kraie pod zbytecznym upałem leżące, ſą zimne, naywięcey iednak pod ślicznie utemperowa-

XXII.

wanym zoſtaiące niebem. Grunt wſzędzie prawie urodzayny : cokolwiek z naſion Europeyſkich zaſiewaią w Ameryce , udaie ſię bardzo dobrze: ta część ziemi rodzi nieprzebraną moc ziol lekarſkich , y owocow , obfituie w cukier, kaffę , kruſzce złote. &c.

Kiedy ten Kray znaleziono , zaſtano w nim mnoſtwo Narodow rozmaitym kſztałtem rządzących ſię : teraz prawie cała ta część Ziemi podzielona ieſt na obſzerne Prowincie do rożnych Monarchow Europeyſkich należące, ktoremi rządzą Vice-Rejowie albo Gubernatorowie imieniem y mocą ſwoich Pryncypałow.

Wſzyſtkie Narody Amerykańſkie nie miały wiadomości prawdziwego Boga, w bałwochwalſtwie będąc zatopione do czaſu odkrycia tey części ziemi od Europeyczykow , ktorzy światłem wiary Chrześciańſkiey ią oświecili: przeto w niey teraz po więkſzey części panuie wiara Katolicka Rzymſka, albo Luterſka albo Kalwińſka : ſą iednak ieſzcze narody pogańſtwem zaślepione , w głąb Kraiu mieſzkaiące.

Amerykanie generalnie mowiąc, co do obyczaiow, ſą zdradliwi , zawzięci zabobonni, po wielu mieyſcach maią zwyczay malować ſwoie ciała rożnemi kolorami: ale to ſię ma rozumieć o dzikich Narodach bo inni maiący iakikolwiek polor pokazuią dowcip, y rozum dosyć przenikliwy y ſpoſobny do wſzyſtkiego.

P.

P. Iaki ieſt podział Ameryki?

O. Ameryka, generalnie mowiąc, dzieli ſię na trzy części, na

A. AMERYKĘ POŁNOCNĄ.

B. AMERYKĘ POŁUDNIOWĄ: y wyſpy w około niey leżące.

Ameryka Połnocna dzieli ſię na ſześć części, to ieſt:

I. NOWĄ HISZPANIĄ albo STARY MEXYK nalezy do HISZPANII.

II. NOWY MEXYK ktoremu ieſt przyległy Połwyſep.

a. Kalifornias należy do Hiſzpanii.

III. FLORYDĘ czyli Luiſianę, to nazwiſko ſłuży po części Kanadze częścią do Hiſzpanow częścią do Francuzow y Anglikow należy.

IV. KANADĘ czyli NOWĄ FRANCYĄ należy do Anglikow

V. WIRGINIĄ ktora w ſobie zawiera Georgią, Karolinę, Wirginią Właściwą, Maryeland, Penſilwanią, Nowy York, Nową Anglią, Akadyą, y Nową Szkocyą należą do Anglii.

VI. NOWĄ BRYTANNIĄ ktora zawiera w ſobie Kray Eſkimow czyli

b. Ziemię Labrador: także należy do Anglikow.

Ame-

Ameryka Południowa dzieli ſię na ſiedm potężnych Krajow:

VII. TERRA FIRMA, czyli Ziemię Gruntowną ktora należy do Hiſzpanow ſą tam oraz oſady niektore znaczne do Hollendrow należące.

VIII. PERU do Hiſzp:

IX. CHILLI do Hiſzp:

X. ZIEMIĘ MAGELLANSKĄ do Hiſzpa:

XI. PERAGUARYĄ do Hiſzp:

XII. BREZYLIĄ należy do Portugal:

XIII. KRAY AMAZONEK.

Wyſpy znacznieyſze w Ameryce ſą te:

c. Wyſpa Ziemi Nowey, czyli Terre-Neuve do Anglikow.

d. Wyſpy Aſores do Portugalii.

e. Kuba do Hiſzp:

f. Wyſpa S. Dominika częścią do Hiſzp: częścią do Franc:

g. Jamaika do Anglikow.

i. Kuraſao do Hollendrow

k. Wyſpy Antilles znacznieyſze do Francuz:

l. Wyſpa nazwana Ziemia ognia, y

m. Galapes albo Gallapagos: iako y inne, należą do Hiſzpanow.

P. Iakie ſą sławnieyſze miaſta Amerykańſkie?

O. Są te:

1. Mexyk Stołeczne nowey Hiſzpanii.
2. Akapulko.
3. Guatimala y
4. Vera-Cruz, te cztery ſą oraz miaſta portowe.
5. Santa-Fe Stołeczne Nowego Mexyku.
6. Quebek Stołeczne Kanady.
7. Baſton Stołeczne Virginii.
8. Havana, Stołeczne wyſpy Kuby czyli Hiſpanioli.
9. S. Dominique Stołeczne wyſpu S. Dominika.
10. Porto-Bello.
11. Panama, y
12. Kartagena te trzy Portowe miaſta na Terra-Firma.
13. Lima Stołeczne Peru.
14. Quito, y
15. Kuſko także w Peru ſławne miaſta.
16. San-Jago Stołeczne Chili.
17. Wniebowzięcia czyli l'Aſſomption Stołeczne Peraquarii.
18. Buenos Ayres portowe y ſławne handlami w Peraquarii.
19. San-Salvador Stołeczne Brezylii.
20. Olinda albo Fernanbuc portowe y handlowne miaſto w Brezylii.

P.

P. *Powiedz znakomitſze rzeki, odnogi morſkie, y Ciaśniny morſkie w Ameryce?*

O. Rzeki znacznieyſze ſą te:

a. Rzeka S. Wawrzyńca.
b. Miſſiſſipi.
c. Orenok.
d. Surynam.
e. Rzeka Amazońſka.
f. Plata, albo Rio de la Plata.

Odnogi morſkie znacznieyſze ſą te:

g. Odnoga Hudſon.
i. Odnoga Mexykańſka.
l. Odnoga Panama.
k. Odnoga Honduras przy Mexyku Starym.
h. Ciaśnina Davis.
mm. Ciaśnina Magellańſka

P. *Znayduiąż ſię y Gory y Kapy, czyli gory nad morzem w Ameryce?*

O. Znayduią ſię, naywyżſze ze wſzyſtkich w całym świecie ſą

☽ Andes albo Kordillers, ktore dzielą Peru od Amazonii.

Gory nad morzem znakomitſze ſą te:

* Kap Breton w Nowey Ziemi.
** Kap-du Nord, na brzegach Terra Firma.

*** Kap-Horn na Wyſpie Ziemi ognia nazwaney, na południe Magellanii.
**** Kap-Koriente na Zachod Mexyku.

P. Iakie ſą granice y iaka długość y obſzerność Ameryki?

O. Ameryka na Zachod oblana ieſt
A. Morzem Południowym czyli Spokoynym.
Na Południe ma
B. Ocean Południowy, czyli Morze Magellańſkie
Na Wſchod
C. Ocean Atlantycki
Na Połnoc Kraie niewiadome, Odnogę Morſką Hudſon *g.* y Ciaſninę Davis *h.*

Długość Ameryki od Wſchodu do Zachodu nie wſzędzie ieſt iednakowa; w połnocnych ſtronach naywiękſza bydź może na ośmſet mil Niemieckich; w południowych na ſiedmſet piętnaście naywiękſza, w poſrzodku to ieſt między Panama 11. aż do Porto-bello 10. na czterdzieści pięć mil Niemieckich; Szerokość zaś iey biorąc od Południa do Połnocy, to ieſt, od Kapu Horn *** aż do Przeſmyku Davis, rachuią na tyſiąc ośmſet mil Niemieckich.

NAU-

NAUKA O SFERZE

ROZDZIAŁ I.

O SFERZE W POWSZECHNOSCI Y O IEY OBROTACH.

P. Co wyraża Figura pod znakiem A?

O. Wyraża Sferę, to ieſt, machinę okrągłą ſkładaiącą ſię z rożnych cyrkułow czyli obręczow.

P. Co ta znaczy machina czyli Sfera?

O. Znaczy świat cały, to ieſt, niebo, na nim gwiazdy obracaiące ſię, y ziemię poſrzodku Sfery położoną, ktora ieſt na kſztałt małey gałeczki zryſowana w centrum całey machiny: a lubo w poſrzodku zryſowana ieſt, nie dla tego iednak aby miała bydź centrum całego świata, bo to nie ieſt pewna: ale że my mieſzkańcy ziem-

ſcy po tey gałecce czołgaiący ſię uważamy w około wſzyſtkie obroty niebieſkie, y ſtoſuiemy ie do okrągu Ziemi naſzey.

P. Na co ſię zda Sfera?

O. Na to, aby nam wyrażała Symetryą świata y do łatwieyſzego poięcia ſłużyła biegu gwiazd, y pokazywała konnexyą obrotow Niebieſkich z tym wſzyſtkim co ſię dzieie na naſzey Kuli ziemſkiey ; iako to aby nas nauczyła iak ſię odmieniaią cztery części roku, czyli czworakie chwile odmienne przez bieg roczny Słońca ſtaiące ſię, tudzież aby nam wyexplikowała rozmaitość temperamentu powietrza po rożnych mieyſcach, czyli Klimata &c.

P. Iaki ieſt pierwſzy obrot Niebios naygeneralnieyſzy?

O. Dzienny, przezeń bowiem niebioſa y wſzyſtkie na nich konſtellacye od wſchodu do zachodu we dwadzieścia cztery godzin obracaią ſię: y ten ieſt bieg naygeneralnieyſzy całey Sfery.

P. Co ſię ma rozumieć przez Wſchod y Zachod?

O. Przez Wſchod, ma ſię rozumieć ten punkt y mieyſce gdzie Słońce na naſz Horyzont wchodzi ; przez Zachod ten punkt, gdzie ſłońce z naſzego Horyzontu zchodzi : te dwa Punkta ſą znaczone literami na Sferze:

a. Wſchod.
b. Zachod.

P. Iak to bydź może aby świat cały ſzedł od Wſchodu do Zachodu? Wſzakże oprocz świata nie ma nic, toć y mieyſca nie ma gdzieby ſię mogł obracać?

O. Ten obrot całego świata ieſt w koło ſiebie ſamego na iednym mieyſcu: tak właśnie iak koło obraca ſię na oſi chodząc wokoło niey y nieodſtępuiąc nigdy ſwoiey oſi, przeto y w machinie całego świata, trzeba ſobie imaginować, dwa nieporuſzone punkta, iakoby dwa końce oſi, ktora niby wſkroś przez cały przechodzi świat. Te dwa punkta czyli końce nazywaią ſię Poli,
c. ieden Polus Połnocny, a drugi
d. Południowy.

P. Wiele ieſt Cyrkułow czyli obręczow na Sferze?

O. Dzieſięć znacznieyſzych, to ieſt ſześć więkſzych, a cztery mnieyſzych: więkſze ſą te, ktore przecinaią Sferę na dwie części rowne; mnieyſze ktore przecinaią na dwie części nierowne. Wiedzieć zaś potrzeba, iż każdy cyrkuł dzieli ſię na 360 części, czyli graduſow, każdy gradus ma w ſobie 60. minut, każda minuta ma w ſobie 60. minut drugich albo ſekund, każda ſekunda ma 60. trzecich czyli tercyi, y

tak

tak daley.

Wielkie Cyrkuły ſą te
Æquator czyli Rownodzienny *e. f.*
Zodiak *g. h.*
Kolury dwa, ieden *i. k.* a drugi *l. m.*
Horyzont *n. o.*
Merydian albo Południowy: *a. c. b. d.*

P. Powiedz w ſzczegolności o każdym Cyrkule więkſzym, co każdy znaczy?

O. Porządkiem idąc, zaczynam od Ekwatora czyli Rownodziennego, ten ieſt wyrażony literami *e. f.* w iednakowey odległości tak od Pola Połnocnego nazwanego Arktyka, iak od Pola Południowego nazwanego Antarktyka, dzieli świat na dwie części rowne, część połnocną począwſzy od ſamego Equatora aż do Pola Arktyka *c.* y część Południową od tegoż Ekwatora do Pola Antarktyka *d.* Nazywa ſię dla tego Rownodziennym, iż gdy Słońce przyidzie do tey linii, [co bywa dwa razy na rok, raz w Marcu, drugi raz w Wrześniu] w ten czas po całym świecie dzień rowny ieſt nocy: a to dla tego, iż w ten czas Słońce tyle ſię bawi y poſtępuie na iedney połowie świata, ile na drugiey.

ZODIAK *g. h.* Wielki Cyrkuł, ſzeroki na 16. graduſow przerzynaiący z ukoſa Ekwatora czyli linią Rownodzienną, odchodzi od niey z iedney y z drugiey ſtrony na 23. graduſy 29. minut w naywiękſze między ſobą odległości.

Srzod-

Srzodkiem tego Cyrkułu centkowata idzie linia nazwiſkiem Ekliptyka czyli zaćmienia, o czym potym będzie ſię mowiło. Zodiak dzieli ſię na dwanaście większych części czyli znakow Niebieſkich, każdy znak ma trzydzieści graduſow. Znaki ſą te, ſześć z ſtrony Połnocney to ieſt:

♈ Baran,
♉ Byk.
♊ Bliznięta.
♋ Rak.
♌ Lew.
♍ Panna.

Sześć z ſtrony Południowey:

♎ Waga.
♏ Niedzwiadek.
♐ Strzelec
♑ Kozioroziec.
♒ Dzban.
♓ Ryby.

P. Na co ſię zdadzą te znaki Niebieſkie?

O. Na to, aby nam pokazywały drogę ktorą Słońce ſwoy bieg odprawuie: dwanaście znakow korrenſponduią dwunaſtom w roku mieſiącom: Słońce wchodzi w znak Barana około 20. albo 21. Marca, przebiegłſzy wſzyſtkie porządkiem tego znaku graduſy, wchodzi naſtępuiącego

go miesiąca w znak Byka, y tak koleią wszystkie te obszedłszy Konstellacye, wraca się znowu do Barana. Słońce każdego dnia niezupełnie ieden cały ubieży gradus: 60. gdy 360. tylko naznaczamy w cyrkule gradusow, w roku zaś rachuiemy dni 365. godzin 5. minut 48. sekund 40 przeto iedno drugim kompensuie się, niezupełność gradusow w biegu dziennym sprawuie superatę dni, godzin, minut &c. Obrot znakow tych bywa od Zachodu do Wschodu.

Kolury są także wielkie dwa Cyrkuły ktore przechodząc przez Polos świata, Ekliptykę czyli linią zaćmienia przecinaią na cztery części rowne. Kolurus pokazuiący porownanie dnia z nocą wyrażony iest literami *i. k.* przerzyna on Ekliptikę y Zodiak na początku znaku Barana, y Wagi: te dwa punkta Ekliptyki y Ekwatora przeciętę Kolurem, znaczą porownania dnia z nocą, iedno na Wiosnę w znaku Barana około 21. Marca; drugie w Jesieni w znaku Wagi ktore około 23. Września przypada. Drugi Kolurus iest *l. m.* przechodzi Ekliptykę na pierwszym gradusie znaku Raka, y na pierwszym gradusie znaku Koziorozca, y te dwa mieysca czyli punkta przecinaiących się Cyrkułow znaczą przesilenie dnia z nocą: w ten czas Słońce albo wygurowawszy względem nas, zdaie się zastanawiać nie co, dla swego biegu bardzo nieznacznego, albo zniżywszy się [mowiąc według nas] cafa się w gorę: dwa razy to na rok przypada, raz w lecie w znaku Raka około

ło 22. Czerwca kiedy naywiękſzy dzień bywa, a noc naymnieyſza: drugi raz w zimie w znaku Koziorozca około 22. Grudnia, kiedy naymnieyſzy dzień a noc naywiękſza bywa.

HORYZONT ieſt wielki Cyrkuł *n. o.* ktory przecina Sferę na dwie części rowne, wyżſzą y niżſzą : takowy Horyzont nazywa ſię Aſtronomiczny : inny ieſt ktory ſię nazywa widoczny, a ten ieſt mieyſce w około człowieka ſtoiącego iak tylko może okiem doyrzeć z iakiey wyſokości. W każdym takowym Horyzoncie uważaią ſię dwa punkta, ieden perpendykularnie nad głową każdego człowieka y taki punkt na Niebie nazywa ſię Zenit, drugi na przeciw pierwſzemu iakoby pod nogami człowieka, y taki punkt na niebie imaginowany nazywa ſię Nadyr. Takowe Horyzonty odmieniaią ſię każdego prawie momentu za ruſzeniem ſię człowieka z punktu mieyſca, przeto można mowić że tyle ieſt Horyzontow y tyle Zenit y Nadyr, ile można imaginować punktow na Kuli ziemney. Horyzontu na to zażywamy, abyśmy wſchod y zachod planet, gwiazd, y innych Konſtellacyi miarkować mogli, bo gdy pokazuie ſię gwiazda na naſzym Horyzoncie, powiadamy że wſchodzi, a gdy pod Horyzont ſpuſzcza ſię, mowiemy iż zachodzi, bo z oczow naſzych niknie.

MERYDIAN, czyli Cyrkuł Południowy ieden z większych, wyrażony literami *a. c. b. d.* przechodzi przez Polos świata, przerzyna Ekwa-

to-

tora z obu ſtron, zchodzi ſię z Zenit y Nadyr, dzieli świat na dwie części rowne, iedna zowie ſię Hemisferium Wſchodnie, druga Hemisferium Zachodnie. Dla tego zaś nazywa ſię Połudnowym Merydian, iż gdy do tey linii Słońce na południe wyguruie, wſzyſcy pod tą linią od Połnocy do Południa wproſt mieſzkaiący maią wraz Południe, iako z przeciwney ſtrony mieſzkaiący, wſzyſcy teyże ſamey godziny maią Połnoc.

Ten Cyrkuł za naymnieyſzym ſtąpieniem y pomknieniem ſię człowieka czy to od Wſchodu do Zachodu czyli przeciwnie, odmienia ſię, przeto go wyznaczyć napewne trudno, chyba reſpektem iakiego mieyſca partykularnego na ziemi. Merydiana używamy na wyznaczenie y pokozanie wyſokości czyli Elewacyi Polu na Horyzoncie: ieżeli Polus mieyſca iakiego, na Horyzoncie Aſtronomicznym nieznayduie ſię czyli żadney niezna Elewacyi, znak to ieſt że takowe mieyſce pod ſamym leży Ekwatorem, ieżeli zaś cokolwiek pomyka ſię od Equatora czyli ku Połnocy czyli ku Południowi, muſi bydź koniecznie iego Polus na Horyzoncie Aſtronomicznym ieden wyżſzy, drugi niżſzy, wyſokość tedy mieyſca takowego czyli elewacya rachuie ſię przez graduſy ktore ſą wyrażone na Merydianie znayduiącym ſię między Polem y Horyzontem.

p. q. TROPIKI ſą Cyrkuły mnieyſze, ieden Raka, tak nazwany, bo przez ten znak przechodzi;

r. s. a drugi Tropik Koziorozca, bo przez znak Koziorozca ciągnie ſię: obydwa od Equatora oddalaią ſię na 23. graduſow y 29. minut; od ſiebie zaś odległe ſą na 47. graduſow prawie: obydwa z Equatorem ſą rowno odległe Cyrkuły, y ſą niby granicami biegu Słonecznego, bo do nich Słońce przyſzedłſzy więcey niepoſtępuie, ale ſię wraca ku Equatorowi, y z tąd ie po grecku nazwnano Tropikami.

POLARES ſą mnieyſze dwa Cyrkuły rowno odległe z Ekwatorem y z Tropikami, odległe od polow na 23. graduſy y 29. minut: ieden z nich nazywa ſię

t. u. Cyrkuł Polaris Arcticus, drugi zaś

x. y. Polaris Anctarcticus.

P. Co to za Cyrkuł maleńki c. na ſamym Polu Arcticus nazwanym, leżącego na wierzchu Merydiana widziemy?

O. Jeſt to Cyrkuł godzinny, podzielony na 24. godzin; 12. godzin ku Wſchodowi począ wſzy od Południa aż do Połnocy, a 12. godzin od Połnocy do Południa. Index na ſamey oſi Swiata na tey obręczce tak ieſt oſadzony, iż na każdą ſtronę może ſię łatwo pomknąć y w ko-

w koło obrocić, famey ofi nic nieporufzaiąc: ale gdy oś, albo świat z ofią porufzyfz, y index natey ofi zatknięty obracać fię mufi. Index ten z fwoim maleńkim Cyrkułem fłuży do znalezienia y zgadywania godziny w każdey krainie y ftronie świata.

P. Czyli wfzyftkie te pomienione Cyrkuły powinny bydź na kuli ziemney zryfowane?

O. Wyiąwfzy dwa Kolury, ktore mniey potrzebne fą na Kuli ziemney, wfzyftkie inne powinny fię wyrażać, iako y w famey rzeczy wyrażaią fię, y korrefponduią tym ktore na Niebie, y w całym ogolnie świecie imaginuiemy: y tak zobaczyfz na globie ziemnym dwa Pole perpendykularnie leżące pod Polami świata, iako też, Cyrkuły Polarne, dwa Tropiki, y tym podobne inne. Oprocz tych ieszcze na globach y na Kartach Geograficznych widziemy Merydiany, czyli Cyrkuły Południowe, y Paralellas czyli rownoodległe, ktore fłużą na dochodzenie długości y fzerokości mieyfc, o czym iuż mowiło fię w Rozdziale I. gdyż to bardziey zdaie fię należeć w pofpolitości mowiąc do Geografii, iako do Sfery. Krotko tu tylko przypominam, iż fzerokość będąc nic innego, tylko odległość iakiego mieyfca od Equatora, nie inaczey fię bierze y mierzy, tylko idąc albo w gorę od Equatora, albo na doł, to ieft z obudwoch ftron iego zmierzaiąc ku Biegunom czyli Polom, przeto fze-

ſzerokość rachuie ſię przez Cyrkuły rownoodległe Equatorowi: mieyſca między takowemi Cyrkułami zamknięte nazywaią ſię Climata, to ieſt, odmienność powietrza według przewyżſzaiącego zimna lub ciepła. Długość rachuie ſię przez merydiany czyli Południowe Cyrkuły od Zachodu do Wſchodu, bo długość nic innego nie ieſt, tylko przeciąg od pierwſzego Merydiana biorąc, do mieyſca ktorego pozycyi ſzukaſz.

ROZDZIAŁ II.

O TROIAKIM UŁOZENIU SFERY.

P. CO to ieſt troiakie ułożenie Sfery, y iak ſię rozumieć powinno?

O. Jedno ułożenie nazywa ſię proſte drugie Rownoodległe, a trzecie z ukoſa nachylone. Proſte, ieſt to, kiedy obydwa bieguny świata, wſpieraią ſię na Horyzoncie, a punkta Zenit y Nadyr, przypadaią z Equatorem. W takim ułożeniu Sfery zoſtaiący mieſzkańcy, maią uſtawicznie porownanie dnia z nocą. A to dla tego, iż ponieważ według wielkości albo ſzczupłości powſzechnego Horyzontu dzieie ſię, iż dni y nocy raz krotſze drugi raz dłużſze ſtaią ſię, to ieſt iak ktore Kraie albo odlegleyſze albo bliżſze ſą Horyzontu powſzechndgo całego świata, tak też dzień powiękſza ſię albo zmnieyſza ſię: zaczym ieżeli Słońce tyle ſię bawi na Horyzoncie, ile pod Horyzontem, więc dni powinny bydź rowne nocom. Otoż wſzyſcy ci, reſpektem ktorych ſytuacya Sfery ieſt proſta, doznaią tego; bo ich Horyzont, przecina na dwie części rowne wſzyſtkie Cyrkuły ktore Słońce diennym biegiem obchodzi w roku.

Ta-

Takim mieszkańcom trafia się y ito ieszcze, iż dwa razy na rok Słońce po wierzch głowy ich przechodzi, to iest wtedy, gdy w samę linią Equatora wpada. A iako się rzekło, że ci ludzie maią swoie Zenit y Nadyr w Equatorze, tak za tym idzie, że Słońce dwakroć na rok przez ich Zenit y Nadyr przechodzi. Takowi ludzie maią y to dla siebie osobliwszego, iż wszystkie gwiazdy y wszystkie części świata za porządnym obrotem niebios widzieć mogą.

SFERA ROWNOODLEGŁA w tedy się nazywa, kiedy Horyzon w rowni iest z Equatorem, a bieguny świata nic się nie rożnią od Zenit y Nadyr. W takiey pozycyi mieszkaiący ludzie, maią poł roku dnia, poł roku nocy, a to z tąd, iż przez sześć miesięcy maią Słońce na swoim Horyzoncie, po ktorych skończonych, Słońce na inszy Horyzon przenosi się, gdzie drugie sześć miesięcy bawi. Ci więc ktorzy mieszkaią pod Biegunami na samym wierzchołku ziemi, albo spodzie, gdy Słońce na ich Horyzoncie bawi, widzą go iako krąży około nich, formuiąc Cyrkuły, rownoodległe ich Horyzontowi: nie zbliża się do nich więcey iak na 66. gradusow. Namieniłem wyżey że Polarni ludzie na przemiany maią poł roku dnia, a poł roku nocy, y tak w samey istocie iest. Bo co to iest szczerze mowiąc Dzień albo Noc? ieżeli nie wymiar czasu według Słońca albo bawiącego się na Horyzoncie, co nazywawy właściwie dniem, albo ba-

wiącego się pod Horyzontem, co nazywamy właściewie nocą. Nie można iednak mowić aby ciemności grubey nocy przez wszystek ten czas połroczny trwały: ponieważ świtanie y zmrok iakie takie daie światło, y Słońce wschodząc albo zachodząc raptem ani światła, ani ciemności nie sprawuie, ale powoli y nieznacznie, co się nazywa po łacinie Crepusculum: to więc pod samych biegunach ziemi y całego świata trwa więcey iak dwa miesięcy, grubey tedy nocy przez połtrzecia prawie miesiąca doznaią. Crepusculum czyli świtanie albo zmrok poprzedza wschodzące Słońce, albo po zachodzącym następuie y poty trwa, poki Słońce na 18. gradusow nie spuści się na inny Horyzont: y im bliżey do Biegunow czyli ku wierzchołkowi ziemi czyli spodowi przybliża się, tym większe y dłuższe Crepuscula zmroki y świtania staią się. Polarni ieszcze ludzie maią y to, że nie widzą wszystkich gwiazd, te ieno tylko ktore ich Horyzontowi korrespondnią: druga połowa nieba naprzeciw drugiemu Horyzontowi wcale im iest niewiadowa.

SFERA z ukosa nachylona ta się nazywa; ktora sprawuie że Zenit y Nadyr ani z Biegunami ani z Horyzontem nie schodzi się, y że Polus partykularny Kraiowy oddalaiąc się od Polow czyli Biegunow świata, pomyka się na Horyzont: a za tym pod spodem Polus Kraiowy drugi korrespondniący swemu zwierzchniemu od-

odmienia pozycyą od Biegunow świata, y Horyzontu świata. Taką Sferę z ukosa nachyloną wszyscy ci maią, ktorzy mieszkaią między Cyrkułami z iedney strony Polarnemi, z drugiey Cyrkułem Equatorem, czyli Rownodziennym: tacy ludzie nigdy nie maią ani dni ani nocy regularnych, ale co raz większe albo mnieysze oprocz dwoch dni w Roku equinokcyalnych pod czas porownania dnia z nocą: a to dla tego, że respektem takowych ludzi Horyzont przecina na dwie części nierowne wszystkie Cyrkuły ktore Słońce dziennym biegiem w koło ziemi odprawuie, wyiąwszy iedynie Cyrkuł Rownonocny. Ta zaś nieregularność dnia y nocy nie na każdym mieyscu iest iednakowa, ale większa lub mnieysza według mnieyszey lub większey pochyłości Sfery. Im bliżsi są mieszkańcy Biegunow świata czyli Polow, tym dłuższe maią dni w lecie, a nocy w zimie.

ROZDZIAŁ III.

O GWIAZDACH MIEYSCOWYCH Y PLANETACH.

P. *CO to ſą Gwiazdy mieyſcowe, wiele ich ieſt y co o nich wiedzieć należy?*

O. Gwiazdy mieyſcowe nazywaią ſię te, ktore lubo maią ſwoy obrot, z ſąſiedzkiemi iednak gwiazdami nigdy nieodmienną ſytuacyą y dyſtancyą zachowuią. Rachuią ich na tyſiąc czteryſta ktore wolnym okiem obſerwować można, bo inne ktore perſpektywami wſpomożone oko widzi, nieźliczone ſą. Podział gwiazd poſpolicie idzie według Konſtellacyi: Konſtellacya zaś nic innego nie ieſt, tylko pewny zbior gwiazd albo iaka cząſtka nieba gwiazdami oſypana pod pewnym imieniem od dawnych Matematykow według upodobania nadanym. Takowych Konſtellacyi rachuią 72. Połnocnych 23. a Południowych 27. tudzież znakow niebieſkiego Zodiaku 12. Gwiazdy mieyſcowe maią światło właſne ſwoie, y ſwiecą iako Słońca: ale niezmierna ich od ziemi odległość ſprawuie, że wielkość ich y iaſność w oczach naſzych niknie. Według ſześciorakiey wielkości rożnica między gwiazdami na-

naznacza ſię: wiedzieć iednak potrzeba że ta rożność wielkości tylko ieſt na oko. Może albowiem to bydź, że ta gwiazda ktora ſię nam zdaie malenka, w ſamey rzeczy ieſt wielka: y że ta małość nie zkąd inąd pochodzi tylko z niezmierney od ziemi odległości, o ktorey iako y o wielkości w ſobie ſamych gwiazd nic dotąd pewnego nie mamy. Obrot ich [mowiąc według Ptolomeuſza] oprocz powſzechnego obrotu z Niebami, w ktorym krążąc formuią Cyrkuły rownoodległe Equatorowi; ieſt im ieſzcze właſny bieg; przez ktory od Zachodu do Wſchodu obracaią ſię y ryſuią Cyrkuły rownoodległe Ekliptyce czyli Drodze Słoneczney. Ten oſtatni obrot bardzo powolny ieſt y nie rychły, tak iż 70 lat potrzeba na przeyście iednego graduſa, a za tym na ſprawienie całego ſwego obrotu, według przerzeczonego Matematyka, trzeba 25000. lat czaſu.

P. Co to ſą Planety, y co o nich iak w powſzechności, tak w ſzczegulności wiedzieć należy?

O. Planety ſię inaczey nazywaią Gwiazdami błędnemi, przeto iż ich obrot, między niemiż ſamemi, nie ieſt tak regularny, iak między gwiazdami mieyſcowemi: raz ſię do ſiebie zbliżaią, drugi raz ſię oddalaią iuż ſię wydaią złączone, iuż rozłączone y na przeciwko ſiebie unoſzące ſię. Złączenie Planet mowi ſię w tedy, gdy

gdy obydwa w iednymże gradusie Zodiaku zostaią. Rozłączenie Planet, czyli ich oppozycya wtedy iest, gdy na przeciwko siebie, z iedney y z drugiey strony w gradusach Zodiaku zostaią. Planety są to machiny w sobie grube y zaciemiaiące, podobne do ziemi, oprocz iednego Słońca, ktore iest ogniste, iasne, y oswiecaiące wszystkie inne Planety: te bowiem ieśli czasem błyszczą, nie z siebie samych, ale od Słońca odbieraiąc światło, odbiiaią nam go. Jest ich zaś siedm:

♄ Saturnus.
♃ Jowisz.
♂ Mars.
☉ Słońce,
♀ Venus.
☿ Merkuryusz,
☾ Miesiąc czyli Xiężyć.

Według Ptolomeusza ułożenia, supponuiemy tu ziemię po srzodku świata iakoby w centrze zawieszoną y nieporuszoną: względem iey tedy odległe porządkiem wyrachowałem pomienione planety: z tych gdy ktora w naywiększym iest swoim zbliżeniu się ku ziemi, nazywa się to iednym terminem Greckim Perigeum: przeciwnym sposobem gdy w naywiększym iest od ziemi oddaleniu się, wyraża się iednym terminem Apogeum: Te punkta złączenia się, y oddalania się, według rożności planet rozmaicie zachodzą, y odmieniaią się. Obrot Planet iest od Zachodu

do Wſchodu niewychodząc z Ekliptyki krążą formuiąc Cyrkuły rownoodległe Equatorowi.

W ſzczegolności o każdey Planecie to należy wiedzieć : a nayprzod O Słońcu. Słońce ſwoim obrotem dziennym obiegaiąc w koło świat; formuie Cyrkuły rownoodległe Equatorowi, a poſtępuiąc co raz wyżey albo niżey po Ekliptyce, ſwoim biegiem rocznym od Zachodu do Wſchodu kurs ſwoy ſprawuie w czaſie dni 365. y godzin prawie 6. z ktorych co cztery lata przyraſta ieden dzień : a zatym każdy czwarty rok zamyka w ſobie dni 366. y nazywa ſię przybyſzowym. A że oprocz godzin pozoſtaią corocznie minuty [Rok bowiem według biegu Słońca ſprawuie dni 365. godzin 5. y minut około 49.] zbywaiące tedy iedynaście minut, wynioſą trzy dni we czteryſta lat : y dla tego wyrzucaią ſię trzy dni w czaſie czyli przeciągu lat 400. to ieſt, na początku każdego ſta trzech wiekow. Nie może więc bydź przybyſzowym pierwſzy rok poczynaiącego ſię wieku. Naprzykład R. 1700. nie był przybyſzowym : iako też Roki 1800. y 1900. nie będą przybyſzowe, dopiero Rok 2000. będzie przybyſzowym. Odległość Słońca od ziemi, według Matematykow, ieſt na trzydzieści millionow mil, corpus iego million razy większe od Ziemi. Perigeum czyli zbliżenie ſię Słońca ku ziemi przypada w Grudniu to ieſt, gdy Słońce ſiedm około graduſow Koziorozca ubieży. Apogeum czyli wygurowanie Słońca przypada w Czer-

w Czerwcu, gdy ſię także do ſiodmego graduſu Raka zapędzi. Słońce tedy w zimie zbliża ſię ku nam bliżey millionem mil, niż gdy guruie w lecie. Dziwno więc może bydź komu, za co przy zbliżeniu ſię Słońca opacznym niby natury ſpoſobem, doznaiemy przykrego zimna; a przy oddaleniu ſię y wygurowaniu onegoż, gorąco mamy? Na co tak Filozofowie odpowiadaią: Ze nie bliſkość Słońca, ale wygurowanie onego nad Horyzontem z rzucaniem promieni wproſt, a przynaymniey nie tak z ukoſa iak w zimie, przyſtępuiąc cokolwiek do perpendykularney linii ciepło w kraiu ſprawuie: aże w zimie nie tak Słońce guruie nad naſzym Horyzontem iak w lecie y rzuca promienie nierownie bardziey zukośne iak w lecie, a zatym ani iego światło y ciepło nie tak długo bawi iak w lecie na Horyzoncie, ani promienia Słoneczne nie tak wproſt iak w lecie ale oddalaiąc ſię od linii perpendykularney zukoſa bez przyzwoitey ſobie ſiły na Horyzont biią: przeto niedziw, że za bliżeniem ſię Słońca mamy zimę, za wygurowaniem onegoż lato.

O XIĘZYCU. Xiężyc bieg ſwoy odprawuie od Zachodu do Wſchodu we 29. dni, y godzin 12. ten czas nazywa ſię: biegiem Xiężyca mieſiącznym. Lecz zamiaſt poł trzydzieſta dnia, uſtanowili Matematycy rachować w mieſiącu każdym alternatą, raz dni 29. a drugi raz 30. co na iedno wychodzi. Rok mieſięczny zabiera dni 354. mnieyſzy więc ieſt iedynaſtą dniami y ſze-

ścią

ścią prawie godzinami od Roku Słonecznego. Xiężyc w naywiękſzym ſwoim od ziemi oddaleniu ſię, czyli Apogeum, ieſt na mil 87000. Perigeum czyli zbliżenie ſię iego ku ziemi naybliżſze bywa na 500. mil Xiężyc mnieyſzy ieſt od ziemi 55. razy: iakoż y od wſzyſtkich innych Planet naymnieyſzy, lubo dla ſwoiey z ziemią bliſkości zdaie ſię bydź więkſzy od wſzyſtkich innych, wyiąwſzy iedno Słońce.

Lunacye czyli odmiany mieſiąca iako to: Now, pierwſza Quadra, Pełnia, y oſtatnia Quadra tak ſię rozumieć maią. Xiężyc ieſt corpus podobne ziemi, machina w ſobie gruba y zaciemiaiąca: Połowę iego zawſze Słońce oświeca y obiaśnia. Gdy więc Xiężyc zeydzie ſię z Słońcem, to ieſt gdy obydwa na iednymże graduſie Zodiaku znaydować ſię będą, my na ten czas ſtrony obiaśnioney mieſiąca nie widziemy, ale tę tylko, ktorą promienia Słoneczne bynaymniey nieoświecaią: nazywamy to więc Nowiem. W kilka dni potym, iak tylko cokolwiek Xiężyc pomknie ſię, oddalaiąc ſię od Słońca, tak zaraz poſtrzegamy obiaśnioney iedney ſtrony mieſiączney cząſtkę, co mowiemy poſpolicie nowy mieſiąc albo mieſiączek, gdy Xiężyc oddali ſię od Słońca na 90. graduſow, wtedy ſtrony oświeconey widziemy połowę, czyli czwartą część globu Xiężycowego, y to ieſt: pierwſza Quadra. Gdy Xiężyc doydzie połowy ſwego Cyrkułu, y ſtanie wproſt na przeciwko Słońca, w tedy całą

Xię-

Xiężyca ſtronę oświeconą, czyli całe Hemiſpherium iego, widziemy: y nazywamy to Pełnią. Ztąd gdy potym Xiężyc Cyrkularnym ſwoim idący torem zmierza ku Słońcu, y iuż na quadrans czyli na 90. zbliży ſię gradusow: mowiemy że wtedy ieſt oſtatnia Quadra.

P. Co to ſą zaćmienia?

O. Wſzyſtkich Planet ciemniſtych bywaią zaćmienia, naywidocznieyſze ſą iednak Xiężyca y Słońca, ktore wolnym okiem możemy obſerwować. Xiężyca wtedy przypada zaćmienie, kiedy na przeciwko Słońca w Cyrkule Ekliptyki ſtanie: na ten czas bowiem trafia ſię, iż ziemia między temi dwoma Planetami wproſt trzymaiąca ſytuacyą, bywa na prze ſzkodzie, zaſłaniaiąc ſwoim korpuſem mieſiąc od światła Słonecznego, że nie tylko, iak zwyczaynie na pełni, mieſiąc nie oświeca ſię, ale ſię umbrą ziemi zaciemia. Zaćmienie mieſiąca czaſem bywa całe, a czaſem nie całe, tylko iakiey części iego: idzie to od umbry ziemi: ieżeli wproſt, ziemi umbra, pada na mieſiąc; zaćmienie nazywa ſię całkowite, ieżeli cokolwiek z boku cień zarywa mieſiąca: zaćmienie nazywa ſię nie całkowite. Słońca zaćmienie przypada przy złączeniu ſię tego luminarza z Xiężycem na Ekliptyce: wtedy albowiem ſtanąwſzy Xiężyc wproſt między Słońcem y naſzą ziemią, odbiera nam po części, mniey albo więcey światło Słoneczne: y to ſię zaćmieniem Słońca nazywa. In-

Inne pięć Planet, iako to Venus, Merkuryuſz, Mars, Jowiſz, y Saturnus, odprawuią ſwoy obrot od Zachodu do Wſchodu. Jch biegu Cyrkuły rozmaicie na Ekliptyce wychodzą: żadna Planeta nie idzie torem drugiey. Jak zaś długo ſwoy bieg odprawuią? to ieſt powſzechne zdanie Matematykow, iż Saturnus w lat 29. y dni 155. Jowiſz w lat 11. y dni 313. Mars w rok y dni 321. Venus w poł ośma mieſiąca: Merkuryuſz co trzy mieſiące, ſwoie obroty ſprawuią. Venus y Merkuryuſz około Słońca obracaią ſię, y bardzo iego bliſcy ſą: Venus od Słońca naydaley nieodchodzi iak na 48. graduſow; a Merkuryuſz na 28.

ROZ-

ROZDZIAŁ IV.

O SYSTEMATACH, CZYLI ROZPORZĄDZENIU SWIATA, WEDŁUG PRZEDNIEYSZYCH MATEMATYKOW.

Patrz na Tablicę XXIV.

P. *JAkie ieſt Syſtema Ptolomeuſza?*

O. Ptolomeus Claudus ſławny Matematyk rodem z Peluſu, drugiego wieku po narodzeniu Chryſtuſa Pana żył, y mieſzkał w Alexandryi; ſłynął za Panowania Adryana, y Marka Aureliuſza ſwoią w Matematyce y innych ſztukach umieiętnością: według iego zdania takie ieſt rozporządzenie świata. Patrz na Figurę pod literą *B.* ziemia według niego ieſt po ſrzodku całego świata, w koło niey wſzyſtkie Planety obracaią ſię, obrotem Cyrkularnym, ktorego centrum ſupponuie w ziemi: a nayprzod koło ziemi chodzi

☾ Mieſiąc, potym
☿ Merkuryuſz, zatym
♀ Venus, dopiero
☉ Słońce, nad nim
♂ Mars, wyżey
♃ Jowiſz, a naywyżey

♄

♄ Saturnus, za tym idą gwiazdy, nad temi Nieba Krzyſztałowe, na ſamym wierzchu Firmament. Przypatrz ſię na teyże ſamey Figurze pomienionym Planetom, wſzyſtkie te w ſwoich kułkach zamknięte widziſz: te zaś ſą dla tego, aby można zbliżenie ſię ku nam Planety y oddalenie ſię iego wyexplikować: Ptolomeus ſupponuie, że Planety oprocz obrotu ſwego w Cyrkułach z centrum ziemi zgadzaiących ſię formuią w ſwoich Sferach mnieyſze zakręty, czyli Cyrkuły, w tych obracaiąc ſię gdy przyidą na wierzch ſprawuią Apogeum, gdy na doł ſpuſzczą ſię, czynią Perigeum.

P. Iakie ieſt Syſtema Tychona Brahé?

O. Tycho-Brahé Szlachcic Duńſki urodzony dnia 19. Grudnia R. 1546. ſławny Aſtronom y Matematyk: ten chcąc y błędy Ptolomeuſza poprawić, y zgodzić Aſtronomią z Piſmem Swiętym takie rozporządzenie świata ſkoncypował (patrz na Figurę pod literą *C.*) Ziemia w centrum świata zawieſzona leży: koło niey Mieſiąc y Słońce obracaią ſię. Z centrum Słońca zryſowane ſą Cyrkuły pięciu innych Planet według ich zwyczaynego porządku. Gwiazd niebo, y ich Cyrkuł ma centrum wraz z ziemią.

P. Iakie ieſt Syſtema Mikołaia Kopernika?

O.

O. Mikołay Kopernik sławny Astronom, Matematyk y Filozof narodził się w Toruniu 19 Lutego Roku 1473. z młodych lat applikował się do języka Greckiego, do Filozofii, Medycyny: naybardziey iednak do Matematyki y Astronomii, w czym bardzo profitował. Dla wydoskonalenia się w ulubioney Astronomii rożne zwiedził Kraie, w Akademii Bonońskiey nie co zabawiwszy, przeniosł się do Rzymu gdzie publicznym był Professorem Matematyki. Powrociwszy do Polski y do swey Oyczyzny, uczyniony był Kanonikiem Warmińskim od Łukasza Watzelroda Biskupa Warmińskiego swego Wuia. Wtedy zaczął pilniey pracować około swego Systema czyli rozporządzenia Swiata, ktore niegdyś Pythagoras, Aristarchus Samius, y Kardynał Cusanus inwentowali y układali. Jego tedy zdanie iest takie (patrz na Figurę *D.*) Słońce iest w centrum całego Swiata, koło ktorego

♀ Venus naybliżey będąca obraca się, iako y
☿ Merkuryusz idzie potym Cyrkuł ziemi ktora koło Słońca obrot swoy odprawuie, w koło ziemi nieodstępnie chodzi Miesiąc, tak dalece, że wraz w kompanii z ziemią obchodzą Słońce. Tych przerzeczonych Planet obroty zamyka Cyrkuł
♂ Marsa, potym
♃ Jowisza, naostatek
♄ Saturna; naywyżey mieyscowe idą Gwiazdy.

ROZ-

ROZDZIAŁ V.

O SPOSOBACH ZGADNIENIA DŁUGOSCI Y SZEROKOSCI MIEYSCOWEY, ODLEGŁOSCI, GODZINY, ZNAKU W KTORYM ZOSTAIE SŁONCE, WSCHODU Y ZACHODU W KAZDYM KRAIU.

SZEROKOSCI mieyſca tak ſzukay: Obracay Glob reprezentuiący ziemię poty, poki mieyſce ktorego ſzukaſz nie przyidzie do moſiężnego Cyrkułu Merydiana: to maiąc, rachuy począwſzy od Equatora na Merydianie moſiężnym graduſy; aż do mieyſca naznaczonego ktorego ſzerokość chceſz wiedzieć: liczba tedy na merydianie ſpotykaiąca upatrzone mieyſce, będzię iego prawdziwa Szerokość.

DŁUGOSC tegoż ſamego mieyſca mieć wnet będzieſz, gdy uſtanowiwſzy glob tak iakem pierwey powiedział, będzieſz uważał iaka liczba na Equatorze moſiężnemu Merydianowi korreſponduie.

ODLEGŁOSC mieyſca od mieyſca tak znaydzieſz: Weź Cyrkel, otworz go tak aby iedna iego nożka ſtała na iednym, a druga na drugim mieyſcu, ktorego odległości ſzukaſz: tak otwo-

otworzony Cyrkiel, przenieś do Equatora postawiwszy iednę nogę Cyrkla na pierwszym gradusie Equatora, druga skaże liczbę gradusow pewną tam gdzie stanie na Equatorze y ta będzie prawdziwą odległością mieyſca od mieyſca. Chcę naprzykład wiedzieć iak Amszterdam od Stambułu iest odległy, biorę Glob y Cyrkiel stawiam iednę nożkę Cyrkla na Amszterdamie, drugą na Stambule: przenoszę tak otwarty Cyrkiel na linią Equatora, zmierzam, y widzę że odległość Amszterdamu od Stambułu iest na 19. gradusow co uczyni 285. mil Niemieckich: bo pospolicie na ieden gradus rachuie się pietnaście mil Niemieckich.

GODZINĘ ZGADNĄC iaka iest w ktorym mieście; taki iest sposob: Obroć glob tak, aby miasto naprzykład Warszawa pod mosieżny przyszło Merydian: na wierzchu globu masz Kompasik z wyrażonemi na kułku godzinami y indexem, skieruy więc index na godzinę 12. ktora supponuiemy iest w Warszawie gdy to doświadczenie czynisz, abyś zgadł iaka na ten czas iest godzina w Widniu, w Paryżu, w Madrycie &c: glob obracay, y uważay iak miasto Widen, albo Paryż, albo Madryt &c: przyidą pod Merydian mosieżny: na ten czas patrz na kompasiku ktorą godzinę index skazuie: a ta zapewne będzie godzina w Widniu, Paryżu, Madrycie &c: pod czas 12. w Warszawie. Tym sposobem można poznać iaka

iest

ieſt godzina, iaka ieſt godzina na każdym mieyſcu, byle tylko doſkonale ſię wiedziało pewną na iednym mieyſcu godzinę. Takowe bowiem mieyſce naprzykład Amſterdam, pomkniy, ruſzaiąc globem aby ſtanęło pod Merydianem moſiężnym, uſtanow oraz index na kompaſie z wierżchu globu będącym, na tey godzinie ktora na ten czas tam ieſt: obracay za tym glob aby pod Merydian moſiężny podchodziło iakiegokolwiek kraiu miaſto, albo iakiekolwiek chceſz mieyſce: na każdym, zwierżchni index pokaże niezawodną godzinę.

W Jakim Znaku, y w iakim graduſie Zodiaku Słońce zoſtaie; ieśli chceſz wiedzieć? tak ſobie poſtąp: Na Horyzoncie ſzerokim około globu, gdzie mieſiące z ſwemi dniami ſą ſpiſane, patrz tego dnia o ktorym ieſt kweſtya: zaraz przy nim znaydzieſz tamże, iakiemu znakowi y iakiemu graduſowi narzeczony dzień korreſponduie. Naprzykład chcę wiedzieć w iakim znaku y w iakim graduſie dnia 18. Sierpnia zoſtaie Słońce? nayprzod ſzukam na Cyrkule płaſkim czyli Horyzoncie, mieſiąca Sierpnia; potym dnia przerzeczonego 18. tegoż mieſiąca: a zaraz przy tym pilno uważam iaki korreſponduie znak Zodiaku, wproſt według pomienionego dnia znayduię: że w dzień 18. Sierpnia Słońce ieſt we 25. graduſie Znaku Lwa.

WSCHOD SŁONCA o ktorym czaſie gdzie ieſt, tym ſpoſobem dociec można: Naprzykład

chcę wiedzieć w Paryżu 1. dnia Lipca o ktorey godzinie ieſt wſchod Słońca ? Nayprzod według Horyzontu Paryſkiego uſtanawiam glob , potym ſzukam w iakim znaku, y w iakim graduſie, 1. dnia Lipca zoſtaie Słońce : gradus ten , obracaiąc glob. podſuwam pod merydiana moſiężnego , a index na kompaſie globu uſtanawiam na 12ſtey południowey godzinie : to zrobiwſzy , obracam glob ku Wſchodowi poty, poki znaleziony gradus Słoneczny nie zyidzie ſię z Horyzontem Paryſkim : W tedy więc index pokaże na kompaſie globowym godzinę 3. y minutę 58. y ta a nie inſza będzie Wſchodu Słońca godzina w Paryżu 1. Lipca. A ieżeli ku zachodowi obrociſz glob : index ſkazować będzie 8. godzinę y minut 2. co będzie znaczyło godzinę zachodu Słońca w Paryżu 1. Lipca. Doſzedłſzy tym ſpoſobem Wſchodu y Zachodu Słońca , łatwo zgadnąć można przeciąg dnia y nocy na każdym mieyſcu każdego czaſu. Jako też można wiedzieć tymże ſamym kſztałtem, wiele godzin ieſt naydłużſzy dzień w iakimkolwiek Kraju. Krotſzy ſpoſob wiedzenia Wſchodu y Zachodu na każdym mieyſcu. ieſt ten, gdy odległość mieyſca od mieyſca wiedzieć będzieſz. Wiedzieć albowiem potrzeba, że odległość wzdłuż o 15. graduſow mieyſca od mieyſca, godziną prędzey wſchod ſprawuie. Naprzykład w Paryżu, dnia 21. Września Słońce wſchodzi o godzinie 6. chcąc wiedzieć o ktorey godzinie tegoż ſamego dnia

wſcho-

wſchodzi w Jezuzalem, ſzukay graduſow długości czyli odległości Paryża od Jeruzalem. Paryż ieſt we 20. graduſie długości, Jeruzalem w 50. zaczym iedno od drugiego w odległości 30. graduſami rożni ſię. A że 15. graduſow prędſzy wſchod iedną godziną znaczy, przeto 30. graduſow dwoma godzinami poprzedzenie wſchodu znaczyć powinno. Wnieść za tym potrzeba że Słońce dnia 21. Września w Jeruzalem dwiema godzinami prędzey wſchodzi niż w Paryżu: to ieſt w Paryżu dopiero ieſt 4. godzina rano 21. Września, kiedy w Jeruzalem tegoż ſamego dnia ieſt godzina ſzoſta.

Znaleść tych, ktorzy ſą reſpektem nas albo innych ludzi Anteci, Perjeci, Antipodi: Nayprzod co te terminy znaczą wiedzieć należy: Perjeci, ci nazywaią ſię ludzie, ktorzy na iedneyże linii rownoodlegley czyli paralleli na kuli ziemney zryſowaney mieſzkaią, y pod iednymże Merydianem na przeciwko ſobie ieden drugiego położonym: iedni z nich maią połnoc, gdy drudzy ſamo południe. Anteci nazywaią ſię ci, ktorzy pod iednymże Merydianem czyli linią połudnową mieſzkaią, ale na oſobnych paralellach w iednakowey odległości od Equatora położonych. Antipodi, nazywaią ſię ci, ktorzy y pod liniami południowemi y pod Paralellami czyli rownoodległemi na przeciwko ſiebie położonemi mieſzkaią. Termin ten Antipodes znaczy nogami do ſiebie chodzących iednego reſpektem drugich

gich. Ten zaś ieſt ſpoſob znalezenia ich. Antekow tak znaydzieſz : wieſz pod ktorym Paralellem czyli na ktorey linii rownoodległey y pod ktorym Merydianem mieſzkaſz : ſzukayże pod tymże ſamym Merydianem ale Paralellą inną na przeciwko twoiey zryſowaną z drugiey ſtrony Equatora: a tacy mieſzkańcy będą twoi Anteci. Perjekow znaydzieſz tym ſpoſobem : Kray twoy czyli miaſto gdzie mieſzkaſz złącz na globie z Merydianem moſiężnym, a potym obracay glob przez 180. graduſow: przyſzedłſzy do tego Krajiu będzieſz miał Kray czyli mieſzkańcow względem ciebie Perjekow. Antipody znaleść, nic łatwieyſzego: gdyż Antipody w naywiękſzym ſą oddaleniu względem nas. Tak Antipody względem Warſzawy znaydzieſz do razu, gdy na 180. graduſow mieyſca od niey odległego tak co do długości na Equatorze, iako co do ſzerokości na Merydianie poſzukaſz.

ROZ-

ROZDZIAŁ VI.

O MIARACH GEOGRAFICZNYCH TAK STARODAWNYCH IAKO TERAZNIEYSZYCH.

P. CO to ieſt wymiar Geograficzny?

O. Wymiar Geograficzny, ieſt to ta miara ktorey albo przedtym, albo teraźnieyſzemi czaſy zażywaią dla zmiarkowania y wiedzenia odległości mieyſca od mieyſca. Wymiar Geograficzny zawſze ſię bierze wproſt niezważaiąc na żadne przeſzkody y tamy, proſtą mimo gory, wody, bagna y inne mieyſca niedoſtępne linią biorąc od miaſta do miaſta, od granicy do granicy. Poſpolicie iednak kręto drogi idą, y niezgadzaią ſię z wymiarem Geograficznym iako krotſzym y proſtſzym. Wymiary takowe w każdym kraiu z ſwoiemi nazwiſkami pochodzą od zwyczaiu, uſtanowienia, y upodobania.

P. Powiedz iakie były wymiary z ſwoiemi nazwiſkami u dawnych, a iakie u teraźnieyſzych Narodow?

O. Egipcyanie naydawnieyſi y nayznaiomſi Europeyczykom, wymiar drog nazywali Schænæ co zawierało w ſobie 5000. krokow Ge-

ometrycznych, Grecy rachowali przez ſtaie Stadia. Staie zamykało w ſobie 125. krokow Geometrycznych. Rzymianie rozmierzywali odległości mieyſc tyſiącami krokow, y nazywali mille. Gaulowie mierzyli Leukami Lieue, co zawierało 1500. krokow: Krok Geometryczny czyni 5. krokow Krolewſkich, Pedes Regios. Krok Krolewſki ſkłada ſię z 12. calow. Cal z 12. linii. Linia z 12. Punktow. Pięć Krokow Hollenderſkich y poł, czyni Krok Geometryczny.

Teraźnieyſze drog wymiary tak Europeyſkie iako Azyatyckie rozmaite ſą z ſwoiemi rożnemi nazwiſkami, z ktorych znakomitſze z ſwoim wymiarem y terminem porządkiem Abiecadła przyłączam.

ANGLICY rachuią drogi przez mille wchodzi w ieden gradus Cyrkułu opaſuiącego Kulę ziemſką mil Angielſkich $69\frac{4}{25}$

ARABOWIE rachuią przez mile: wchodzi w ieden gradus mil Arabſkich - 56

CHINCZYKOWIE rachuią przez Li. wchodzi Li Chińſkich na ieden gradus 250

FRANCUZI rachuią przez Lieue czyli Leuki: wchodzi w ieden gradus Lieue Franc: - - - 25

Ciż na morzu czynią wymiar przez Lieue a tych wchodzi w ieden gradus 20

HISZPANI rachuią przez Lieue: wchodzi Lieue Hiſzpańſkich w ieden gradus - - - - $17\frac{1}{2}$

HOL-

HOLLENDRZY rachuią na godziny: wchodzi w ieden gradus godzin $19\frac{2}{3}$

Ciż na morzu rachuią mile na godziny, takich w ieden gradus wchodzi 20

INDIANIE tachuią przez Gos: wchodzi w ieden gradus Gosow Indyiſkich 30

MOSKALE rachuią przez Werſzty: wchodzi w ieden gradus Werſzt Moſkiewſkich - - - $104\frac{1}{2}$

NIEMCY rachuią przez mile: wchodzi w 1. gradus mil Niemieckich - 15

PERSOWIE rachuią przez Paraſangi: wchodzi w ieden gradus Paraſangow Perſkich - - - $22\frac{1}{2}$

SZWEDZI rachuią przez mile: wchodzi w ieden gradus mil Szwedzkich - $10\frac{1}{2}$

TURCY rachuią przez Berri wchodzi w 1. gradus Berri Tureckich - $66\frac{2}{3}$

WĘGRY rachuią przez mile: wchodzi w 1. gradus mil Węgierſkich - $13\frac{1}{2}$

WŁOCHY rachuią przez mile: wchodzi w 1. gradus mil Włøſkich - 30

POLSKICH mil wymiaru niekładę: bo nic w tym punkcie regularnego nie mamy. Każda prawie Prowincya ma ſwoie oſobliwſze mile. a te poſpolicie dłużſze y krotſze bywaią, według treſunkowey odległości wſi y miaſt: Atoli choć w nieregularności tego wymia-

mia-

miaru przyſtępuiemy bardziey do mil Niemieckich: y dla tego ſzerokość y długość każdego Kraiu opiſuiąc, wyrażałem milami Niemieckiemi cokolwiek podobnemi do Polſkich.

KONIEC ATLASU DZIECINNEGO.

REGESTR

Państw, Kroleſtw, Kraiow, *wielkiemi literami*: Miaſt, *małemi*. Wyſp, Rzek, Morz, Jeziorow, Gor Kapow czyli Promontoriow &c: *Kurſywem*.

B. znaczy *Bey*, to ieſt małą odnogę Morſką; wielkie, pod tytułem odnogi znaydzieſz. *G*. znaczy Gora. *J*. znaczy Jezioro. *K*. Kap. *M*. Morze. *Pr*. Provincia *R*. Rzeka. *W*. Wyſpa.

A.

W　　　　*Ami*

W 2 --Da-

--Bran-

F.

G.

Ga-

Hol-

--Switz

Kua-

Pon-

Sam-

Su-

KONIEC REGESTRU

❧ ❧ ❧

STANISLAUS AUGUSTUS

DEI GRATIA REX POLONIÆ, MAGNUS DUX Lithvaniæ, Rusſiæ, Prusſiæ, Maſoviæ, Samogitiæ, Kijoviæ, Voľhyniæ, Podoliæ, Podlachiæ, Livoniæ, Smolenſciæ, Severiæ, Czerniechoviæq;

SIgnificamus præſentibus Literis Noſtris quorum intereſt Univerſis & Singulis. Cum Nobilis Michael Groell *Aulæ Noſtræ Regiæ Commiſſarius & Bibliopola, Libros* ſub Titulis. Primo: Dzieie Rzeplitey Rzymſkiey od założenia Rzymu aż do Ceſarzow krotko porządkiem lat opiſane z Francuſkiego ięzykà na Polſki przełożone przez X. Jana Albertrandego Soc: Jeſu Theologa II. *8vo* : Secundo : Krotkie zebranie Hiſtoryi uniwerſalney z Francuſkiego P. la Croza na Polſki ięzyk przełożone po Polſku y po Francuſku. *8vo*: Tertio : Atlas Dziecinny, czyli nowy ſpoſob, krotki, łatwy y do nauczenia Dzieci Geografii naydoświadczeńſzy wraz z przyłączonemi XXIV. Mapkami &c: z Francuſkiego przez X. Dom: Szybińſkiego Schol: Piar: *8vo* Quarto : Hiſtorya Bogow baieczna przez Alfabet zebrana czyli Dykcyonarzyk Mytologiczny &c: przełożony z Francuſkiego napiſanego

od

od P. Chombré na Oyczysty ięzyk prze G. Szybińskiego 8*vo*: Quinto & Sexto: etrennes mignones curieuses & utiles & les mêmes en Allemand sous le Titre: Königl. Poln. und Großherzogl. Litth. Staats-Calender: *Typis imprimi in animum induxerit, Nobisq; submissè supplicaverit, ut evitando damna, quibus eum tam externi, quam Indigenæ Typographi & Bibliopolæ afficere possent, reimpressionem præmissorum librorum tam in natura, quàm etiam aliam in linguam translatorum, necnon illationem alibi impressorum ad certum temporis spatium inhibere dignaremur. Nos præfatæ supplicationi uti justæ annuentes, omnibus & singulis in Regno & Dominiis Nostris existentibus Typographis & Bibliopolis interdicimus, serioque inhibemus, ne libros supra de Titulis expressos, absque speciali consensu prædicti Nobilis Michaelis Groell, quocunque idiomate imprimere vel reimprimere, necnon compendia inde confici curare, aut alibi impressos huc in Regnum, Dominiaque Nostra inferre intra spatium Viginti Annorum audeant sub pœna mille aureorum Hungaricalium, cujus medietas summæ editori, altera vero pars Fisco Nostro Regio, reimpressos verò ejusmodi Libros in quacunque, in vel extra Regnum Typographia confiscationi irrevocabili omnium exemplarium, si talia in Regno Dominiisque nostris inveniantur, subesse declaramus. In quorum fidem præsentes manu Nostra*

sub-

ſubſcriptas Sigillo Regni communiri juſſimus. Datum Varſaviæ Die XXIV. Menſis Novembris Anno Domini MDCCLXVIII. Regni verò Noſtri V. Anno.

STANISLAUS AUGUSTUS REX (L.S.) *Privilegium inhibitorium ne Typographi audeant Libros ſuperius expreſſos reimprimere, vel reimpreſſos imprimere Nobili* Michaeli Groell *ad Annos viginti Datum.*

Antonius Sikorſki S. R. M. & Sigilli Majoris Regni Secretarius mp.